

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОБОЛЬ ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 811.111'373.21:7.034(410.1)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЛОНДОНСЬКИЙ ТЕКСТ АНГЛІЙСЬКОЇ РЕНЕСАНСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
03 Гуманітарні науки
035 Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Соболю

Науковий керівник:
Торкут Наталія Миколаївна,
доктор філологічних наук,
професор

Запоріжжя – 2025

АНОТАЦІЯ

Соболь О. В. Лондонський текст англійської ренесансної літератури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія». – Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, 2025.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне полікритичне дослідження лондонського тексту англійської ренесансної літератури, що сформувався як цілісний складний конструкт у добу пізнього Ренесансу і став одним із засадничих культурних кодів, через які вибудовувалася національна ідентичність англійців. У літературних творах часів правління Єлизавети Тюдор (1558-1603) та першого десятиліття перебування на престолі Якова Стюарта (1603-1625) Лондон поставав не лише як географічний і політичний центр країни, а й як сакральний та міфологізований простір, у якому співіснували значимі для самототожності нації історичні наративи, біблійні алюзії та тогочасні соціокультурні уявлення. Завдяки цьому лондонський текст виконував інтегративну функцію: він пов'язував локальне й універсальне, реальне й символічне, минувшину й сучасність.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається низкою соціокультурних, історико-літературних та методологічних чинників. Термін «текст міста», введений у науковий обіг представниками семіотики, нині активно застосовується в українському літературознавстві, що підтверджують праці С. Андрусів, К. Борискіної, Г. Грабовича, Т. Гундорової, В. Дмитренка, О. Киричок, Ю. Крюкової (Клімчук), М. Лаюка, В. Левицького, Л. Оляндер, О. Салій, О. Харлан та інших. За своєю сутністю текст міста є гіпертекстом, що

формується у свідомості реципієнтів через взаємодію з фікційними та нефікційними творами і з часом закріплюється у колективній культурній пам'яті.

В методологічному просторі дослідження міських текстів дедалі більшої популярності набувають міждисциплінарні підходи, які інтегрують здобутки філології, історії, соціології, культурології та урбаністики. Лондонський текст розглядається крізь соціокультурну перспективу (К. Бексон, Р. Вільямс, Дж. Вайт) та у контексті мультикультурності та імагології (П. Рау), а також структуруються його урбаністичні і геопоетичні візії (Дж. Фінч, Й. Гурр, Е. Цо).

У межах дисертаційного дослідження вперше у світовому літературознавстві лондонський текст англійської ренесансної літератури осмислюється як текст міста крізь призму полікритики, що визначає його **наукову новизну**. Дослідження заповнює прогалини у теоретико-методологічному підґрунті вивчення міського тексту та розробляє і апробує аналітичний алгоритм, що складається з чотирьох етапів. Перший етап, в основі якого теорія В. Топорова, передбачає аналіз корпусу англійських ренесансних текстів з метою виявлення об'єктного складу матеріально-природних особливостей та явищ духовно-культурної сфери лондонського тексту. Другий етап націлений на літературознавче дослідження тих концептуальних ознак тексту Лондона доби Ренесансу, які формують відносно стійку сітку семантичних констант. На третьому етапі виявляється метафоричний шар лондонського тексту у творах ренесансних авторів та розкриваються його семантичні, символічні і семіотичні імплікації. На четвертому етапі відбувається з'ясування специфіки функціонування тексту Лондона як стратегії реалізації принципу «література – це культура в дії», що включає в себе аналіз домінуючих ідеологем та символів, виявлення і розкодування політичних імплікацій, інтерпретацію релігійних контекстів та виокремлення релігійно-маркованих образів-символів тексту Лондона.

Крім того, дисертація вводить до дослідницького простору української англістики фрагменти маловідомих ренесансних хронік, памфлетів і романів, і тим самим розширює загальне уявлення про літературу англійського

Відродження. Дисертанткою вперше здійснено аналіз специфіки рецепції та репрезентації ренесансними авторами концептів «місто» загалом і «Лондон» зокрема, окреслено значення географічних локусів у художньому тексті та простежено процес формування узагальненого образу Лондона в колективній свідомості його мешканців.

Теоретична значущість дисертаційного дослідження полягає у розробці й обґрунтуванні методологічного інструментарію, що поєднує загальнонаукові підходи (системний та діахронічний) із конкретно-науковим рівнем (аналіз міського тексту), що дало змогу комплексно простежити особливості структурування лондонського тексту в англійській ренесансній літературі. У роботі також сформульовано авторське визначення поняття «текст міста» та запропоновано і апробовано алгоритм аналізу лондонського тексту у фікційних та нефікційних творах пізнього англійського Ренесансу, що розширює можливості сучасної літературознавчої методології.

Мета дисертаційного дослідження полягала у визначенні особливостей структурування та функціонування лондонського тексту англійської ренесансної літератури як цілісного багатовимірного конструкту.

Предметом дослідження є лондонський текст англійської ренесансної літератури. Полікритичний аналіз близько 930 текстових фрагментів, що були виокремлені за допомогою методу суцільної вибірки із репрезентативних творів авторів фікційної (В. Шекспір, Р. Грін, Г. Робертс, Т. Неш, Т. Лодж, Е. Манді, Дж. Лілі, Т. Деккер, Е. Спенсер та ін.) та нефікційної літератури (Дж. Стоу, Дж. Спід, Д. Норден, В. Кемден та ін.) дозволив сформулювати цілісне уявлення про текст Лондона як складне надтекстове утворення, що репрезентувалося на сторінках творів ренесансних «men of letters» та закріпилося у колективній свідомості реципієнтів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становив аналіз низки праць у галузі лінгвістики (В. Кухаренко, О. О. Селіванова, Г. І. Приходько, Д. Крістал, М. Гедесі та ін.), постструктуралізму (Ж. Дерріда, Р. Барт), а також семіотики та інтертекстуальності (Ю. Лотман, У. Еко, Д. Чендлер, М. Бахтін,

Ю. Крістева та ін.), які формують підґрунтя сучасної теорії тексту. Розбудова категоріально-термінологічного апарату теорії тексту міста відбувалася у площині міждисциплінарного діалогу, що поєднує результати наукових пошуків у соціологічному (Г. Зіммель, М. Вебер, Л. Мамфорд, М. Карповець, Г. Савицька, Д. Фрісбі, С. Сессен та ін.), культурологічному (В. Доній, Н. Шмідт) та літературознавчому (В. Топоров, М. Анциферов, Й. Гурр, О. Б. Поронюк (Павлова), К. Борискіна та ін.) аспектах.

Загальне уявлення про специфіку репрезентації міських текстів у літературних творах ґрунтується на широкому колі досліджень, присвячених різним топосам, зокрема міським текстам Рима (К. Борискіна, С. Фокіна, В. Василенко та ін.), Парижа (С. Кочерга, Дж. Джонс, О. Бігун, А. Марченко та ін.), Вільнюса (І. Відугіріте, П. Лавринець), Венеції (Н. Медніс, Д. Лавін), Праги (Ю. Крюкова (Клімчук)), Риги (Н. Шром) та ін. Окремо враховано здобутки вітчизняного літературознавства в сфері вивчення локальних текстів українських міст, зокрема, Києва, Львова, Харкова, Чернівців (Т. Гундорова, В. Левицький, С. Андрусів, Я. Цимбал, О. Харлан та ін.).

При вивченні особливостей структурування та функціонування лондонського тексту англійської ренесансної літератури враховано також досвід аналітичної рецепції доби Ренесансу загалом (Л. Менлі, П. Акройд, І. Арчер, Дж. Акріг, В. Девіс, М. Джеймс, Н. Торкут та ін.) і творчості окремих її представників (К. Василина, О. Лілова, Г. Лещенко (Штефан), Д. Москвітіна, С. Ніколаєнко, К. Тарасенко, Н. Торкут, Л. Федоряка, О. Філатова, Л. Фоміна, Г. Храброва, Ю. Черняк, В. Шереметьєва, М. Щербина, В. Джеффері, М. Скура, Дж. Джонс, В. Мінто, Ч. Сіссон та ін.).

Вибір методів дослідження обґрунтовано поставленою метою та завданнями. Використання загальнонаукових методів аналізу й синтезу дало можливість сформулювати цілісне уявлення про ступінь вивченості проблеми, а також розробити категоріально-термінологічний апарат і дослідницький інструментарій. Методологія має міждисциплінарний характер і ґрунтується на взаємодоповненні трьох парадигм: літературознавчої, соціокультурної та

семіотичної, застосування яких дало можливість сформувати цілісну візію тексту Лондона доби англійського Ренесансу.

Аналіз досвіду сучасної гуманітаристики щодо досліджень з теорії тексту дав підстави стверджувати, що саме перехід від розуміння тексту як ізольованої лінгвістичної одиниці до його трактування як відкритої семіотичної системи, що взаємодіє з культурними та соціальними процесами, став основою формування поняття «текст міста». На основі дослідницької аналітики корпусу наукових розвідок з теорії тексту міста, було виявлено, що у сучасному літературознавчому дискурсі відсутнє єдине визначення терміну «текст міста». Дисертанткою запропоновано його тлумачити як певні надтекстові утворення, що формуються у масовій свідомості та зберігаються у колективній пам'яті широкого кола реципієнтів у результаті взаємодії текстових та позатекстових структур.

Врахування результатів розвідок В. М. Топорова, а також широка прецедентальна аналітика досліджень міських текстів (Рима, Парижа, Лондона, Венеції, Праги, Вільнюса тощо) дали підстави для розробки алгоритму аналізу тексту Лондона доби Ренесансу. Запропонований алгоритм засновано на підходах міждисциплінарності та полікритики. Його впровадження охоплює не лише базові принципи виокремлення основних категорій тексту Лондона, а й включає спробу наукового осмислення урбаністичного буття як феномену англійської ренесансної культури. Дослідження лондонського тексту здійснюється крізь призму культурної поетики і передбачає добір та літературознавчий аналіз тих концептуальних рис, які формують відносно стабільну систему семантичних констант, розкриття метафоричного шару міського тексту та виявлення його провідних ідеологем у контексті принципу «література як культура в дії», теоретично обґрунтованого представниками «нового історизму» (С. Грінблатт, К. Галлахер, Л. Монроз).

Імплементация запропонованого алгоритму дає підстави підтвердити висунути наукову гіпотезу про те, що творення тексту Лондона як цілісного багатовимірної конструкту в англійській ренесансній літературі припадало на добу пізнього Ренесансу – час правління королеви Єлизавети Тюдор та Якова

Стюарта. Це був період глибоких трансформацій у всіх сферах життя англійського соціуму, що спричинили переосмислення провідних ідеологічних концепцій та зміни у колективній свідомості. Одним із ключових соціокультурних процесів XVI століття була стрімка урбанізація, яка підвищила значення міста у житті суспільства та інтегрувала його у культурний простір.

Лондон, як столиця держави, посів особливе місце у світоглядній системі ренесансних англійців, утвердившись у свідомості не лише як адміністративно-політичний, а й як соціокультурний та духовний центр. У цей час активно розвивалася жанрова система як фікційної, так і нефікційної літератури, з'являлися новаторські форми поезії (сонет, алегорична поема, епіталама), прози (novel, роман із ключем, памфлети конні-кетчерів) та драматургії (педжент, історична хроніка, трагікомедія). Саме тоді урбанонім Лондон дедалі частіше почав з'являтися на сторінках творів ренесансних авторів, закладаючи підвалини формування лондонського тексту.

До його творення долучалися історики й хроністи (Дж. Норден, Д. Кемден, Дж. Спід, Дж. Стоу), романісти (Дж. Лілі), памфлетисти (Р. Грін, Т. Неш, Т. Деккер, Г. Робертс), драматурги (Т. Лодж, Р. Грін, В. Шекспір, Е. Манді) та поети (Е. Спенсер).

Важливим ідеологічним конструктом у рецепції Лондона стала його гендерно маркована персоніфікація. Під впливом топографічної традиції та у зв'язку з популяризацією у культурній парадигмі образу королеви Єлизавети I як «королеви-дів» англійська столиця поставала в персоніфікованій іпостасі «місто-діва». Така метафорика підсилювала ідеологічну місію літератури як «культури в дії». Водночас наприкінці XVI ст. образ столиці ускладнився, поступово перетворюючись із персоніфікованої метафори на багатокомпонентну систему.

У політичному дискурсі пізнього Ренесансу лондонський текст набував як глорифікаційного, так і пейоративного забарвлення. Так, Лондон поставав у світлі піднесеної глорифікації у творах Дж. Лілі, Е. Манді та Г. Робертса, уособлюючи державу і пропагуючи патріотичні настрої. Натомість памфлетисти (Р. Грін, Т. Лодж, Т. Неш) акцентували увагу на проблемах суспільства, сатирично

змальовуючи конні-кетчерство, лихварство чи пуританське святенництво. Поєднання цих протилежних векторів створювало амбівалентний образ міста, який відображав суперечливі настрої епохи.

Серед семантичних констант лондонського тексту особливе місце належало Тауеру, образ якого найбільш яскраво увиразнив В. Шекспір. У його історичних хроніках Тауер поставав не лише як фортеця чи місце ув'язнення, а й як символічний простір, асоційований із земним Чистилищем та кривавими злочинами англійських монархів.

Не менш вагомим був релігійно-метафоричний вимір. У єлизаветинській літературі Лондон неодноразово репрезентувався у релігійному контексті як «Новий Єрусалим» (Т. Неш) чи як «Ніневія» (Т. Лодж, Р. Грін), що сприяло закріпленню у тексті Лондону доби Ренесансу як сакральних, так і викривально-дидактичних конотацій.

Використання алгоритму дослідження тексту міста, запропонованого в теоретичному розділі дисертації, дає підстави стверджувати, що численні зразки фікційної і нефікційної літератури, в яких фігурує Лондон і його локуси, заклали підвалини для формування амбівалентного образу-іміджу англійської столиці, що увібрав у себе численні символічні імплікації та ключові ідеологеми доби, закодовані у популярних образах та сюжетах.

Ключові слова: *текст, текст Лондона, Ренесанс, топос, культурний контекст, лінгвістичний аспект, часопростір, гендер, Вільям Шекспір, Джон Стоу, Томас Неш, Роберт Грін, Генрі Робертс, памфлет, хроніка*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Торкут Н. М. Соболев О. В. Специфіка і функції паратексту у творі П. Акройда «Шекспір. Біографія». *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ. Видавничий дім “Гельветика”, 2019. Вип. 31-32. С. 96-112.
2. Соболев О. В. Лондонський Тауер у творчості Вільяма Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2024. Вип. 39-40. С. 105-123.
3. Соболев О. В. Лондонський текст у творі Джона Стоу «Survey of London» (1603): структура і семантика. *Вісник науки та освіти*. Серія «Філологія». № 8. (38) 2025. С. 664-679.
4. Соболев О. В. Гендерно маркована персоніфікація образу Лондона в англійській ренесансній літературі факту. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. №99. С. 164-173.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Соболев О. В. Текст Лондона у світлі дослідницької аналітики. “Іноземна філологія у ХХІ столітті”: Тези доповідей ХІІ Міжнародної наукової конференції. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 73-75.
2. Соболев О. В. Лондонський текст у творі П. Акройда «Шекспір. Біографія»: історичний факт vs художній домисел. *Література й історія*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (08–11 жовтня 2020 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. Т. 2. С. 113-116.
3. Соболев О. В. Лондонський текст англійської літератури: діахронічний аспект структурування. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 16-17 жовтня 2020 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С. 87-89.
4. Соболев О. В. Текст міста як теоретичний конструкт та перспективи його вивчення в світлі геопоетики. *Художні феномени в історії та сучасності*

(«Географічний простір і художній текст»): Тези доповідей VII Міжнародної наукової конференції. Харків, 2020. С. 100-101.

5. Соболь О. В. Текст міста у фокусі наукових досліджень. *“Іноземна філологія у XXI столітті”*: тези доповідей XIII Міжнародної наукової конференції. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. С. 87-90.

6. Соболь О. В. Теорія тексту міста В. М. Топорова та перспективи її імплементації в шекспірознавчий дискурс. *Філологія у сучасному світі*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 серпня 2021 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. С. 59-61.

7. Соболь О. В. Онтологізація шекспірового слова та образу у туристичних локаціях сучасного Лондона. *Слово як факт і фактор літератури. Всеукраїнська наукова конференція (XVIII Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер)*: Матеріали. Дніпро : Тріменс ЛТД, 2021. С. 65-66.

8. Соболь О. В. Стратегії створення емоційної аури слова «Лондон» у художніх текстах англійського Ренесансу. *«Дістати звук»: емоційно-сміслові чинники художнього тексту. Всеукраїнська наукова конференція (XVIII Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер)*: Матеріали. Дніпро: Тріменс ЛТД, 2022. С. 73-75.

9. Соболь О. В. Осередки медицини в шекспірівському Лондоні як конституент тексту міста. *Міжнародна науково-практична конференція “Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук”*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21–22 липня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168-172.

10. Соболь О. В. Текст міста у фокусі українських літературознавчих розвідок. *“Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи”*: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, м. Запоріжжя, 29 квітня 2025 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 401-406.

ABSTRACT

The research conducts a comprehensive polycritical study of the London text of English Renaissance literature, which was formed as a coherent complex construct in the late Renaissance and became one of the fundamental cultural codes through which the national identity of the English was built. During the reign of Elizabeth Tudor (1558-1603) and the first decade of James Stuart's reign (1603-1625) London appeared in literary works not only as the geographical and political center of the country, but also as a sacred and mythologized space in which historical narratives, biblical allusions, and contemporary sociocultural ideas significant for the nation's self-identity coexisted. Due to this, the London text performed an integrative function: it connected the local and the universal, the real and the symbolic, the past and the present.

The relevance of the research is determined by a number of sociocultural, historical, and methodological factors. The term «text of the city» was introduced into scientific circulation by representatives of semiotics, and is now actively used in Ukrainian literary studies. It is used in the studied by S. Andrusiv, K. Boriskina, G. Grabovych, T. Gundorova, V. Dmytrenko, O. Kyrychok, Y. Kryukova (Klimchuk), M. Laiuk, V. Levytskyi, L. Oliander, O. Saliy, O. Kharlan, and others. The text of the city functions a hypertext that is formed in the minds of recipients through interaction with fictional and non-fictional works and, over time, becomes embedded in the collective cultural memory.

Interdisciplinary approaches that integrate philology, history, sociology, cultural studies, and urban studies are becoming increasingly popular in the methodology of researching the text of the city. The London text is examined through a sociocultural perspective (K. Beckson, R. Williams, J. White), in the context of multiculturalism and imagology (P. Rau), and in the urbanistic and geopoetic aspect (J. Finch, J. Gurr, E. Tso).

Within the framework of this research the London text of English Renaissance literature is interpreted as a text of the city through the prism of polycriticism for the first time in world literary studies, which determines its scientific novelty. The study fills the gaps in the theoretical and methodological basis for studying urban texts. It develops and tests an analytical algorithm consisting of four stages. The first stage, based on V. Toporov's theory, involves analyzing a corpus of English Renaissance texts to identify the material and natural features of the London text and its phenomena of the spiritual and cultural sphere. The second stage is aimed at literary research of those conceptual features of the Renaissance London text that form a relatively stable system of semantic constants. The third stage reveals the metaphorical layer of the London text in the works of Renaissance authors and reveals its semantic, symbolic, and semiotic implications. The fourth stage clarifies the specifics of the London text functioning as a strategy for implementing the principle «literature is culture in action», which includes an analysis of dominant ideologemes and symbols, the identification and decoding of political implications, the interpretation of religious contexts and religiously marked images in the London text.

In addition, the dissertation introduces fragments of neglected Renaissance chronicles, pamphlets, and novels into the research space of Ukrainian literary studies, thereby broadening the general understanding of English Renaissance literature. The author has for the first time analyzed the specifics of the reception and representation of the concept «city» in general and «London» in particular by Renaissance authors. The research also outlined the significance of geographical locations in literary texts, and traced the process of formation of the generalized image of London in the collective consciousness of its citizens.

The theoretical significance of the dissertation lies in the development and justification of methodological tools that combine general scientific approaches with a specific method (analysis of the text of the city), which resulted in the ability to comprehensively trace the peculiarities of the structuring of the London text in English Renaissance literature. The research also formulates the author's definition of the term

«text of the city» and proposes an algorithm for its interpretation in literary works of the Elizabethan era, which expands the possibilities of modern literary methodology.

The aim of the research was to determine the features of the structuring and functioning of the London text in English Renaissance literature as a holistic multidimensional unit.

The subject of the study is the London text of English Renaissance literature. A polycritical analysis of approximately 930 text fragments selected with the method of continuous sampling from representative works by authors of fiction (W. Shakespeare, R. Greene, G. Robarts, T. Nash, T. Lodge, E. Mundy, J. Lilly, T. Decker, E. Spencer, etc.) and non-fiction literature (J. Stow, J. Speed, D. Norden, W. Camden, etc.) allowed to form a holistic view of the London text as a complex formation, represented in the works of Renaissance «men of letters» and fixed in the collective consciousness of recipients.

The theoretical and methodological basis of the study was formed by the analysis of a number of works in the field of linguistics (V. Kuharenko, O. Selivanova, G. Prykhodko, D. Crystal, M. Ghedesy, etc.), poststructuralism (J. Derrida, R. Barthes), as well as semiotics and intertextuality (Y. Lotman, U. Eco, D. Chandler, M. Bakhtin, Y. Kristeva, etc.). The development of the categorical and terminological basis of the text of the city theory was formed in the context of interdisciplinary dialogue, combining the results of scientific research in sociology (G. Simmel, M. Weber, L. Mumford, M. Karpovets, G. Savitska, D. Frisby, S. Sassen, and others), cultural studies (V. Doniy, N. Schmidt), and literary studies (V. Toporov, M. Antsiferov, J. Gurr, O. Poronyuk (Pavlova), K. Boriskina, and others).

The general idea of how urban texts are represented in literary works is based on a wide range of studies focusing on different cities, like Rome (K. Boriskina, S. Fokina, V. Vasilenko, and others), Paris (S. Kocherga, J. Jones, O. Bigun, A. Marchenko, and others), Vilnius (I. Vidugirite, P. Lavrinets), Venice (N. Mednis, D. Lavene), Prague (Yu. Kryukova (Klimchuk)), Riga (N. Shrom), and other cities. The achievements of Ukrainian research in the field of studying urban texts of Ukrainian cities, e.g., Kyiv,

Lviv, Kharkiv, Chernivtsi (T. Gundorova, V. Levytsky, S. Andrusiv, Ya. Tsymbal, O. Kharlan, and others), have been taken into account separately.

While studying the peculiarities of the structure and functioning of the London text of English Renaissance literature, the author took into account the experience of analytical reception of the Renaissance era in general (L. Manley, P. Ackroyd, I. Archer, J. Ackrig, W. Davis, M. James, N. Torkut, etc.) and research of the work of its individual representatives (K. Vasylyna, O. Lilova, G. Leshchenko (Shtefan), D. Moskvitina, S. Nikolaienko, K. Tarasenko, N. Torkut, L. Fedoryaka, O. Filatova, L. Fomina, G. Khabrova, Yu. Chernyak, V. Sheremetyeva, M. Shcherbyna, V. Jeffery, M. Skura, J. Jones, V. Minto, Ch. Sisson, etc.).

The choice of research methods was justified by the goal and objectives of the study. The use of general scientific methods of analysis and synthesis made it possible to form a comprehensive understanding and to develop a categorical and terminological apparatus of the research. The methodology was based on the interdisciplinary approach and combined three paradigms: literary, sociocultural, and semiotic. It made possible to form a comprehensive vision of the London text of the English Renaissance.

An analysis of the experience of contemporary humanities in the field of text theory research gave grounds to assert that it was the transition from understanding text as an isolated linguistic unit to interpreting it as an open semiotic system interacting with cultural and social processes that became the basis for the formation of the concept of «the text of the city». Based on the research analysis of scientific studies on the theory of the text of the city, it was found that there is no universal definition of the term «the text of the city» in contemporary literary discourse. The author proposes to interpret «the text of the city» as certain supra-textual formations that are formed in the mass consciousness and stored in the collective memory of a wide range of recipients as a result of the interaction of textual and extra-textual structures.

Taking into account the results of V. Toporov's research and the extensive precedent analysis of urban texts (Rome, Paris, London, Venice, Prague, Vilnius, etc.), provided the basis for developing an algorithm for analyzing the Renaissance London text. The proposed algorithm is based on interdisciplinary and polycritical approaches.

Its implementation covers not only the basic principles of identifying the main categories of the London text, but also includes an attempt to study the urban existence as a phenomenon of English Renaissance culture. The study of the London text is carried out through the prism of cultural poetics and involves the selection and literary analysis of those conceptual features that form a relatively stable system of semantic constants, the disclosure of the metaphorical layer of the urban text, and the identification of its leading ideologemes in the context of the principle of «literature as culture in action», theoretically substantiated by representatives of «new historicism» (S. Greenblatt, K. Gallagher, L. Montrose).

The implementation of the proposed algorithm provides grounds for confirming the scientific hypothesis that the creation of the London text as a holistic multidimensional construct in English Renaissance literature occurred during the late Renaissance. This was a period of profound transformations in all spheres of English society, which led to a rethinking of dominant ideological concepts and changes in the collective consciousness. One of the key sociocultural processes of the 16th century was rapid urbanization, which increased the importance of the city in the life of society and integrated it into the cultural space.

London, as the capital of the state, occupied a special place in the worldview of the Renaissance English, establishing itself in the consciousness not only as an administrative and political center, but also as a sociocultural and spiritual one. At this time, the genre system of both fiction and non-fiction literature was actively developing, and innovative forms of poetry (sonnets, allegorical poems, epithalamia), prose (novels, roman à clef, coney-catcher pamphlets), and drama (pageants, historical chronicles, tragicomedy) appeared. The word «London» began to appear more and more frequently in the works of Renaissance authors, laying the foundations for the formation of the London text.

It was formed by the works of historians and chroniclers (J. Norden, D. Camden, J. Speed, J. Stow), novelists (J. Lilly), pamphleteers (R. Greene, T. Nash, T. Decker, G. Robarts), playwrights (T. Lodge, R. Greene, W. Shakespeare, E. Mundy), and poets (E. Spencer).

An important ideological construct in the reception of London was its gender-marked personification. Influenced by the topographical tradition and in connection with the popularization in the cultural paradigm of the image of Queen Elizabeth I as the “Virgin Queen,” the English capital appeared in the personified form of the “Virgin City.” Such imagery reinforced the ideological mission of literature as “culture in action.” At the same time, at the end of the 16th century, the image of the capital became more complex, gradually transforming from a personified metaphor into a multi-component system.

In the political discourse of the late Renaissance, the London text acquired both positive and negative connotations. Thus, London appeared in a positive light in the works of J. Lily, E. Mundy, and G. Robarts, embodying the state and promoting patriotic ideas. At the same time, pamphleteers (R. Greene, T. Lodge, T. Nash) emphasized the problems of society, satirically depicting coney-catching, usury, and Puritan hypocrisy. The combination of these opposing vectors created an ambivalent image of the city, reflecting the contradictory moods of the era.

Among the semantic constants of the London text, a special place belonged to the Tower. Its image was most vividly depicted by William Shakespeare. In his historical chronicles, the Tower appeared not only as a fortress or place of imprisonment, but also as a symbolic space associated with earthly Purgatory and the bloody crimes of the English monarchs.

The religious-metaphorical dimension of the London text was also very important. In Elizabethan literature, London was repeatedly represented in a religious context as “New Jerusalem” (T. Nash) or as “Nineveh” (T. Lodge, R. Greene), which contributed to the combination of both sacred and expository-didactic connotations in the Renaissance London text.

The use of the algorithm proposed in the theoretical section of the dissertation gives reason to assert that numerous examples of fictional and non-fictional literature depicting London and its locations laid the foundation for the formation of an ambivalent image of the English capital, which absorbed numerous symbolic implications and key ideologemes of the era, encoded in popular images and plots.

Keywords: *text, the London text, Renaissance, topos, cultural context, linguistic aspect, time and space, gender, William Shakespeare, John Stow, Thomas Nash, Robert Green, Henry Robarts, pamphlet, chronicle*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ МІСТА	31
1.1. Текст у фокусі сучасної гуманітаристики: від лінгвістики до семіотики	31
1.2. Текст міста як теоретичний конструкт: проблеми дефініції	34
1.3. Текст міста: аналітичний дискурс в соціології та культурології.....	39
1.4. Філологічні студії з проблематики тексту міста та їх дослідницькі перспективи.....	49
Висновки до Розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2 ТЕКСТ МІСТА В РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІТЕРАТУРАХ: СТАН ВИВЧЕНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПОШУКІВ	73
2.1. Тексти європейських міст: короткий огляд	73
2.2. Текст Лондона: соціокультурний аспект досліджень.....	78
2.3. Геокритичні та урбаністичні візії тексту Лондона.....	91
2.4. Літературознавчі інтерпретації тексту Лондона	99
Висновки до Розділу 2.....	118
РОЗДІЛ 3 ЛОНДОНСЬКИЙ ТЕКСТ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПІЗНЬОГО РЕНЕСАНСУ: УРБАНІСТИЧНЕ БУТТЯ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ	121
3.1. Об'єктний склад лондонського тексту в творах ренесансних «men of letters»	121
3.1.1. Лондон як столиця держави: особливості ідентифікації та етимологічні версії.....	121
3.1.2. Топоніміка і об'єкти міського ландшафту Лондона в літературних творах.....	129
3.2. Природний ландшафт і урбаністичний простір: специфіка кореляції та її відображення в мистецтві слова	141
3.3. Суспільне життя Лондона і лондонців у дзеркалі літератури	147

Висновки до розділу 3.....	155
РОЗДІЛ 4 КЛЮЧОВІ ІДЕОЛОГЕМИ, СИМВОЛІКА ТА АКСІОЛОГІЧНІ МОДУСИ ЛОНДОНСЬКОГО ТЕКСТУ ШЕКСПІРІВСЬКОЇ ДОБИ.....	158
4.1. Гендерно маркована персоніфікація образу Лондона в англійській нефікційній прозі.....	158
4.2. Глорифікація і пейоративізація Лондона в творах ренесансних письменників	163
4.3. Тауер як символічний топос у історичних хроніках В. Шекспіра	178
4.4. Морально-дидактичні імплікації в тексті Лондона часів Єлизавети Тюдор і Якова Стюарта	188
Висновки до розділу 4.....	201
ВИСНОВКИ	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215

ВСТУП

Епоха Відродження, розквіт якої в Англії припадає на другу половину XVI століття, характеризується суттєвими зрушеннями у різних сферах життя тогочасного соціуму, що відчутно позначилося на ролі міст в цілому і столиці зокрема. Лондон, чисельність населення якого в цей час стрімко зростає, виступає не лише центром суспільно-політичного життя країни, але й осердям розвитку театрального мистецтва, літератури та архітектури. Розглядаючи Лондон як центр, з якого починається відродження англійської культурної спадщини, П. Акройд у своєму творі «Лондон: Біографія», зазначав, що «лондонці завжди знали топографію свого міста та його околиць, тому в багатьох випадках і в багатьох контекстах можна спостерігати ту саму діяльність, що відбувається в одних і тих самих місцях» [96, с. 170]. Все це зумовлювало підвищену увагу тогочасних літераторів до зображення англійської столиці, сприяючи формуванню такого феномену як лондонський текст.

Таким чином, **актуальність** дослідження, сфокусованого на тексті Лондона в англійській ренесансній літературі, обумовлена комплексом факторів соціокультурного, історико-літературного та методологічного типу. Поняття «текст міста», введене до наукового обігу представниками семіотики, активно використовується сьогодні представниками вітчизняного літературознавства, про що свідчать праці таких вчених, як: С. М. Андрусів [1], К. В. Борискіна [6], Г. Ю. Грабович [16], Т. І. Гундорова [17, 18], В. І. Дмитренко [20], О. Б. Киричок [24], Ю. Д. Крюкова (Клімчук) [25, 28], М. М. Лаюк [30], В. А. Левицький [31, 32], Л. К. Оляндер [43], О. Р. Салій [52], О. С. Філатова [84], О. Д. Харлан [86] та ін. Цей текст за своєю природою є гіпертекстом, який конструється в свідомості реципієнтів при знайомстві з художніми творами і нефікційними літературними текстами, а з плином часу входить до культурної пам'яті.

Сплеск зацікавленості лондонським текстом як об'єктом наукового дослідження припадає на кінець XX – початок XXI ст., коли з'являються розвідки, присвячені вивченню особливостей репрезентації англійської столиці в творчості письменників різних періодів. У фокус уваги вчених потрапляли як класичні твори епохи Ренесансу, так і більш пізні тексти, зокрема активно досліджувався лондонський текст у літературі вікторіанської епохи та модернізму.

Так, Лондон епохи Відродження та лондонський текст того періоду – основний об'єкт наукових інтересів Л. Менлі [175]. Такі дослідники як Дж. Вулфріс [244], Ю. Хоровітс [161] та М. Баумгартен [105] звертаються до вивчення особливостей структурування лондонського тексту XIX століття. Лондонський текст епохи модернізму постає об'єктом наукових розвідок П. Чайлдс [119], Н. Плесске [195], О. Поронюк (Павлової) [45, 47].

Окрім того, в сучасних літературознавчих студіях великої популярності набувають міждисциплінарні підходи, які використовують досвід і методологічні стратегії філології, історії, соціології, культурології та урбаністики. З соціокультурної точки зору лондонський текст досліджували К. Бексон [107], Р. Вільямс [241], Дж. Вайт [240], Ш. Беррі [110], К. Беррон [101], В. Хардінг [156], М. Пейн [193] та ін.. П. Рау приділила увагу мультикультурному та імагологічному аспектам лондонського тексту, відображеному у творах письменників, що не були жителями Лондона або взагалі мешкали в інших країнах [201]. У наукових розвідках Дж. Фінча [137] та Й. М. Гурра [149] аналізувалися питання урбанізму, впливу індустріалізації та постіндустріалізації на міський ландшафт, та характер відображення цих змін у літературі. Е. Цо поєднувала урбаністичний підхід з елементами геопоетики [233].

Втім, попри наявність численних розвідок з теорії тексту міста та практично-орієнтованих візій лондонського тексту різних історичних періодів та авторів, феномен лондонського тексту англійської ренесансної літератури є недостатньо дослідженим, зокрема, практично не вивчені його семіотичні виміри та художня тропіка, кореляція з націєтворчими процесами та жанровою палітрою творів. З огляду на це виникає потреба у структуруванні теоретико-

методологічної основи вивчення тексту міста та у розробці алгоритму аналізу даного феномену в літературних творах англійського Ренесансу.

Свого часу Л. Менлі зазначав, що літературний доробок лондонців, які писали після 1560 року та знаходилися під впливом переорієнтації лондонських ринків у 1550 році та в рамках неофеодального симбіозу елизаветинського політичного та релігійного врегулювання, системно відрізнявся від доробку авторів-попередників, які писали раніше, на перших етапах становлення Лондона у рамках історико-політичного середовища Пізнього Середньовіччя, а також від авторів-наступників, які після другої торгівельної кризи у 1620-х роках писали вже в умовах занепаду політичного та релігійного консенсусу, меркантилізму, що зароджувався, та становлення Лондона як метрополії [175, с. 33]. Саме цей акцент авторитетного фахівця з соціокультурної історії Лондона став вирішальним при окресленні хронологічних параметрів дослідницького поля цієї дисертації.

Метою дисертаційного дослідження є визначення особливостей структурування та функціонування лондонського тексту англійської ренесансної літератури.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- спираючись на наукові розвідки, наявні в сучасній гуманітаристиці, проаналізувати стан вивченості та окреслити перспективні напрямки дослідження міського тексту як теоретичного конструкту;
- визначити сутність поняття «текст міста» і з'ясувати його кореляцію із досвідом наявних літературознавчих досліджень;
- сформулювати теоретично-методологічну основу дослідження лондонського тексту та розробити алгоритм його аналізу у літературному контексті англійського пізнього Ренесансу;
- провести полікритичний аналіз репрезентативних зразків ренесансної фікційної та нефікційної літератури II половини XVI – початку XVII століть та виявити особливості структурування елементів тексту міста, наявних у цих зразках;

- спираючись на результати аналізу вибраного корпусу творів, визначити ті концептуальні ознаки лондонського тексту, які формують відносно стійку сітку семантичних констант, та дослідити їх функціональну роль крізь призму реалізації принципу новоісторичної методології: «література – це культура в дії»;
- виявити метафоричний шар лондонського тексту англійської ренесансної літератури та з'ясувати його семантичне, символічне та семіотичне значення;
- визначити та проаналізувати ключові ідеологеми, на основі яких вибудовується лондонський текст у фікційних та нефікційних творах ренесансних «men of letters»;
- виявити та розкодувати політичні імплікації, які є засадничими для формування лондонського тексту доби англійського Ренесансу;
- з'ясувати роль релігійного контексту у структуруванні ренесансного лондонського тексту та виявити ключові елементи релігійної символіки, якими послуговувалися письменники елизаветинської доби.

Об'єктом дослідження є текст Лондона як художній феномен, що розглядається крізь призму теорії тексту міста, яка імплементується в літературознавчий дискурс ренесансної англістики.

Предметом дослідження є лондонський текст англійської ренесансної літератури.

Матеріалом дослідження є створена автором дисертаційного дослідження картотека, утворена шляхом суцільної вибірки, що налічує близько 930 текстових фрагментів із репрезентативних творів авторів фікційної (В. Шекспір, Р. Грін, Г. Робертс, Т. Неш, Т. Лодж, Е. Спенсер, Е. Манді, Дж. Лілі, Т. Деккер та ін.) та нефікційної літератури (Дж. Стоу, Дж. Спід, Д. Норден, В. Кемден та ін.).

Теоретико-методологічне підґрунтя роботи базується на аналізі лінгвістичних (В. А. Кухаренко [29], О. О. Селіванова [53], Г. І. Приходько [49], Д. Крістал [125], М. Гедесі [144]), постструктуралістських (Р. Барт [102, 103], Ж. Дерріда [130, 131]), а також семіотичних та інтертекстуальних

(Ю. М. Лотман [35, 36, 37], У. Еко [134], Д. Чендлер [117], М. М. Бахтін [100] та ін.) розвідок з теорії тексту. Формування категоріально-термінологічного апарату теорії тексту міста відбувається в руслі характерного для сучасного наукового простору міждисциплінарного діалогу, який включає поєднання результатів наукових розвідок соціологічного (Г. Зіммель [218], М. Вебер [13], Л. Мамфорд [184], Ф. Бродель [8], М. де Серто [116], М. В. Карповець [23], Г. Савицька [209], Д. Фрісбі [139, 140], С. Сессен [208] та ін.), культурологічного (В. С. Доній [21]), та літературознавчого (В. М. Топоров [71], М. П. Анциферов [2], О. Б. Поронюк (Павлова) [45, 47], Й. Гурр [149], В. А. Левицький [31, 32], Ю. Д. Крюкова (Клімчук) [25, 28], К. В. Борискіна [6] та ін.) спрямувань.

Загальне поняття про специфіку репрезентації міських текстів формується на основі широкої прецедентальної аналітики текстів Рима (К. В. Борискіна [6], С. А. Фокіна [138], В. С. Василенко [9] та ін.), Парижа (С. О. Кочерга [27], Дж. Джонс [166], А. М. Марченко [39], О. А. Бігун [4] та ін.), Праги (Ю. Д. Крюкова (Клімчук) [25, 28]) та інших. Окрім того, враховувалися здобутки українського літературознавства (К. В. Борискіна [6], Ю. Д. Крюкова (Клімчук) [25, 28], Т. І. Гундорова [17, 18], В. А. Левицький [31, 32], О. С. Філатова [84], О. Б. Киричок [24], В. А. Малахов [38], Я. О. Поліщук [46], В. І. Дмитренко [20], С. М. Андрусів [1], Г. Рарот [51], Г. Ю. Грабович [16], Ю. С. Миколенко [40], Т. В. Белімова [3], Н. С. Євстаф'євич [22], Т. С. Возняк [14], Я. В. Цимбал [88], О. Д. Харлан [86], Л. К. Оляндер [43], О. О. Бровко [7], О. Р. Салій [52], М. М. Лаюк [30] та ін.).

У процесі виявлення особливостей структурування та функціонування лондонського тексту англійської ренесансної літератури враховується досвід літературно-критичної рецепції періоду англійського Ренесансу загалом (Л. Менлі [175], П. Акройд [96], І. Арчер [98], Дж. Акріг [97], А. Бартон [104], П. Колінсон [123], В. Девіс [127], М. Джеймс [163], Н. М. Торкут [74] та ін.) та окремих його представників (К. М. Василина [10, 11, 12, 235], О. Є. Лілова [34], Г. А. Лещенко (Штефан) [33, 93], С. В. Ніколаєнко [41], Д. А. Москвітін [182],

К. В. Тарасенко [68, 69, 70], Н. М. Торкут [72, 73, 75, 76, 77], Л. Д. Федоряка [78, 79, 80, 81, 82], О. Філатова [83], Л. Фоміна [85], Г. М. Храброва [87], Ю. І. Черняк [91], В. К. Шереметьєва [92], М. А. Щербина [94, 95], В. Джеффері [164], Дж. О'Хара [190], Дж. Вілсон [242], С. Льюїс [170], Дж. Парр [191], Б. Річардсон [202], М. А. Скура [220], Ч. Ніколл [188], Р. Лемсон [169], Г. Сміт [221], Е. Тенні [230], М. Екклз [133], Дж. Джонс [166], В. Мінто [180], Ч. Сіссон [219], Р. Хельгерсон [157], К. Вілсон [243], А. Хедфілд [150] та ін.).

Вибір **методів** зумовлений метою та завданнями дослідження. Застосування загальнонаукових методів аналізу й синтезу дало змогу сформувати цілісне бачення рівня вивченості проблеми та розробити категоріально-термінологічний апарат і дослідницький інструментарій. Методологія має синкретичний (полікритичний) характер і вибудовується на комплементарному взаємодоповненні трьох дисциплінарних парадигм: літературознавчої (прецедентальна аналітика текстів Рима, Парижа, Лондона, Києва, Львова та ін., представлена у працях К. Борискіної, С. А. Фокіної, Г. Кнабе, С. Кочерги, Дж. Джонса, А. Марченко, О. Бігун, Т. Марченко, Л. Менлі, О. Поронюк (Павлової), Й. Гурра, В. Левицького, Т. Гундорової, В. Дмитренко, С. Андрусів та ін.), соціокультурної (М. Анциферов, В. Доній) та семіотичної (В. Топоров, Ю. Лотман та ін.). Засадничими принципами роботи виступають ключові тези методології «нового історизму» (С. Грінблатт, К. Галлахер, Л. Монроз та ін.), а саме уявлення про літературу як «культуру в дії», про «текстуальність історії» та «історичність текстів», про здатність мистецтва слова виконувати функцію «розхитування» та «стримування» культурних кордонів. Крім того, в дисертації використовуються окремі дослідницькі стратегії «пильного читання» («thick reading») та семіотичної інтерпретації «тексту» та «надтексту».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у світовому літературознавстві лондонський текст англійської ренесансної літератури як текст міста досліджується крізь призму полікритики. Заповнюються лакуни у

теоретико-методологічній базі вивчення тексту міста та доповнюється корпус досліджень лондонського тексту (наразі наявні ґрунтовні наукові розвідки вікторіанського лондонського тексту та лондонського тексту періоду модернізму). Вперше досліджується характер рецепції та репрезентації ренесансними авторами таких концептів як «місто» в цілому та «Лондон» зокрема, визначається роль географічних об'єктів в літературному тексті та процес структурування узагальненого образу Лондона у колективній свідомості його мешканців.

Положення, що виносяться за захист:

1. Під поняттям «текст міста» маються на увазі певні надтекстові утворення, що формуються у масовій свідомості та зберігаються у колективній пам'яті широкого кола реципієнтів у результаті взаємодії текстових та позатекстових структур.

2. Лондонський текст англійської ренесансної літератури як цілісна багатокомпонентна система, що включає матеріальні, природні та духовно-культурні елементи міського простору, сформувався у період пізнього Ренесансу.

3. Алгоритм дослідження лондонського тексту елизаветинської доби включає полікритичний аналіз корпусу текстів з метою виявлення фактичних репрезентацій міста у фікційних та нефікційних творах, а також розкодування його ключових символів, метафор та ідеологем.

4. Ідеологеми лондонського тексту елизаветинської доби репрезентувалися через персоніфікацію міста (Лондон як «місто-діва»), стратегії глорифікації (образ Лондона як уособлення держави та королеви Єлизавети I, Лондон як «Нова Троя») та пейоративізації (критика соціальних вад у памфлетній літературі).

5. Символічні топоси Лондона, зокрема Тауер, набули особливого значення у ренесансній літературі, перетворившись із реальних локусів на знакові культурні образи, що поєднували позитивні, негативні та релігійно-метафоричні конотації.

6. Релігійно-метафоричний прошарок лондонського тексту ґрунтувався на біблійних паралелях («Новий Єрусалим», «Ніневія»), які дозволяли авторам осмислювати проблеми сучасності крізь призму біблійного дидактизму.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні методологічного інструментарію, який базується на загальнонауковому (системний та діахронічний) та конкретно-науковому (дослідження міського тексту) рівнях, за допомогою яких досліджувалися особливості структурування лондонського тексту в англійській ренесансній літературі, а також розробці власного визначення та алгоритму аналізу тексту міста в літературному творі єлизаветинської доби. Передбачувані результати мають на меті поглибити базові засади теорії дослідження тексту міста в цілому та лондонського тексту зокрема.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання запропонованого алгоритму аналізу лондонського тексту англійської ренесансної літератури при дослідженні лондонського тексту іншого періоду, а також у наукових розвідках стосовно інших міст.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 13 міжнародних і всеукраїнських конференціях:

1. XII Міжнародна наукова конференція «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 6 листопада 2020 р.). Тема доповіді: «Текст Лондона у світлі дослідницької аналітики».
2. Всеукраїнська наукова конференція «Література й історія» (Запоріжжя, 08–11 жовтня 2020 р.) Тема доповіді: «Лондонський текст у творі П. Акройда «Шекспір. Біографія»: історичний факт vs художній домисел».
3. Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Запоріжжя, 16-17 жовтня 2020 р.). Тема доповіді: «Лондонський текст англійської літератури: діахронічний аспект структурування».
4. Всеукраїнська наукова конференція «Слово як факт і фактор літератури» (Дніпро, 5 лютого 2021 р.). Тема доповіді: «Онтологізація шекспірового слова та образу у туристичних локаціях сучасного Лондона».
5. VII Міжнародна наукова конференція «Художні феномени в історії та сучасності» («Географічний простір і художній текст») (Харків, 16-17 квітня

- 2021 р.). Тема доповіді: «Текст міста як теоретичний конструкт та перспективи його вивчення в світлі геопоетики».
6. Всеукраїнська наукова конференція «Ренесансно-барокові читання». (Запоріжжя, 23-24 квітня 2021). Тема доповіді: «Ренесансний Лондон у світлі геопоетики».
 7. XIII Міжнародна наукова конференція «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 5 листопада 2021 р.). Тема доповіді: «Текст міста у фокусі наукових досліджень».
 8. Міжнародна науково-практична конференція «Філологія у сучасному світі» (м. Запоріжжя, 27-28 серпня 2021 р.). Тема доповіді: «Теорія тексту міста В. М. Топорова та перспективи її імплементації в шекспірознавчий дискурс».
 9. VI Міжнародної науково-практичної конференції «Великий Бард у контексті пандемії: Shakespeare and/as Medicine» (м. Запоріжжя, 23-25 вересня 2021 р.). Тема доповіді: «Осередки медицини в Шекспірівському Лондоні: між фактографічним і фікційним».
 10. Всеукраїнська наукова конференція «“Дістати звук”: емоційно-сміслові чинники художнього тексту» (XIX Філологічні читання пам’яті Н. С. Шрейдер) (м. Дніпро, 4–5 лютого 2022 р.). Тема доповіді: «Стратегії створення емоційної аури слова «Лондон» у художніх текстах англійського Ренесансу».
 11. Всеукраїнська наукова конференція «Кримський міжнародний форум: Філологія та журналістика» (м. Київ, 20–21 жовтня 2022 р.). Тема доповіді: «Ренесансний Лондон у рецепції континентальної Європи: між псогосом та енкомієм».
 12. Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Запоріжжя, 21-22 липня 2023 р.). Тема доповіді: «Осередки медицини в шекспірівському Лондоні як конституент тексту міста».

13. Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи» (29 квітня 2025 року). Тема доповіді: «Текст міста у фокусі українських літературознавчих розвідок».

Структура та обсяг дисертації.

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, сформульовано мету та завдання роботи, визначаються об'єкт і предмет дослідження, подається характеристика матеріалів і методологічної бази. Також висвітлюються стан вивченості проблематики, пов'язаної з текстом міста, наукова новизна дисертації, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наводяться дані про їх апробацію, публікації автора та структуру дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження тексту міста»** розглянуто основні положення теорії тексту міста, сформовані в лоні сучасної гуманітаристики.

У **другому розділі «Текст міста в різних національних літературах: стан вивченості та перспективи дослідницьких пошуків»** надано короткий огляд досвіду сучасного літературознавства у галузі досліджень європейських міських текстів, ґрунтовно проаналізовано наявні соціологічні, культурологічні, урбаністичні, геокритичні та літературознавчі розвідки з лондонського тексту та окреслено перспективи аналізу лондонського тексту англійської ренесансної літератури.

У **третьому розділі «Лондонський текст в англійській літературі пізнього Ренесансу: урбаністичне буття як феномен культури»** виокремлено три категорії елементів міського тексту (об'єктний склад, природні локації, культурні явища) у лондонському тексті ренесансних «men of letters» та надано аналіз їх внеску до творення образу Лондона у колективній свідомості англійців.

У **четвертому розділі «Ключові ідеологеми, символіка та аксіологічні модуси лондонського тексту шекспірівської доби»** проаналізовано ідеологічні та політичні імплікації у глорифікаційній та пейоративізуючій прозі у творах «університетських умів», визначено роль Тауера як центрального символічного

топосу лондонського тексту та проінтерпретовано залучення релігійних контекстів та символів як його морально-дидактичних модусів.

У **Висновках** наведені основні теоретичні й практичні результати дослідження. Спираючись на зібрану та опрацьовану теоретичну інформацію та проведений полікритичний аналіз корпусу творів ренесансних літераторів було визначено засадничі принципи теорії тексту міста та обґрунтовано специфіку структурування лондонського тексту англійської ренесансної літератури.

Список використаних джерел налічує 247 позицій.

Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 234 сторінки (9,75 авторських аркушів), з них – 195 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ МІСТА

1.1. Текст у фокусі сучасної гуманітаристики: від лінгвістики до семіотики

У сучасному світі місто виступає центром різних соціокультурних процесів, а його вплив на літературу стає дедалі помітнішим. Міський текст, як відображення міського життя, пронизує безліч літературних творів, відбиваючи різноманітні аспекти міського середовища, образи та характери його мешканців, а також викликаючи рефлексію над сучасними соціальними та культурними явищами. Місто у літературі є не тільки фізичним простором, а й символічним образом, що відображає різноманітні аспекти культури, соціальної динаміки та людської психології.

Місто є багатовимірним феноменом, який можна досліджувати та інтерпретувати за допомогою різних теоретичних підходів. Один із таких підходів – це розгляд міста як тексту, у якому вулиці, будівлі, площі та мешканці стають символами, знаками та елементами загальної семантичної системи. Теорія тексту міста звертається до міського середовища як до складного тексту, який можна аналізувати та інтерпретувати крізь призму літературних та культурних концепцій. Втім, перед тим як перейти до розгляду власне теорії тексту міста, варто з'ясувати сутність поняття «текст».

М. М. Бахтін називав текст «первинною даністю (реальністю) та вихідною точкою будь-якої гуманітарної дисципліни. Конгломератом різнорідних знань та методів, званих філологією, лінгвістикою, літературознавством, наукознавством тощо» [100, с. 292]. Засновник Тартуської семіотичної школи Ю. М. Лотман приділив велику увагу дослідженню тексту в цілому і тексту міста зокрема. Міжнародне визнання наукового доробку цього дослідника, а саме включення його до Британської академії наук (1977), Норвезької академії наук (1980),

Шведської королівської академії (1989), стало запорукою того, що його ідеї стали широковідомими та ми неодноразово звертатимемося у дисертації до них як до основоположних джерел теорії тексту міста. Ю. М. Лотман наголошував, що «фундаментальні поняття, подібні до тексту, і не потребують всебічного визначення, тому що не стільки позначають поняття, скільки сигналізують про актуальність проблеми» [35, с. 300]. Однак ще в греко-латинській філології почалися дослідження так званих «природних» текстів у руслі античної граматики, поетичних текстів – у поезії, а також правил побудови художньо-виразної мови, переважно усної, що належали до риторики.

Категорія «текст» продовжує перебувати на вістрі уваги з боку дослідників. Відмова від традиційного витлумачення тексту як мистецького продукту призвела до появи безлічі трактувань та інтерпретацій: від лінгвістичних візій (В. А. Кухаренко [29], О. О. Селіванова [53], Г. І. Приходько [49], Д. Крістал [125], М. Гедесі [144] та інші) до філософсько-культурологічних (Ж. Дерріда [131], К. Гіртц [142], Д. Бахманн-Медік [99], Т. Д. Суходуб [67] та ін.), семіотичних та інтертекстуальних (Р. Барт [102, 103], Ю. М. Лотман [36], У. Еко [134], Д. Чендлер [117], М. М. Бахтін [100] та інші), а також інтермедіальних (Л. Гатчеон [162], Д. Мюллер [183], І. О. Раєвський [199] та ін.) теорій.

Основу для сучасного підходу до розуміння поняття «текст» у літературознавстві заклав постструктураліст Ж. Дерріда, який, досліджуючи природу письма та його зв'язок із культурною традицією, наголошував на знаковій природі письма та зазначав, що текст, як його матеріальне вираження, перш за все є знаковим за своєю природою: «хоча «письмо» означає запис і насамперед міцне встановлення знаку (таким є єдине нерозкладне ядро поняття письма), письмо взагалі покриває всі поля мовних знаків. Сама ідея встановлення знаку і, отже, його довільності, немислима до можливості письма і поза його горизонтом» [131].

Продовжуючи свою думку про нерозривну єдність тексту та культурної традиції, Ж. Дерріда дійшов висновку, що «позатекстової реальності взагалі не

існує», адже «немає іншого доступу до так званого «реального» існування, окрім як через текст» [131]. Вчений запропонував розглядати весь світ як нескінченний, безмежний текст: «поза текстом немає нічого» [131], маючи на увазі, що йдеться про існування певного культурного тексту, який можна досягнути за допомогою літературних засобів. Окрім того, розвиваючи тезу про всеосяжність тексту, Ж. Дерріда зазначав: «Якщо поза текстом нічого не існує, цим передбачається, що сам цей текст виявляється вже не закритим у собі нутром якогось внутрішнього простору або самототожності, а іншим розташуванням ефектів відкритості та закритості» [130], тобто мова йде про вихід категорії тексту власне за рамки текстуальності та включення до нього позатекстових структур.

Значним з точки зору літературознавчих студій є доробок Ю. М. Лотмана, який наголошував на тому, що поняття «твір» та «текст» не повинні розумітися тотожними у літературознавчих розвідках, оскільки «щоб стати «текстом», графічно закріплений документ повинен бути визначений в його відношенні до задуму автора, естетичних понять епохи та інших, графічно в тексті не відображених величин» [35, с. 203]. Тобто, на думку Ю. М. Лотмана, щоб стати текстом писемний документ повинен містити в собі референції до певних позатекстових елементів. Дослідник також підкреслював, що текст взагалі не існує сам по собі, він неминуче включається в який-небудь (історично реальний або умовний) контекст та зазначав, що «текст існує як контрагент позатекстових структурних елементів, пов'язаний з ними як два члени опозиції» [35, с. 204].

Не обходив увагою дослідник і знакову природу тексту, звертаючи особливу увагу на винятковість та індивідуальність кожного тексту та його змісту: «Текст є знаком певного змісту, який у своїй індивідуальності є пов'язаним з індивідуальністю даного тексту» [35, с. 206]. Ю. М. Лотман наголошував, що кожен текст створюється для конкретного змісту і, внаслідок зазначеної вище специфіки відношення змісту до способу вираження тексту, не може бути замінений жодним адекватом у плані вираження без зміни плану змісту, а позатекстові відношення не додаються, а вже є закладеними у структурі тексту [35, с. 207-209].

Засадничий характер має також теорія «текстового аналізу» Р. Барта. Він розвивав поняття тексту як множинної, полісемантичної структури, звільненої від авторського контролю та відкритої для різних інтерпретацій. Крім того, Р. Барт звертав увагу на роль читача у процесі створення сенсу тексту, пропонуючи концепцію «активного читача», який не просто сприймає текст, але й бере активну участь у його створенні шляхом внесення власних смислових конструкцій та асоціацій. Свідомість читача, за Р. Бартом, є «втіленою безліччю інших текстів, нескінченних або, точніше, втрачених (таких, що втратили сліди власного походження) кодів» [102, с. 38], які також впливають на конструювання тексту.

Зважаючи на це, Р. Барт зазначав, що текст не має єдиного визначення чи справжнього змісту, а існує у формі поля нескінченних смислів: «це не стійкий «знак», а умови його породження, простір, який не знає наративної структури, простір з безліччю входів і виходів, де зустрічаються для вільної «гри» гетерогенні культурні коди» [102, с. 158-159]. Дослідник також наголошував, що справжній прорив у визначенні сутності терміну «текст» стане можливим лише завдяки міждисциплінарному підходу, «коли єдність колишніх дисциплін розколюється і поступається місцем новому об'єкту і новій мові» [103, с. 413], оскільки текст містить в собі не лише власне текстове значення, але й вбирає в себе соціокультурні явища, таким чином виходячи за рамки текстуальності у традиційному розумінні.

Отже, саме перехід від традиційного лінгвістичного витлумачення поняття «текст» до розуміння тексту не лише як текстової, а й як позатекстової структури, що сформувалося у наукових розвідках постструктуралістів та семіотиків, заклав основу для формування поняття «текст міста».

1.2. Текст міста як теоретичний конструкт: проблеми дефініції

Поняття «текст міста» у літературознавчому дискурсі з'явилося у 1984 році завдяки теоретичним розвідкам представника Лотманівської семіотичної школи, яка функціонувала в естонському місті Тарту, В. М. Топорова (1928-2005). Варто

зазначити, що дослідження, пов'язані із текстом міста, він проводив ще з 1975 року, а у 1981 році вдавсь до дослідження тексту «міста-діви» та «міста-блудниці», на прикладі Єрусалима та Вавилону, розглядаючи образ міста з точки зору міфопоетики.

Однак саме термін «текст міста» вперше був використаний та визначений дослідником у ґрунтовній розвідці «Петербург і петербурзький текст російської літератури» (1984). У своєму науковому доробку В. М. Топоров визначав текст міста як те, що «місто говорить саме про себе – неофіційно, неголосно, не заради якихось амбіцій, а просто в силу того, що місто і люди міста вважали природним висловити в слові свої думки і почуття, свою пам'ять і бажання, свої потреби і свої оцінки» [71, с. 368]. Тобто під текстом міста мається на увазі специфічне явище, цілісна система знаків та образів, що відображає вигляд міста.

Втім, визначення В. М. Топорова не є вичерпним та універсальним для літературознавчих студій, тому більшість науковців, що вдаються до розвідок з тексту міста, пропонують власні тлумачення даного терміну.

У контексті даної дисертації варто наголосити на тому, що текст міста, як і будь-який інший тип тексту, виступає семантично організованою і послідовно узгодженою сукупністю вербальних знаків, які мають семіотичне навантаження. Серед цих знаків обов'язково присутні топоніми і урбаноніми, які позначають певні топографічні та ландшафтні реалії.

У абсолютній більшості наукових розвідок, словосполучення «текст міста» і «міський текст» вживаються як термінологічні синоніми. Дотримуючись цієї загальноприйнятої й усталеної традиції у цій дисертації, вважаємо за необхідне зацентувати увагу на тому, що семантика цих термінів, як думається, не є повністю тотожною. В міському тексті, створеному певним автором, присутній відбиток особистісно-біографічного контексту і певні прикмети його часу. З огляду на це, правомірно стверджувати, що міський текст у конкретному художньому творі можна розглядати як цілісну завершену семантично-семіотичну структуру. Текст міста, який акумулює різні мистецькі репрезентації, укорінені в художніх, психологічних і біографічних досвідах представників різних епох,

постає як структура не завершена, як явище поліморфне, відкрите, але не позбавлене цілісності. Цілісність забезпечується присутністю топонімічного, ландшафтного, урбаністичного компонентів. Коли ж йдеться про текст міста в літературі певного хронологічного періоду, як, приміром, у цій дисертації, то використання обох термінів є виправданим, щоправда, коли аналізується конкретний твір, то перевага надається терміносполученню «лондонський текст», коли ж групі творів – «текст Лондона».

О. Б. Поронюк (Павлова) пропонує називати міським текстом художньої літератури «сукупність образів, мотивів, сюжетів з міського буття, які втілені в індивідуальній творчості та авторських моделях, що витворюють просторово-часовий образ міста, роблять його мислимим як матеріальний об'єкт в уяві довільного реципієнта, виводять його на міфопоетичний рівень» [45, с. 41]. На думку дослідниці, міський текст має такі риси: відкритість і незавершеність (нон-фінальність); рухливість, множинність, неоднорідність; «символічна природа», «переосмислення категорій автора і читача» [45, с. 41]. Цілком слушним бачиться акцент літературознавиці на міфопоетичності як важливому модусі буття міського тексту.

У своєму доробку українська дослідниця В. С. Доній послуговується визначенням Н. В. Шмідт, яка розглядає міський текст як «комплекс образів (концептів), мотивів, сюжетів, які втілюють авторську модель міського буття, як загалом, так і у окремих його проявах», але розширює його, зауважуючи, що «текст набуває не лише соціокультурних, а й семіотичних функцій, які дають змогу вивчити місто як локус, як вираження ментальності, як категорію культури» [21]. В цій дефініції на особливу увагу, як думається, заслуговує артикуляція зв'язку семантики тексту міста з ментальністю, яку він репрезентує. Розвиваючи думку дослідниці варто додати, що текст міста це не лише і не просто категорія культури, це один із її важливих конституентів, адже уявлення про культуру певної спільноти формується з урахуванням просторових параметрів. Урбанізація призводить до «оформлення» міських локусів, а література фіксує увагу на їх специфічності, значущості та ін. До певної міри суголосною цій думці

є ідея, яку висловлює В. А. Левицький, який тлумачить міський текст як «систему множинних семіотичних перетворень, яка лягає в основу художньої версії урбаністичних теренів» [32, с. 227].

Крізь призму урбанізму розглядає місто та міський текст Й. М. Гурр, визначаючи міський текст як «модель міста» та «модель для міста», яка одночасно і описує місто та міське життя, і впливає на нього, визначаючи напрямки його розвитку [149, с. 22].

Ю. Д. Крюкова (Клімчук) підкреслює, що існує очевидна тенденція до розуміння міста «як структури, що ототожнюється зі знакової системою мови» [28, с. 32], та також вважає продуктивним розуміння тексту міста як надтексту, зазначаючи, що міський (празький) текст «виходить на рівень надтексту, розриває своє лінійне прочитання включенням у його текстовий діапазон текстів інших», при цьому не обмежуючись «сукцесією викладу, мовною єдністю, хронологічно-логічним порядком, а втілюється у понятті мережі, яка розгалужується на багато рівнів (мовних, культурних, етнічних, часових)» [28, с. 31].

Прикметно, що співвіднесення категорій «міський текст» та «надтекст» стало загальним місцем у багатьох наукових розвідках (Н. Є. Медніс, О. Є. Бобраков-Тимошкін, О. С. Горєлов), щоправда чіткої конкретизації спільностей і відмінностей між цими поняттями не запропоновано.

Слід зазначити, що міський текст, який акумулює у собі велику кількість інформаційних блоків, художніх образів, усталених уявлень, стійких асоціацій, за своєю суттю правомірно розглядати як надтекст або гіпертекст. Його іманентна сутність корелюється з соціокультурними факторами, а також цілою низкою контекстів, в лоні яких він створювався. Серед контекстів, зокрема, історичний, суспільно-політичний, авторський біографічний, літературно-мистецький та ін.

М. М. Лаюк дотримується визначення тексту міста, запропонованого В. М. Топоровим, однак зазначає, що поряд із міським текстом, що генерується саме містом, доцільно вирізняти й іншу структуру – «локальний текст», який зосереджується навколо певного регіону і у якому «формується новий

семіотичний простір». На думку М. М. Лаюка «цей простір має певні константи й за участі автора (авторів) репрезентує себе у різних варіантах, що сукупно творять єдиний «локальний текст»» [30, с. 45].

Звертаючись до розгляду змістового наповнення понять «текст міста» та «міський текст», варто зважати на той факт, що тенденція до плюралізму та синкретизму наукової методології, яка склалася останнім часом та продовжує активно розвиватися у сучасних літературознавчих студіях, не оминула і галузь досліджень тексту міста та міських текстів.

Перед тим, як формувати власну дефініцію, що буде релевантною для цього дослідження, бачиться доцільним звернути увагу на невеликі розбіжності у наведених раніше визначеннях. Перш за все, варто наголосити на різниці між поняттями «локальний текст» та «міський текст», які подекуди використовувалися як синонімічні, однак не є повними синонімами за змістом та співвідносяться як родове та видове поняття. І локальний текст, і міський текст об'єднує сфокусованість навколо конкретного топосу, однак, на відміну від міського тексту, ядерним топосом локального тексту може бути не лише місто, але й країна (наприклад, італійський текст), регіон (наприклад, карпатський текст), історична область (наприклад, гуцульський текст) або інший топос. Таким чином, доцільно підкреслити, що термін «локальний текст» може бути використаний як синонім до терміну «міський текст», однак не кожний «локальний текст» є «міським текстом».

Терміни «текст міста» та «міський текст» також здебільшого використовувалися авторами (М. А. Гололобов, Н. Л. Потаніна, В. С. Доній та ін.) як синонімічні, а деякі автори (В. А. Левицький) навіть зауважували їх принципову тотожність. Втім, варто звернути увагу на те, що термін «текст міста» здебільшого використовувався на позначення загальних явищ та теоретичного опису даного феномену (В. М. Топоров, Ю. М. Лотман, О. Б. Поронюк (Павлова), Г. Савицька, Й. Гурр та ін.), тоді як терміном «міський текст» послуговувалися автори конкретно-орієнтованих наукових розвідок (Ю. Д. Крюкова (Клімчук), О. Є. Бобраков-Тимошкін та ін.).

З огляду на це, у межах даного дисертаційного дослідження продовжується наукова традиція контекстуально обумовленого використання термінів «текст міста» та «міський текст» як синонімічних, однак вважається доцільним сформулювати узагальнене релевантне визначення та витлумачити термін «текст міста» як певні надтекстові утворення, що формуються у масовій свідомості та зберігаються у колективній пам'яті широкого кола реципієнтів у результаті взаємодії текстових та позатекстових структур.

1.3. Текст міста: аналітичний дискурс в соціології та культурології

Звертаючись до розгляду змістового наповнення понять «текст міста» та «міський текст», варто зважати на той факт, що тенденція до плюралізму та синкретизму наукової методології, яка склалася останнім часом та продовжує активно розвиватися у сучасних літературознавчих студіях, не оминула і галузь досліджень тексту міста та міських текстів.

До дослідження теоретичних аспектів, пов'язаних із функціонуванням образу міста, зверталися перш за все дослідники у галузях філософії та соціокультурних студій. Для філософсько-культурологічного прочитання тексту міста важливим є перш за все те, що місто – це відображення свідомості людини. Однак можна говорити про різні способи осмислення міста як тексту у цій галузі.

Так, зокрема, німецький філософ та соціолог Г. Зіммель у своїй праці «Великі міста та духовне життя» (1903) звертався до дослідження впливу міста на людину, вибудовуючи свою розвідку на опозиції великого та маленького міста. Аналізуючи різні аспекти міського життя, Г. Зіммель зазначав, що і великі, і маленькі міста мають свою власну «індивідуальність», яка значною мірою позначається на психології мешканців цього міста [218, с. 76]. Виділяючи розсудливість та «інтелектуальний характер» як ключову рису міських жителів, що відрізняє їх від жителів сільської місцевості, він безпосередньо пов'язував її з функціонуванням міста та його діловим ставленням до людей і речей. Концентрація величезної кількості мешканців в одному місці, що унеможливорює встановлення близьких стосунків із усіма людьми, як це властиво невеликим

поселенням, також впливає на психологію людей. На думку Г. Зіммеля, це детермінує властивий жителям міста індивідуалізм, байдужість до оточуючих, замкнутість і відокремленість [218, с. 77-79].

Ґрунтовною для соціологічних студій міського простору є також розвідка М. Вебера «Місто» (1921). Вчений досліджує різні типи міст («античну демократію», «західне місто», «плебейське місто», «середньовічну демократію») з точки зору соціології та економіки і доходить до висновку, що місто є ключовим фактором для розвитку суспільства, оскільки саме у містах відбуваються суттєві соціальні та політичні перетворення (наприклад, перехід від чіткої феодалної стратифікації суспільства до капіталістичних ринкових відносин), а самі міста стають «місцем переходу з невільного стану у вільний, завдяки можливості доходу, що надається грошовим господарством» [13, с. 362].

Процеси зародження та формування міського суспільства та міської свідомості постають серед найактуальніших об'єктів наукових розвідок у соціально-політичній та історичній площинах. З'являється все більше досліджень, пов'язаних із специфікою функціонування урбаністичного простору у період пізнього Середньовіччя. Протягом XII та XIII століть міста Західної Європи та Середземномор'я ставали осередками пришвидшеного економічного та демографічного зростання, що суттєво впливало на структурування суспільного життя та призводило до зростання соціальної поляризації між правлячими елітами та середнім класом, який активно формувався як потужний прошарок населення.

Як зазначали Дж. Хемерс та Б. Ірселс, «пізньосередньовічна громадянська система в Європі не була продовженням, відтворенням чи розширенням давньогрецьких та римських ідей громадянства» [151, с. 10], вона відрізнялася від всього, що їй передувало тим, що виступала як «концепція та практика, властива саме містам» [151, с. 11] та справляла суттєвий вплив на формування колективної ідентичності міських жителів, заснованої на почутті приналежності та залученості до урбаністичних процесів.

Міський простір періоду пізнього Середньовіччя визначався дослідниками як два діалектично пов'язані виміри: матеріальний фізичний, у якому

«реалізувалися найновіші соціально-політичні практики», та ментальний, у якому міський простір розумівся як «цілісна система знаків» [171, с. 7]. Визначаючи методологію наукового осмислення урбаністичних просторів, К. Ліхтерт, Я. Дюмолін та М. Мартенс наголошували на необхідності залучення літературних, документальних та матеріальних джерел для «реконструкції сприйнятого та пережитого міського простору» [171, с. 7]. За переконанням цих вчених, міська іконографія, топографія або картографія може і має використовуватися як джерело для вивчення матеріальної сфери урбаністичного простору та специфіки розвитку і розбудови міст. Натомість, «символічний» вимір міського простору, виражений у самій «міській тканині», відображає соціальний статус, розкриває прагнення соціальних груп до розбудови своєї ідентичності та сприяє створенню тогочасних «портретів міста», які слугують як «дзеркало суспільства та соціальних процесів» [171, с. 8].

Дослідженню характеру урбаністичних процесів у пізньосередньовічній Європі присвячено чимало сучасних наукових розвідок, зокрема, таких колективних монографій як «*Words and Deeds. Shaping Urban Politics from below in Late Medieval Europe*» (2020) [245], «*Cities, Texts and Social Networks, 400-1500*» (2016) [121], «*Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe*» (2014) [197], «*Medieval Urban Culture*» (2017) [179], «*Kommunale Selbstinszenierung. Städtische Konstellationen zwischen Mittelalter und Neuzeit*» (2018) [168] та ін., які розширюють уявлення про специфіку функціонування урбанізованого простору у часи пізнього Середньовіччя та дозволяють сформулювати уявлення про структурування міських текстів цієї доби.

Український дослідник М. В. Карповець присвятив свою монографію розгляду міста як «світу людського буття». Вчений підкреслював визначальний характер міста у соціокультурному вимірі та зазначав, що «виникнення міста в соціокультурній перспективі є особливою подією в історії людства, оскільки в ньому по-новому конструюються простір і час, тілесність та ідентичність городянина. Зрештою, у комплексі соціокультурного пізнання із виникненням міста розпочинається цивілізація» [23, с. 5]. У своєму доробку дослідник

розглядав місто крізь призму чотирьох основних антропологічних моделей: соціальної, культурної, історичної та урбаністичної, та наголошував, що існування міста неможливе без людей, і воно «передусім розкривається у смислових конфігураціях із тією свідомістю, що репрезентує місто в усій його культурній та онтологічній різноманітності [23, с. 5]. Метою своєї розвідки М. В. Карповець ставив «осягнути сутність міста самого по собі» [23, с. 7] та підкреслював продуктивність обраної методології дослідження, зазначаючи, що «у світлі філософії чи антропології міста традиційні питання міста – від появи до занепаду, від свята до буденності, від масової культури до елітарної – набувають якісно нового звучання» [23, с. 8]. Це спостереження звучить в унісон з думкою Ф. Броделя.

Досліджуючи міське життя, Ф. Бродель зазначав, що «кожне місто, в певному сенсі є цілісним суспільством зі своїм внутрішнім ритмом, кризами, раптовими змінами і з постійною потребою в плануванні, та має разом з тим розглядатися в комплексі з навколишніми сільськогосподарськими районами та архіпелагом сусідніх міст <...> розвиток міста не можна вивчати в ізоляції від історичного розвитку всього цього складного комплексу, який часто своїм корінням сягає в далеке минуле» [8, с. 141]. Таким чином, дослідник наголошував на необхідності досліджувати місто як комплексний феномен не лише з точки зору соціології, а й з точки зору історії, оскільки місто не є сталим феноменом, воно живе і розвивається, а його історія має суттєвий вплив на сучасний стан та формує його особливості.

Вагомими також є дослідження міського простору французького культуролога та філософа М. де Серто. Розглядаючи проблематику сприйняття міста у праці «Практики повсякденного життя» (1980), М. де Серто висуває гіпотезу, за допомогою якої можна розмежувати місце та простір у міському середовищі, та також звертається до розуміння міста як тексту, через який реалізується метафоричне сприйняття міста та його «прочитання» реципієнтом [116, с. 92].

Концептуальне наповнення поняття «місто» детально аналізував американський дослідник К. Лінч у розвідці «Образ міста» (1960). Він розглядав місто як цілісну систему, до якої включено не лише власне місто, а й його мешканці. Дослідник зазначав, що «все сприймається не саме собою, а у відношенні до оточення, до зв'язаних із ним ланцюжків подій, до пам'яті про досвід минулого <...> у кожного городянина є свої асоціації, пов'язані з якоюсь частиною міста, і цей персональний образ пронизаний спогадами та значеннями» [174, с. 15]. На думку К. Лінча, образ міста створюється шляхом накладання однієї на іншу безлічі його індивідуальних особливостей.

К. Лінч переконливо обґрунтував думку про те, що притаманні міському тексту акценти, взаємозв'язки та протиставлення фіксуються у домінантних точках, специфічних кожному місту. Фіксація таких точок є обов'язковою для формування міського тексту. Окрім того, дослідник ввів поняття «здатності до візуалізації» («*imageability*») міста. На думку К. Лінча, саме домінантні точки мають безпосереднє відношення до «здатності до візуалізації» міста, тобто до «такої якості матеріального об'єкта, яка може викликати сильний образ у свідомості довільно обраного спостерігача. Це такі форми, колір або композиція, які здатні полегшити формування жваво впізнаваних, добре впорядкованих і явно корисних образів оточення. Цю якість можна було б назвати читаністю або, можливо, видимістю в посиленому сенсі слова, коли об'єкти не просто можна бачити, але вони нав'язують себе почуттям людини гостро і інтенсивно» [174, с. 21-22].

Продуктивними з точки зору з'ясування функціонування міста у культурі є фундаментальні розвідки Л. Мамфорда «Культура міст» (1938) та «Місто в історії» (1961), у яких дослідник розвивав засади своєї візії міста як культурного простору: «Місто, яким ми його бачимо в історії, є точкою максимальної концентрації культурної сили суспільства. Це місце, де окремі розсіяні промені життя збираються у фокус, забезпечуючи переваги у соціальній ефективності. Місто є формою та символом взаємозв'язку соціальних відносин: це одночасно і храм, і ринок, і зал суду, і академія. Саме у місті блага цивілізації примножуються

та збільшуються; саме тут людський досвід перетворюється на видимі знаки, символи, шаблони поведінки, упорядковані системи» [184, с. 19].

Л. Мамфорд вважав, що місто не можна зводити лише до матеріальної структури, адже його соціальна та культурна сторони заслуговують більшої уваги. Сутність міста, на думку дослідника, полягає саме в цих аспектах, а не у вигляді міських стін або типах міських будівель. Відзначивши величезну соціальну роль міста, він наголошував на унікальності міського феномену в житті людства: «Місто – це і фізична форма колективного життя, і водночас символ колективних прагнень та однастайності, що виникають у цих обставинах» [184, с. 20]. Окрім того, Л. Мамфорд порівнював місто із мовою, зазначаючи, що «разом з мовою місто є найбільшим витвором людської творчості» [184, с. 20]. Особливої уваги з точки зору дослідника заслуговують «мегаполіси» як найсучасніша форма організації та існування міського життя.

Надзвичайно оригінальний ракурс осмислення тексту міста пропонує британський соціолог Д. Фрісбі. Досліджуючи мегаполіси, він звертає увагу на специфіку функціонування міського простору як тексту. Дослідник фокусував свою увагу на особі реципієнта та зазначав, що місто як текст передбачає читача чи читачів: «хоча з часів Бодлера читача часто ототожнювали з фігурою *flâneur* (спостерігача чоловічої статі) і набагато рідше *flâneuse* (спостерігача жіночої статі), слід визнати, що читацька аудиторія стратифікована здебільшого на основі доступу до тексту (опосередкованого відносинами влади в місті), але, звичайно, вплив мають і такі обставини як стать, соціальний клас, етнічна приналежність, покоління тощо» [140, с. 15].

У своєму доробку Д. Фрісбі активно використовував такі терміни як «*cityscapes*» (на позначення міського простору) та «*streetscapes*» (на позначення особливого простору вулиць, що не є тотожним міському простору загалом), а також наголошував, що спостерігач є не лише реципієнтом, але й може долучатися до творення міського тексту, зокрема, тексту міських вулиць, зазвичай вираженого через опозицію «прямі вулиці – викривлені вулиці» [139, с. 7]. Окрім того, аналіз методів роботи Д. Фрісбі показав, що він черпав матеріали

дослідження із різних текстів, а також працював над створенням автономних, але пов'язаних між собою тісною взаємодією «текстових просторів» («*textscapes*») міста [145, с. 5].

Розглядаючи місто як текстовий простір, Д. Фрісбі виділив чотири основних аспекти аналізу: «топографія», «феноменологія», «міфологія» та «структура (архітектура)». «Топографія» міста вказує на естетично та ідеологічно суперечливе планування та забудову міських просторів, а також на процеси та динаміку соціального будівництва міського простору. «Феноменологія» міста включає повсякденні соціальні взаємодії, соціальні типи та діалектику між його ідеальними та матеріальними елементами. У руслі «міфології» розглядається здебільшого історичний аспект, діалектика між новим і старим, колективна пам'ять і колективне забуття. Нарешті, «структурну» основу міста, його репрезентації та образ можна розкрити за допомогою вивчення архітектури. Він досліджував місто як «витвір мистецтва», «пам'ятник», «видовище», а також вдавався до детального аналізу міста як «арени конфліктів навколо будівництва, руйнування та реконструкції домінуючих історій» [145, с. 5-6].

Польська дослідниця Г. Савицька також зверталася до розгляду власне міста як тексту. З огляду на взаємозв'язок між мовними текстами та місцями, де вони відображаються в урбанізованому просторі, Г. Савицька виділяла тексти, які складаються з мовних елементів, тексти художнього або візуального коду та фіксовані або мобільні носії текстів. Дослідниця зазначала, що лише комбінація трьох вищевказаних рівнів становить «текст». Створення такого тексту є результатом свідомого, навмисного вибору адресантом засобів і місця, які підходять для спілкування. «Вуличний текст», подібно до лінгвістичного тексту, виникає лише тоді, коли є можливість його інтерпретації адресатом. Однак, існує певна відмінність від лінгвістичного тексту, оскільки «вуличний» текст є більшою мірою потенційним текстом та, очікуючи інтерпретатора, в деяких випадках може так і не отримати свого тлумачення [209, с. 110-111].

Окрім того, Г. Савицька зазначала, що певні риси, характерні для лінгвістичного тексту, а саме «те, що текст завжди має бути «про щось», «з

якоюсь метою» і «якимось чином»», також виявляються у «вуличних текстах». На основі цього аналізу дослідниця робить висновок про те, що в урбанізованому просторі можна припустити існування «специфічного типу «тексту» – багатокодового та з нетиповими адресатом і адресантом» [209, с. 111].

Досліджуючи глобалізацію та її вплив на текст міста, американський соціолог С. Сессен стверджувала, що впродовж століть глобальна економіка «формувала міське життя», але водночас «глобальні міста», такі як, зокрема, Нью-Йорк, Лондон та Токіо, значним чином впливали на розвиток економічної системи, задаючи вектор її розвитку та встановлюючи «міський соціальний та економічний порядок». Таким чином утворювалася «складна дуалістичність» відношень між містом та соціокультурним середовищем, у якому воно існувало [208, с. 26].

Дослідниця зауважувала, що у середині ХХ століття разом із статусом «глобальних» великі міста отримали ряд нових функцій у переформатованому соціокультурному контексті. По-перше, вони стали функціонувати як високоорганізовані «командні точки», у яких здійснюється концентрація керівництва світовою економікою. По-друге, глобальні міста виступали як ключові локації для фінансів та торгівлі, оскільки саме у них зосередилися спеціалізовані фірми, що почали витіснити виробничі структури із позицій економічного лідерства. Третьою новою функцією С. Сессен назвала функціонування міст як центрів наукового розвитку та інновацій. Останньою, четвертою, функцією дослідниця виокремила функцію міст як ринку, на якому ці інновації демонструються та продаються [208, с. 28].

За твердженням С. Сессен, оскільки протягом століть міста перебували на перехресті великих, найчастіше світових процесів, економічна глобалізація та телекомунікації сприяли створенню міського простору, що спирається «як на транскордонні мережі, так і на територіальні місця з масовою концентрацією ресурсів» [208, с. 23]. Нова міська просторовість, на думку дослідниці, є «частковою» в двох аспектах: по-перше, вона «пояснює лише частину того, що відбувається в містах і чим є місто», і по-друге, «займає лише частину того, що ми

могли б назвати міським простором, як з точки зору адміністративних кордонів міста, так і у сенсі суспільного уявлення про місто» [208, с. 24]. З огляду на це, у особливостях міського простору С. Сессен вбачала його складну природу та закріпленість міста не лише у фізичному просторі, а й його образу у свідомості реципієнтів.

З точки зору сучасної культурології, будь-яке місто постає як окультурений природний ландшафт, в якому даються взнаки прикмети цілеспрямованої людської діяльності. Серед цих прикмет можемо виділити як об'єкти матеріального світу (мости, собори, таверни, будинки та інші рукотворні знакові локації), так і енергетично насичену семіосферу, наявність якої реалізується через систему стійких асоціацій, колективних спогадів, ментальних стереотипів. Показовою у цьому контексті є семіосфера таких лондонських локацій як фортеця Тауер, про що детально йтиметься у розділі 4 цієї дисертації, або Лондонський міст (згадаймо, приміром, широковідому фольклорну пісню «London Bridge is Falling Down»).

Досліджуючи міський текст крізь культурологічну призму, сучасні культурологи наголошують на його значимості як тексту культури та на необхідності розширення уявлень про символічний простір культурної пам'яті міста. Образ міста, його історія та роль у житті суспільства визначають його знаковість. З точки зору сучасної культурології, місто як текст культури постає найбільш повним її втіленням, адже воно одночасно відображає і формує світогляд жителів. Для того щоб зрозуміти «душу міста» як своєрідну унікальну сутність, необхідне комплексне вивчення процесів його становлення, культури різних епох, історичної та духовної спадщини, а також уявлень про колективного міського суб'єкта як творця міської культури.

Крім того, для формування цілісного уявлення про міський текст важливо враховувати метафізику міста та культурну семантику міських об'єктів, зумовлених символічним значенням столиці у смисловому й духовному просторі. Розглядаючи міський текст як культурний простір, сучасні дослідники звертають увагу на суб'єктивність його сприйняття, трактуючи цей простір як особливий

спосіб організації пам'яті. Водночас міський текст значною мірою залежить від індивідуального сприйняття простору та передбачає наявність у системі таких елементів, як «мова» і «читач».

У цьому контексті важливе значення мають символ і міф, які виконують функцію структурних компонентів тексту культури. Зокрема, міські символи розглядаються як смислові центри, що реалізують міфотворчу та хронотопічну функції. У межах міської міфології акумулюється сукупність культурних уявлень про місто та його мешканців, відображених у фольклорі, легендах, переказах і в історії міста.

В. С. Доній вважала місто «своєрідним соціокультурним середовищем, що охоплює соціальний світ, матеріальні й духовні умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей» [21]. Дослідниця зауважувала, що соціокультурний образ міста формується шляхом співвіднесення «предметних форм» (вулиць, районів, орієнтирів тощо) з образами у свідомості реципієнтів. В. С. Доній зазначала, що під час сприйняття елементів міського простору: «в оглядача утворюється образ, що існує не сам по собі, а в тісному взаємозв'язку елементів» [21].

В. С. Доній також наголошувала на суб'єктивності рецепції та підкреслювала, що «образ міста чи його окремі елементи, зокрема, не є однаковим для всіх мешканців, адже, слід враховувати й емоційно-психологічний стан людини під час сприйняття об'єкту» [21]. Рецепція та формування образу міста у свідомості людини мають «активну творчу роль» та відбуваються «у процесі взаємодії сенсорних особливостей середовища, структури суб'єкта та архетипу свідомості» [21]. Таким чином місто «формує відповідний соціально-психологічний тип особистості, наділений раціональністю, мобільністю, готовністю до змін, умінням поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі» [21].

Отже, місто, як складне соціокультурне явище, доволі часто потрапляє у фокус уваги дослідників ще з початку XX століття. Численні наукові праці у галузях соціології та культурології зосереджувалися на виявленні особливостей

структурування міського простору та дослідженні специфіки взаємовпливу міського топосу і колективної свідомості його мешканців. Послугуючись здобутками постструктуралістів та семіотиків, сучасні соціологічні та культурологічні розвідки звертаються до розуміння міського простору як цілісної системи знаків, які разом формують певний текст міста, відображений як у фізичному вимірі, так і у соціокультурному.

1.4. Філологічні студії з проблематики тексту міста та їх дослідницькі перспективи

Основу для розвитку теорії тексту міста у літературознавстві заклав уродженець Києва, радянський культуролог М. П. Анциферов (1889-1958). Оскільки праці цього вченого, ідеї якого значимі для нашого дослідження, стали раритетом і мало відомі сучасним науковцям, вважаємо за доцільне детально висвітлити сутність і ключові позиції його теорії.

М. П. Анциферов одним із перших у світовій науці розглядав місто як синтез матеріально-духовних цінностей та наголошував на тому, що місто варто аналізувати як єдиний «соціальний організм», елементи якого знаходяться у нерозривному зв'язку один з одним. За аналогією із живим організмом, М. П. Анциферов виділив три основні елементи, що визначають три підходи до дослідження «міського організму»: «анатомію» (топографічний аспект дослідження), «фізіологію» (функціональний аспект дослідження) та «психологію» (дослідження духовних цінностей) міста [2, с. 17].

Говорячи про «анатомію» міста, М. П. Анциферов мав на увазі топографію міста, взаємне розташування його частин у просторі. Цей аспект аналізу передбачав вивчення місця, де побудовано місто – його ґрунту, рельєфу, рослинності, водних ресурсів, погодних явищ тощо. Після дослідження природних умов розглядається план міста, виділяється ядро, навколо якого розвивалося місто, головні вулиці, площі, мости, ворота тощо, тобто конкретне матеріальне втілення, у межах якого існує місто [2, с. 18].

Під час аналізу так званої «фізіології» міста, на думку вченого, до уваги слід брати його функції та соціальний склад населення. М. П. Анциферов зазначав, що об'єктом дослідження тут є «місто, що пульсує усіма своїми органами через діяльність суспільства» [2, с. 19]. Анциферов виділив дев'ять основних функцій міста.

Першою та однією із найголовніших функцій міста є його існування як місця проживання, оскільки образ міста неможливо осмислити без урахування його жителів. М. П. Анциферов розглядав цю функцію крізь призму класової теорії та пов'язує особливості формування «міського організму», наголошуючи, що кожен клас (кожна соціальна група населення) «залишив свій відбиток на обличчі міста», який виражається як у характері забудови, так і у культурно-історичному аспекті дослідження міста [2, с. 109-111]. Окрім того, дослідник стверджував, що кожна соціальна група є безпосередньо пов'язаною із іншими функціями міста, тому функція міста як місця проживання є фундаментом для розгортання наступних функцій.

Не менш важливою функцією міста є економічна. З давніх часів міста виступали у ролі економічних центрів, у яких зароджувалася торгівля та промисловість. Розглядаючи цю функцію, М. П. Анциферов визначав, що економічна складова значним чином впливає не лише на характер міського життя, але й на зовнішній вигляд міста. Торгові та промислові осередки нерідко ставали ядром, навколо якого утворюються міста, та надалі могли слугувати ключовими знаковими константами, які так само формують ядро міського тексту (наприклад, площа Ринок є одним із важливих топосів для львівського тексту).

Досліджуючи функціонування міста як транспортного центру, М. П. Анциферов перш за все вдавався до опису та характеристики міських вулиць, які складають основу транспортної мережі, та називав їх «судинами міського організму» [2, с. 89]. Вулиці виконують непересічну роль у створенні образу міста у свідомості реципієнтів: на вулицях розміщуються певні відомі будівлі, які слугують основою для формування тексту міста; з конкретними вулицями пов'язують важливі персоналії та події; нерідко вулиці самі входять до

символьного шару тексту міста та стають «віссю душі міста» [2, с. 131]. Наприклад, такої функції набуває Хрещатик у київському тексті, Бейкер-Стріт у лондонському тексті тощо.

Окрім того, М. П. Анциферов виділяв особливу функцію назв вулиць, називаючи їх «мовою міста», за допомогою якої місто «спілкується» з реципієнтами [2, с. 147]. Дослідник наголошував на історичних засадах розгляду назв та закликав до їх розкодування, оскільки саме назви «повідомляють про всі області його [міста] життя. Вони розповідають про його зростання, його зв'язки з іншими містами; про його потреби. В них живе пам'ять про минуле» [2, с. 147]. На думку М. П. Анциферова, кожне місто має характерний для себе підбір назв, які обумовлені історичним періодом та культурною спадщиною окремого топосу.

Наступною функцією було визначено функцію міста як центру медицини та охорони здоров'я. Аналізуючи цей аспект, М. П. Анциферов розглядав його у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі до складу цієї функції дослідник включав всі елементи міської інфраструктури, які мають стосунок до забезпечення здоров'я та добробуту громадян, зокрема, водопровід, освітлення, опалення, каналізацію тощо. У вузькому сенсі здоров'язабезпечувальна функція міста реалізується через наявність власне медичних закладів (лікарні, санаторії, притулки для невиліковно хворих тощо) та інших осередків медицини (медичні інститути, академії, медичні практики окремих лікарів тощо), які також можуть виступати як ядра для утворення міста. Якщо дана функція є домінуючою, то утворюється особливий тип міста – місто-курорт [2, с. 91-92].

Міста зазвичай були осередками наукового та науково-технічного прогресу, тому ще однією функцією міста, за визначенням М. П. Анциферова, було його існування у ролі технічного центру. Розглядаючи реалізацію цієї функції, дослідник насамперед звертав увагу на її тісний зв'язок із культурно-просвітницькою, промисловою та здоров'язабезпечувальною (у широкому сенсі) функціями, оскільки технічний прогрес завжди є залежним від рівня освіти та науки у місті та є направленим на покращення умов проживання мешканців та розвиток промисловості [2, с. 92-94].

До числа найважливіших функцій міста належала його функція як адміністративного та політичного центру, оскільки будь-який організм прагне до загальної організації свого існування. Для міста, як «соціального організму», основною формою організації існування є централізоване адміністрування та чітко встановлений політичний устрій. Досліджуючи цей аспект, М. П. Анциферов вдався до розгляду прикладів різних видів адміністративного устрою міст, від античних полісів до сучасних йому міст, приділяючи особливу увагу визначенню ролі міста у загальній політично-адміністративній структурі держави (чи є місто столицею, яка його позиція на осі центр-периферія). Зважаючи на проаналізовані приклади, дослідник дійшов висновку, що найбільш яскраво виражають індивідуальні ознаки саме міста-столиці, оскільки в них зосереджуються найактивніші політичні сили та події [2, с. 95-100].

Тісно пов'язаною, але не тотожною до попередньої, була функція міста як військово-стратегічного центру. Так історично склалося, що великі міста (особливо столиці) виконували під час збройних конфліктів і воєн функцію укріплених захищених прихистків, у яких концентрувалися військові сили, а пересічні громадяни могли сховатися від нападників. Розглядаючи реалізацію цієї функції, М. П. Анциферов визначав два типи міст: місто-табір та місто-фортеця, однак дослідник також вказував, що на сучасному для нього етапі розвитку суспільства місто як військово-стратегічний осередок втрачає своє значення, а міста відходять від попереднього статусу фортець або таборів [2, с. 100-101].

Наступною функцією М. П. Анциферов визначав функцію міста як центру розваг та розглядав різні типи розважальних закладів та місць, які користувалися попитом у мешканців. Дослідник звертався не лише до опису існуючих закладів даного типу у сучасному йому місті, а й проводив історичну розвідку, наводячи як приклад амфітеатри Давнього Риму, та дійшов висновку, що з плином часу розважальна функція втратила основну частину своєї значущості, а розважальні заклади здебільшого стали місцями виявлення «симптомів соціальних хвороб» [2, с. 108].

Останньою, але найбільш значущою для дослідження тексту міста, була визначена функція міста як культурного центру, адже саме дана функція є найбільш тісно пов'язаною із символічним шаром міського життя. М. П. Анциферов називав місто «центром духовної культури» [2, с. 106] та зараховував до значущих форм реалізації даної функції не лише науково-просвітницькі заклади (університети, академії, школи, семінарії), але й музеї, галереї, виставки та навіть частини міського ландшафту, що стали знаковими для певного міста. До прикладу дослідник приводив Володимирську вулицю у Києві, що є духовно-культурним осередком Києва та загалом України, яка відроджувалась у сучасний досліднику період [2, с. 103-104]. Не менш важливими для формування образу міста у свідомості реципієнтів є і релігійні місця та пам'ятки (собори, церкви, монастирі), які також часто включаються до символічного ядра, навколо якого структурується концептосфера міського тексту (наприклад, Собор Святого Павла у лондонському тексті, або Софіївський собор у київському тексті).

Усі ці функції описують природу міста як соціального організму. Вони є тісно пов'язаними між собою, тому неможливо їх розглядати ізольовано одна від одної.

Не менш важливим фактором, який впливає на формування образу міста, М. П. Анциферов називав соціальний склад населення, наголошуючи, що значущими є не лише видатні особистості, а й сформовані в соціумі спільноти. На думку дослідника, саме різноманітні соціальні угруповання «надавали місту ту чи іншу фізіогномію» [2, с. 24] та мали безпосередній зв'язок із дослідженням «психології» міста. М. П. Анциферов звертав увагу на той факт, що для того, щоб пізнати окреме місто, варто перш за все зібрати та вивчити матеріали, що стосуються психологічних та соціокультурних аспектів життя населення досліджуваного міста [2, с. 147-148].

Найскладнішою частиною аналізу вважалося зрозуміти «психологію» міста, яку М. П. Анциферов називав також «душею міста» [2, с. 21]. Дослідник зазначав, що кожне місто входить у свідомість реципієнта як певна «неповторна

індивідуальність» [2, с. 21], і, незважаючи на те, що існує багато схожих міст, типові риси зазвичай не є більш яскравими, ніж індивідуальні. Таким чином, М. П. Анциферов визначав «душу міста» як «історично сформовану єдність всіх елементів, що складають міський організм, як конкретну індивідуальність» [2, с. 23].

М. П. Анциферов наголошував, що «індивідуальність» міста є цілісною та сформованою діахронічно: «У складній структурі цілої країни, у якій уживаються одночасно елементи культури різних епох, місто є носієм усього того, що створює час. У ньому відображені всі сторони життя країни, з якою воно пов'язано тісно та різноманітно» [2, с. 130]. Дослідник називав місто «згустком культури» та її матеріальним вираженням, втіленим у його індивідуальній манері, тоді як власне ландшафт міста з плином часу перетворюється на «застиглу історію» [26, с. 130].

Суголосну М. П. Анциферову думку розгортав у другому томі своєї роботи «Занепад Європи» (1922) і німецький філософ О. Шпенглер. Він присвятив осмисленню міста та міської культури розділ «Душа міста», у якому розмірковував над зв'язками між соціокультурними явищами та конкретними топосами, а також над значущістю міста у розвитку культури загалом.

Досліджуючи «душу міста», О. Шпенглер наголошував на цілковитій залежності культурних надбань від певної локації та визначав місто як один із найбільш вагомих факторів у розвитку суспільства та культури: «всякий розвиток вищої мови форм прив'язаний до ландшафту. Ні мистецтво, ні релігія не спроможні змінити місце свого зростання» [225]. На думку філософа, саме міське життя є основою історії людства, а власне місто повинно розглядатися як цілісний живий організм: «З сільських садиб, що стоять один біля одного, у кожної з яких – своя власна історія, виникає єдине ціле. І це ціле живе, дихає, росте, набуває зовнішній вигляд, внутрішню форму та історію. Починаючи з цього моменту не лише окремих будинок, собор чи палац, але також і образ самого міста є предметною єдністю мови форм та історії стилю, яка присутня у всьому життєвому перебігу культури» [225].

Описуючи процес зародження «душі міста», О. Шпенглер також зазначав, що «нова душа міста говорить новою мовою, яка вже дуже скоро стає цілком рівнозначною мові культури» [225], знову підкреслюючи необхідність синкретичного підходу під час дослідження феноменів, пов'язаних із містом та міським життям. Окрім того, філософ звертав увагу на те, що через тісний зв'язок із соціокультурними явищами міста з часом набувають знакового характеру та функціонують у культурі як самостійні цілісні образи, закладаючи підвалини для формування теорії тексту міста: «Ці імена – знаки, отже вже одні назви «Гранада», «Венеція», «Нюрнберг» відразу викликають цілком певний видимий образ, бо у таких містах і виникло усе, що створила культура у релігії, мистецтві та науці» [225].

Ю. М. Лотман пропонував сприймати місто як складну семіотичну систему, своєрідний генератор культури. Місто у дослідженнях Ю. М. Лотмана виступає як «котел текстів і кодів, побудованих різним чином», що належать різним мовам і різним рівням. Виділяючи особливу семіотичну функцію міста, Ю. М. Лотман зауважував, що місто «несе в собі закріплену в соціальних знаках інформацію про різноманітні сторони людського життя, тобто є текстом, як і будь-яка генераційна структура» [36, с. 299].

Саме принциповий семіотичний поліглотизм будь-якого міста робить його «полем різноманітних та в інших умовах неможливих семіотичних колізій» [36, с. 325]. Виступаючи у ролі простору, в якому реалізуються різні національні, соціальні, стильові коди та тексти, місто перетворюється на «потужний генератор нової інформації» [36, с. 453], у межах якого здійснюються різноманітні перекодування та семіотичні переклади.

Джерелом таких перетворень виступають не лише синхронні поєднання різнорідних семіотичних утворень, а й діяchronія (план міста, назви вулиць, архітектурні споруди тощо, що змінюються з плином часу та постійно змінюють семіотичний код міста). Виходячи з цього, Ю. М. Лотман розумів місто як «механізм, що постійно заново народжує своє минуле, яке отримує можливість

поєднуватися із сьогоденням синхронно» та звертав увагу, що «місто, як і культура, – механізм, який протистоїть часу» [36, с. 325].

Ю. М. Лотман визначав дві основні сфери міської семіотики: «місто як ім'я» та «місто як простір» [37, с. 30]. Концепція «місто як ім'я» розглядалася з точки зору прямого смислового навантаження, яке несе у собі назва міста, та закодованих у ній імплікацій, що накладаються та реалізуються у тісному зв'язку з історичним контекстом та культурним кодом [37, с. 236-238].

Розглядаючи концепцію «місто як простір», дослідник зазначав, що місто може знаходитися в двоякому відношенні до свого оточення. По-перше, місто може бути «ізоморфним» стосовно держави, до якої воно належить, та навіть виступати певним її уособленням (наприклад, Рим як місто та Рим як світ). У цьому випадку місто, незалежно від географічного розташування, мислиться центром держави (або навіть оточуючого світу загалом), тобто виступає «ідеалізованою моделлю всесвіту». Такими містами-центрами Ю. М. Лотман називає Єрусалим та Рим, які, на думку дослідника, є «ідеальним втіленням своєї землі» [37, с. 30]. По-друге, місто може виступати як антитеза до держави, у якій воно розташоване, «*urbs* та *orbis terrarum* можуть сприйматися як дві ворожі сутності» [37, с. 30]. Окрім того, така візія міста, на думку дослідника, може бути розкодована як ідеологічна імпліфікація, через яку реалізуються загарбницькі мотиви. У такому випадку місто сприймається не як центр існуючої держави, а як центр держави, яку буде створено у майбутньому [37, с. 31].

Відповідно, Ю. М. Лотман запропонував виділяти два семіотичні типи міст: концентричний та ексцентричний. Розташоване всередині країни, як правило, на горах чи пагорбах, місто займає «концентричне становище в семіотичному просторі» і є свого роду «посередником між землею та небом». Концентричне, «вічне місто» тяжіє до замкнутості, виділення з оточення, яке розглядається як вороже. Його можна розглядати як своєрідну модель Всесвіту. Протилежністю йому є «ексцентричне місто», створене всупереч Природі, яке перебуває в боротьбі з нею. Тут актуалізується опозиція «природне – штучне». Це дозволяє

інтерпретувати місто і як перемогу розуму над стихіями, і як порушення природного порядку [37, с. 30-33].

Аналізуючи семіотичний простір міста, Ю. М. Лотман приділяє значну увагу не лише фізичним об'єктам, які складають зовнішній вигляд міста (розташування, ландшафт, архітектурний ансамбль), а й іншим факторам, які формують семіотичний простір міського тексту, а саме назвам об'єктів, внутрішньому вигляду міських будівель, предметам побуту, одягу та мові жителів тощо. Таким чином, вчений доводить, що семіотизація міського простору базується на системі поглядів, що пов'язують між собою різні (не лише суто географічні, а й культурологічні) фактори [36, с. 381].

Українські дослідниці О. М. Ніколенко та Т. В. Шарбенко, розглядаючи особливості функціонування «столичного тексту» у творах М. В. Гоголя, вважали, що місто у свідомості митців постає як цілісна знакова система та, задіюючи семіотичний вимір дослідження тексту міста, визначали об'єктом своїх досліджень «не просто реальне місто <...> й не тільки художній образ певного міста, а передусім знак, що є втіленням концепції світу митців, концепт їхнього художнього мислення» [42, с. 44].

Значним є також доробок українського перекладача та літературознавця В. А. Левицького. Досліджуючи особливості функціонування київського тексту, В. А. Левицький розробив певний циклічний механізм, який пояснює принцип утворення міського тексту у літературі. В основу даного механізму В. А. Левицький заклав як художньо зорієнтовані тексти, так і «тексти десеміотизації», зосередивши основний фокус уваги на міфологічному вимірі реалізації міського тексту. Механізм, запропонований дослідником, включає чотири основні етапи розгляду міста: перший – «місто як «генератор знаків»», другий – «місто як система образів», третій – «місто як система вторинних міфів» та четвертий – «місто як сукупність узуалізованих міфів». Пояснюючи принцип роботи свого алгоритму, В. А. Левицький зазначав: «За аналогією до семіотичного квадрата А. Ж. Греймаса, це «семіотичне коло» унаочнює сигніфікативну модель у текстуальних структурах. У ньому рух здійснюється за

годинниковою стрілкою. Щоб виявити послідовність змін, необхідно з'ясувати, які властивості у складниках тексту є іманентними. Якщо знакові джерела освоюються з поступовою спадною градацією авторської суб'єктивності, конструкція теренів формується від етапу 1 до етапу 4. Якщо ж у текстотворенні превалює орієнтація на утримання ідіографії, черговість позицій не включає етап 4 і розгортається в порядку 1-2-3-1» [32, с. 227]. В. А. Левицький розподіляв аналізовані знаки на «елементарнорефлексійні» (належать до групи нехудожніх творів) та «загальноонтологічні» (належать до групи художніх творів) [32, с. 228].

Звертаючись до аналізу специфіки функціонування «римського тексту» у п'єсі В. Шекспіра «Юлій Цезар», К. В. Борискіна наголошувала, що Рим у трагедії В. Шекспіра є не лише реально існуючим історичним простором, а й оригінальним мистецьким феноменом та навіть «одним із протагоністів» п'єси [6, с. 58]. Дослідниця зазначала, що В. Шекспір прагнув не лише відтворити у своєму творі «вічне місто», а й зобразити «живий організм, що живе своїм життям, має свої особливості, які вповні знаходять свій вияв на культурному щаблі прочитання «римського тексту» п'єси» [6, с. 61-62]. Досліджуючи особливості репрезентації римського тексту, К. В. Борискіна запропонувала розподілити його на три окремі пласти: топографічні реалії, культурні домінанти, метафізичний склад.

Розглядаючи топографічні реалії, дослідниця вдалася до аналізу тих місць, вулиць, будівель, пам'ятників, які згадувалися В. Шекспіром та сприяли утворенню цілісного локалізованого у часі та просторі образу Риму. Серед культурних домінант К. В. Борискіна приділила особливу увагу філософським практикам та релігійним віруванням, які становили основу вірувань тогочасних римлян. Метафізичний пласт, який дослідниця називає «верхівкою римського тексту», представляється найбільш значущим, оскільки його дослідження дозволяє «охопити Шекспірове бачення Риму в усій його комплексності, тобто вийти за межі конкретного міста і сприйняти Рим як модель розвитку цивілізації, осягнути його історичну значущість» [6, с. 59]. На думку дослідниці, саме разом усі ці пласти формують цілісне уявлення про місто, а запропонована дослідницею

методика аналізу може бути генералізована та використана для досліджень не лише римського, але й інших міських текстів.

Окрім того, К. В. Борискіна враховувала жанрові особливості драматичного твору та зауважувала, що незважаючи на відсутність у тексті п'єси В. Шекспіра безпосередніх детальних описів конкретних місць або загалом зовнішнього вигляду Риму, у свідомості реципієнта «буде сформована більш-менш повна візія Риму, яка створюється, зокрема, за допомогою зображення мешканців міста у багатогранності їхніх взаємовідношень, за рахунок згадування окремих топонімів та суто римських реалій і, навіть, опису стихійних сил, які слугують своєрідними знаменнями подальших сюжетних колізій» [6, с. 59].

Ю. Д. Крюкова (Клімчук) розглядала особливості функціонування міського тексту на прикладі празького тексту та зазначала, що однією із визначальних рис міського тексту є його гетерогенність. Досліджуючи празький текст, Ю. Д. Крюкова (Клімчук) підкреслювала, що «його формуванню сприяло не лише багатство міського фольклору, а й неординарність празького історичного, культурного та суспільнополітичного ландшафту, пов'язаного з однією з головних особливостей чеської столиці – її семіотичним поліглотизмом» [25, с. 50]. На думку Ю. Д. Крюкової (Клімчук), міський текст виступає як певна «наднасичена реальність», що виникає внаслідок «метафоризації та символізації міста, набуває ознак антропоморфності, стає динамічним простором літератури, здатним породжувати нові тексти» [28, с. 189].

Значну увагу Ю. Д. Крюкова (Клімчук) приділяла також імагологічному аспекту дослідження міського тексту, зазначаючи, що міський текст структурується не лише на основі літературних творів письменників-мешканців цього міста, а й на візіях міста, які виникають у іноземців, формуючи таким чином цілісний образ міста та відображаючись у міському тексті. На думку дослідниці, «процеси, які відбувалися в одному етносі, нерідко стимулювали відгуки в іншому, впливаючи на різноманітні аспекти духовного та культурного життя, тим самим створюючи умови для діалогу культур у його найширшому ракурсі» [25, с. 50].

Й. М. Гурр розглядав питання міського тексту та особливості функціонування міста як тексту крізь призму сучасних урбаністичних студій. Засадничою дослідницькою тезою, яку Й. М. Гурр розвинув у своїй ґрунтовній розвідці «Діаграми літературних урбаністичних досліджень: тексти як моделі міста та моделі для міста» (2020), стало розуміння літературного тексту не лише як репрезентації художнього образу міста, але й як «креслення» («blueprint») для міста (під «кресленням» дослідник мав на увазі, що з тексту можна певним чином реконструювати образ міста) [149, с. 18].

Керуючись таким подвійним розумінням зв'язків між містом і текстом, Й. М. Гурр розглядав специфіку функціонування міського тексту як явища, визначаючи вплив літературних текстів на міське середовище та особливості відображення міста у літературних текстах. Одним із основних дослідницьких завдань Й. М. Гурра було визначення можливостей літературних текстів у «охопленні унікальності конкретного міста». Дослідник вважав, що літературні тексти певним чином імітують «шари міської пам'яті», складаючи таким чином цілісний образ у діяхронії [149, с. 37].

Не менш важливим було для дослідника і питання міждисциплінарного характеру аналізу та залучення сучасних урбаністичних та геокритичних підходів. Й. М. Гурр зазначав, що «на відміну від «традиційних літературознавчих підходів», які цікавляться лише літературними репрезентаціями міст, поле літературних урбаністичних студій в центрі уваги завжди має реальне місто і його виклики» [149, с. 20]. Думка Й. М. Гурра є суголосною точці зору фахівця з геокритики Е. Прієто, який також підкреслював необхідність переорієнтації сучасних літературознавчих студій, зазначаючи, що «геоцентричні дослідження авторів або творів мають відійти від окремого автора або твору до більш загального виду знань, таких, які виходять за межі естетичної рамки, яка відокремлює твори літератури від світу» [198, с. 25].

Й. М. Гурр також наголошував, що міський текст неможливо досягнути без занурення у його економіку, історію та соціокультурну сферу, тому для літературознавця надзвичайно важливим з методологічної точки зору є

застосування комплексного підходу, що включає не лише власне літературознавчі методи, але й запозичує методи з інших наук. Так, Й. М. Гурр послуговувався теорією кількісних та якісних математичних моделей, вибудовуючи таким чином власний підхід до аналізу міського тексту [149, с. 20].

Спираючись на теорію математичних моделей, дослідник дійшов висновку, що літературні тексти слугують особливим типом якісної моделі, оскільки вони «зосереджені саме на репрезентації конкретних місць, індивідуальних реакцій і шляхів осмислення об'єкту сприйняття» [149, с. 32]. Вони є діаметрально протилежними кількісним моделям щодо визначення «які елементи міської реальності включити або виключити з репрезентації» [149, с. 32-33]. З огляду на це, Й. М. Гурр вбачав текст міста як альтернативну форму «моделювання» міської реальності, що реалізується через літературні твори. Основними характеристиками тексту міста як моделі міста, на думку дослідника, є те, що він, по-перше, є репрезентативним для міста; по-друге, представляє місто у вибірковій, спрощеній, абстрагованій та узагальненій формі; та, по-третє, має певну мету (загальну ідею) [149, с. 35].

Варто зазначити, що розробляючи свою теорію, Й. М. Гурр звертався не лише до художньої літератури, але й до нехудожніх «прагматичних» текстів, які стосуються міста (зокрема, планів міста, описової документації тощо). Дослідник зазначав, що урбаністичні дослідження значним чином спираються на «концептуалізацію відношень між текстовим і матеріальним містом, між «містом» і «текстом»» [149, с. 21]. Визначаючи шляхи цієї концептуалізації, Й. М. Гурр окреслив три взаємопов'язані траєкторії, кожна з яких передбачає зміну фокусу дослідження та напрямку дослідження. Перша траєкторія стосується розгляду текстів як «описових моделей ключових міських структур, розвитку і характеристики текстів як «креслень» для планування, проектування та розвитку міст» [149, с. 52-54]. Друга займається питаннями взаємовпливу тексту та простору, досліджуючи шляхи, якими «місто формує тексти» і якими «тексти формують місто» [149, с. 85-86]. Остання траєкторія передбачає опис відмінностей між дослідженням художніх текстів про окреме місто та аналізом

нехудожніх «прагматичних» текстів, які мають визначальний характер для міського розвитку [149, с. 142].

Й. М. Гурр провів ґрунтовне літературознавче дослідження корпусу художніх та нехудожніх текстів від сімнадцятого до двадцять першого століття, щоб розробити типологію літературних стратегій, якими послуговувалися автори різних періодів, для відображення у діяхронії ключових аспектів тексту міста як складної динамічної моделі.

Першою та найпростішою, на думку дослідника, є декларативна репрезентація міста як складної системи. Й. М. Гурр зазначав, що автори, які послуговуються такою стратегією, просто вказують, що місто є складним феноменом, не демонструючи саму «складність» якимись іншими способами. Часто автори таких текстів застосовують «вказівку на складність за допомогою метафор або порівнянь, таких як частотне кліше міського «лабіринту» або «плутанини», щоб виразити відчуття «загубленості» людини». На думку дослідника, цей спосіб представлення міста є більше «тематичним поняттям», аніж повноцінною стратегією, але все одно заслуговує виокремлення [149, с. 41-42].

Другу стратегію Й. М. Гурр називав «синекдохічною репрезентацією одночасності». Дослідник зазначав, що її сутність полягає в одночасній розповіді про одну ланку подій та припущенні про незліченну кількість інших ланок, які відбуваються одночасно з описуваними подіями та також заслуговують на те, щоб їх відобразити у тексті. Вдаючись до такої стратегії, автори намагалися вирішити наративну проблему необхідності вибору між одночасними подіями, відокремлюючи реципієнта від центральних дій та заглиблюючи його у міський контекст [149, с. 45].

Наступною Й. М. Гурр виділив стратегію «перформативної або емпіричної репрезентації одночасності» та зазначив, що ця стратегія є центральною та повторюється з дивовижною послідовністю протягом століть, від репрезентації міста у вісімнадцятому столітті аж до сучасної міської фантастики. За висновками дослідника, складність і одночасність виражаються за допомогою «сугестивної

асиндетичної послідовності вражень, що імітує хаотичне та швидке скупчення мінливих образів», що дозволяє читачам «відчути, що їх долає одночасність багатьох вражень» [149, с. 47]. Автори, що вдаються до цієї стратегії, вже не просто описують складність міста як «лабіринту», а й втілюють її на рівні хронотопу.

Наступною стратегією або, радше, групою стратегій, які виділяє Й. М. Гурр, є спроба порушити лінійність тексту. До цієї групи дослідник включив такі типи для постмодерністської літератури стратегії, як гіпертекст, ризоматичність викладу, гра з читачем, виклад тексту у цифровому вигляді, особлива типографіка, довільність прочитання окремих частин тексту тощо [149, с. 49].

Останньою стратегією Й. М. Гурр визначив власне «урбаністичну літературу» та її наративні інновації, однак зазначив, що однозначного визначення цієї стратегії поки не існує, оскільки визначення власне «урбаністичної літератури» є нестійким, і у широкому сенсі до нього можна включити всі твори, що віддалено намагалися відобразити місто. Втім, сам дослідник дотримувався думки, що «урбаністичною літературою» є та, яка не лише містить спроби описати місто, але й чинить на місто певний вплив [149, с. 50-51].

Значний внесок у розбудову теорії тексту міста зробив В. М. Топоров. Як вже зазначалося, саме В. М. Топоров ввів у літературознавчий дискурс термін «текст міста» та визначив його зміст. Нагадаємо, що текст міста дослідник визначав наступним чином: «це те, що місто говорить саме про себе – неофіційно, неголосно, не заради якихось амбіцій, а просто в силу того, що місто і люди міста вважали природним висловити в слові свої думки і почуття, свою пам'ять і бажання, свої потреби і свої оцінки» [71, с. 368].

В. М. Топоров вибудовував свою теорію на матеріалі петербурзького тексту та зазначає, що кожне місто має свою «мову». «Воно говорить з нами своїми вулицями, площами, водами, островами, садами, будівлями, пам'ятниками, людьми, історією, ідеями і може розумітися як свого роду гетерогенний текст,

якому і приписується якийсь загальний зміст і на підставі якого може бути реконструйована певна система знаків, реалізована в тексті» [71, с. 275].

За словами В. М. Топорова, текст міста є не просто «дзеркалом» міста, а «способом переходу а *realibus ad realiora* (від реального до реальнішого)» [71, с. 259]. За допомогою тексту міста відбувається перехід матеріальної реальності в сферу духовних цінностей, однак у той же час текст міста чітко зберігає в собі сліди позатекстового субстрату. Він вимагає від свого споживача вміння розпізнавати у тексті та відтворювати під час реценції позатекстові елементи та їх зв'язки з іншими сферами функціонування міста. В. М. Топоров зазначає, що таким чином текст навчає читача «правилам виходу за свої власні межі» (маючи на увазі необхідність активізації культурного багажу та фонових знань реципієнта) і саме завдяки своєму надтекстовому характеру текст міста «живе» та відкривається реципієнтам як реальність, що не є обмеженою предметно-об'єктним рівнем [71, с. 327-328].

Досліджуючи петербурзький текст, В. М. Топоров виділив три категорії елементів, з яких формується текст міста: «об'єктний» склад, «природні» і «культурні» явища, «душевні» стани, які зазвичай закодовані за допомогою визначеного набору символів, які залишаються зрозумілими та впізнаваними у творах, незалежно від жанру, автора чи періоду, у який твір було написано [71, с. 280].

Текст міста можна визначити емпірично, визначивши основний корпус прецедентних текстів, пов'язаних із конкретним локусом та хронологічними рамками, але таке визначення не може вважатися вичерпним, оскільки текст міста є надтекстовою структурою, значущу частину якої складає символічний шар, що функціонує і поза межами літератури. Однак літературні твори (як художні, так і нехудожні, зокрема листи, нариси, мемуари письменників) є однією із найголовніших складових міського тексту.

Аналізуючи даний аспект на матеріалі петербурзького тексту, В. М. Топоров дійшов висновку, що визначною рисою тексту міста є семантична зв'язність всього корпусу текстів, що стосуються конкретного топосу. У своїй

розвідці дослідник зазначає: «У цьому сенсі крос-жанровість, крос-темпоральність, навіть крос-персональність (щодо авторства) не тільки не заважають визнати якийсь текст єдиним в прийнятому тут тлумаченні, але, навпаки, допомагають цьому зняттям обмежень як на відмінність в жанрах, в часі створення тексту, в авторстві (в цих умовах єдність забезпечується більш фундаментальними з точки зору структури тексту категоріями). Текст єдиний і зв'язаний, хоча він писався (і, можливо, буде писатися) багатьма авторами, тому що він виник десь на півдорозі між об'єктом і всіма цими авторами, в просторі, що характеризується в даному випадку наявністю деяких загальних принципів відбору і синтезування матеріалів, а також завдань і цілей, пов'язаних з текстом» [71, с. 279].

Конкретні тексти, що утворюють текст міста, демонструють близькість описів як в одного і того ж, так і в різних (але не у всіх) авторів. Складається враження, що місто імплікує свої власні описи, впливаючи на авторів та формуючи свій власний образ. Таке суголосьне зображення образу міста може бути частково пояснено літературною традицією та наявністю певних «штампів», але це пояснення не може вважатися вичерпним в контексті теорії тексту міста, адже з плином часу письменницькі «штампи», прив'язані до конкретного локусу, набувають семіотичного значення та також стають частиною тексту міста.

Не обходив дослідник і емотивну та аксіологічну складові тексту міста, оскільки місто, як і будь-який інший складний образ, має притаманні йому гетерогенні конотації та ідеологічні імплікації. Реалізація оцінного підходу найчастіше виступає в руслі історизму, оскільки неможливо цілком зрозуміти феномен тексту міста без розуміння політичних і історичних підвалин та культурних особливостей того періоду. Оцінка, у такому разі, бачиться як об'єктивна фіксація взаємозалежностей між явищами двох різних сфер [71, с. 251-253].

Однак, нерідко автори літературних текстів вдаються до суб'єктивних оцінок, наділяючи свої праці власним бачення історичних, політичних, ідеологічних та релігійних феноменів. У місті «кожен знаходив своє, і саме місто

відкривало приїжджому те «своє», що могло бути ним засвоєно з користю чи задоволенням, вдячністю чи захопленням, або принаймні за своєю потребою, розумінням, смаком» [71, с. 267]. Таким чином текст міста вбирає у себе різноманітні судження та емотивні конотації, нерідко наповнюючись протилежними сенсами. Його образ не є статичним з точки загальної аксіологічної парадигми та може варіюватися від негативного до позитивного та навпаки.

Окрім того, В. М. Топоров приділяв значну увагу лексичній складовій досліджуваного корпусу творів. Тексти, пов'язані із конкретними локусами, за всієї їхньої «незалежності» та «індивідуальності» їхніх авторів, мають дуже багато спільного: від образів та семантики об'єктів до жанрового типу, композиційних прийомів, синтаксичної структури, стилістичних прийомів, фразеології та лексики, яка часто виявляється певним чином «термінологізованою». Нерідко репрезентативні тексти характеризуються частотністю лексики «локального» опису, досить жорстким відбором «ключових» слів, високою передбачуваністю їх появи у певних місцях тексту та їхньою підвищеною «сигнальністю», а нерідко й «ідеологічністю», що сприяє зростанню клішованості. Все це призводить до того, що в ряді випадків елементи цього «словника», притаманного певному корпусу текстів, набувають статусу класифікаторів для тексту міста загалом [71, с. 261-262].

Саме це спостереження стало основою для виділення способів мовного кодування основних складових тексту міста, що виступають як діагностично важливі показники приналежності певного літературного артефакту до тексту міста і складаються в цілісну і концентровану картину, яка відсилає реципієнта до надтекстових елементів.

В. М. Топоров поєднав власне літературознавче дослідження із лінгвістичним та сформував вісім категорій мовних одиниць, які, на його думку, є основоположними для виділення петербурзького тексту у літературному артефакті.

Першою категорією є «внутрішній стан», який, зважаючи на аксіологічну полярність петербурзького тексту, може виражатися як з позитивною конотацією, так і з негативною. Другою є категорія загальних операторів та показників модальності. Наступними є категорії мовних одиниць, що притаманні описам природи та культури, які також виражаються з позитивною або з негативною конотацією. Розглядаючи предикати, дослідник зазначив, що вони здебільшого мають негативну конотацію. Далі дослідник розглядав такі категорії як «способи вираження граничності» та «найвищі цінності». Окремою категорією є прізвиська, імена та числа, які є знаковими для петербурзького тексту. Та наостанок В. М. Топоров виділив категорію, яку називає «елементи метаопису», враховуючи до неї такі мовні одиниці як «театр», «сцена», «куліси», «декорація», «антракт», «публіка», «роль», «актор», «ляльки», «маріонетки», «нитки», «пружини» та іноді «тінь», «силует», «відображення» [71, с. 313-316].

У цьому відношенні варто зазначити, що автору даного дослідження не бачиться продуктивною стратегією аналізу формувати подібні категорії та визначати окремі мовні одиниці, ізолюючи їх від контексту та набутого символічного значення, яке і є основоположним для входження певних лексем до ядерного складу елементів тексту міста. Більшість прикладів мовних засобів із розвідки В. М. Топорова (наприклад, «сонце», «туман», «куток», «тривога», «свобода» тощо) не несуть у собі специфічної інформації, що буде пов'язувати їх саме із петербурзьким текстом (за винятком категорії прізвиськ, імен та чисел, коли вони є загальновідомими та впізнаваними реципієнтом), тому їх виділення з метою аналізу тексту міста видається недоцільним.

Однак В. М. Топоров зазначав, що мовні елементи, які наведені у його розвідці парадигматично, можуть бути аранжовані і синтагматично, що практично і відбувається при формуванні фрагментів петербурзького тексту («об'єктивний» аспект) або при читанні його конкретних відображень («суб'єктивний» аспект). Принцип комбінації на синтагматичній осі заданий основним мотивом – шляхом (виходом) з центру, середини, вузькості-жаху на периферію – на простір, широту, до свободи і порятунку [71, с. 316]. Тобто дослідник також вбачає варіант

розгляду приведених вище лексем у синтагматичних відносинах, і саме така стратегія вбачається більш продуктивною для виявлення тексту міста у літературному артефакті.

Аналізуючи текст міста, В. М. Топоров також наголошував, що хоча основним «субстратом», на основі якого вибудовується текст міста, є літературні твори, доцільно визначити також субстратні елементи іншого типу, які можна віднести до природної, матеріально-культурної, духовно-культурної та історичної сфер [71, с. 271].

Субстратні елементи природної сфери формують кліматично-метеорологічний і ландшафтний аспекти опису тексту міста. Кліматично-метеорологічний аспект зазвичай стосується власне погодних явищ (наприклад, дощ, вітер, заметіль, сніг, повінь, холод, спека тощо) та загального враження, яке справляє місто (наприклад, колірна гамма у певний сезон року). Ландшафтний аспект включає в себе як особливості рельєфу місцевості (наприклад, вода, суша, рівнини, гори тощо) так і абстрактні поняття, що описують географічну місцевість (наприклад, одноманітність місцевості, відкритість, порожнеча, крайнє положення тощо) [71, с. 271].

В. М. Топоров наголошував, що метою дослідження елементів даної категорії є, перш за все, виокремлення специфічних для конкретного топосу явищ та їх особливостей та переведення цих явищ із категорії буденного в категорію «космологічного», тобто універсального та наділеного символічним значенням. Саме такі специфічні явища, за словами дослідника, є «паролем входження» до тексту міста [71, с. 271-272].

Наступним аспектом розгляду субстратних елементів міського тексту є матеріально-культурна сфера. Елементи цієї категорії включають в себе власне фізичні особливості міста. До даної категорії можна включити специфіку планування міста, характер його забудови, площі, вулиці, будинки тощо [71, с. 282-283].

Розглядаючи субстрат матеріально-культурної сфери, В. М. Топоров підкреслював значний ступінь ізоморфності самого міста та його природного

простору, оскільки у описах і того, і іншого здебільшого використовуються спільні категорії (просторість, оглядність, порожнеча, роздільність частин, рівність, а також тіснота, скупченість тощо). Використання цих категорій також є тісно пов'язаним із вираженням «певних метафізичних реальностей» (так В. М. Топоров називає емотивні стани, закодовані у образи та лексеми) тексту міста [71, с. 283-285].

До прикладу В. М. Топоров привів вираження емотивного стану жаху через образ «вузькості», що є характерною для петербурзького тексту. На думку дослідника, саме через описи вузьких вулиць та приміщень, які немов би надавлюють на людину, виражається «жах життя», який «виходить з її реальних впливів і кричить про свої жертви». Цей «жах життя» як субстрат, що належить до матеріально-культурної, економічної, соціально-історичної сфер, увійшов до Петербурзького тексту, та є одним із ядерних концептів, що розгортаються в ньому [71, с. 283].

Остання категорія субстратних елементів міського тексту – елементи духовно-культурної сфери – включає матеріальні та нематеріальні елементи, що стосуються культурної сфери існування міста. Так, зокрема, до матеріальних елементів можна віднести літературні твори та пам'ятки мистецтв, а також визначних діячів історії, пов'язаних із містом, тоді як нематеріальні елементи виражені міськими міфами і переказами, пророцтвами, філософськими, соціальними та релігійними ідеями, та всіма варіантами спіритуалізації і персоніфікації міста [71, с. 287-288].

В. М. Топоров вважав, що «саме наявність цих елементів створює Петербурзький текст як особливий клас текстів, не представлений в російській традиції тими чи іншими прикладами, і формує всередині нього ту атмосферу підвищеної, навіть гіпертрофованої знаковості, яка, з одного боку, пов'язує все воедино, мінімалізує випадковість, а з іншого боку, штовхає його до усвідомлення деяких глибших структур і рівнів – і самого міста, і як це місто сприймається свідомістю людини» [71, с. 287-288].

З плином часу реальність міста вбирає в себе символи та стійкі образи духовної культури, що виходять за межу мистецьких артефактів, складаючи таким чином загальну семантичну насиченість тексту міста. Особливої уваги, на думку В. М. Топорова, заслуговує принципова інтенція «резонантного» тексту міста від вже простих прецедентів, таких як цитати, алюзії, пародії, до складних композицій центонного типу, таких як «склеювання» літературних персонажів або підвищення їх «знакового ранга» у цілому та «перевдягання, перейменування та іншого роду камуфлювання» міста (мається на увазі метафоричне вживання назви одного міста на позначення іншого, як, наприклад, Петербург як Венеція, або Лондон як третій Рим тощо) [71, с. 288-289].

У своєму дослідженні В. М. Топоров також зазначав, що текст міста має глибоку структуру, яку можна назвати суттєвою в тому сенсі, що вона задає нове в порівнянні зі звичайним (профанічним) досвідом членування простору, часу та нові типи співвідношення між причиною і наслідком. Ця структура, що лежить в основі міста як результату синтезу природи і культури, і що імпліцитно міститься в тексті міста, принципово ускладнена, гетерогенна і полярна; різні ланки цієї структури не тільки мають різні цінності, але й здатні до зміни і до обміну цими цінностями. Гетерогенність і полярність виявляються, зокрема, у тому, що немає єдиних правил орієнтації у різних вузлах цієї структури. Ці правила зазвичай визначаються в контексті співвідношень елементів, а складність визначається тим, що кожен елемент містить в собі одразу всі значення, які виникають у різних ситуаціях. Саме через це виникає гранична невизначеність кожного елемента, яка особливо яскраво проявляється з погляду свідомості реципієнта, що, за виразом В. М. Топорова, також може бути «зрушеною» (мається на увазі, що кожен реципієнт володіє унікальним культурним кодом, що впливає на успішність розкодування зашифрованих у тексті міста імплікацій) [71, с. 290].

Отже, дослідження міського тексту включає в себе як текстуальні ознаки – словесні образи, субстрати і лейтмотиви, що дозволяють сформувати структурно-образну парадигму тексту певного міста (Рима, Праги, Берліна, Лондона), так і ментальну рецепцію цього міста, тобто позатекстові структури. Існуючі спроби

наукового осмислення теорії тексту міста заклали теоретичну базу для подальших досліджень цього феномену як цілісного теоретичного конструкту.

Висновки до Розділу 1

Отже, місто здавна мало важливе значення у культурному розвитку суспільства, впливаючи на життя його мешканців і відображаючи соціально-політичні зміни у суспільстві. Включення репрезентації міста в художні твори призвело до того, що воно перестало сприйматися як тло для дії, набуваючи рис складного багатовимірного феномена, який одночасно відображає й формує колективну свідомість міських жителів. Це зумовило потребу у залученні нових дослідницьких підходів та методів, серед яких найперспективнішою є теорія тексту міста, що нині активно розробляється у літературознавстві.

Ця теорія ґрунтується на розширеному розумінні терміну «текст», який багатозначно трактувався у лінгвістичному дискурсі та не мав єдиного визначення (М. Бахтін, Д. Лихачов, Ю. Лотман, Р. Барт та ін.). Постструктуралізм і семіотика значно вплинули на становлення цього підходу. Ж. Дерріда тлумачив реальність як нескінченний текст, відкритий до інтерпретацій, а Ю. Лотман наголошував на нерозривному зв'язку тексту з історико-культурним контекстом.

Перехід від розуміння тексту як замкненої мовної одиниці до його трактування як відкритої семіотичної системи, пов'язаної з культурними й соціальними процесами, став підґрунтям для формування поняття «текст міста». Вперше цей термін увів у науковий обіг В. М. Топоров (1984), хоча спроби осмислити феномен міста простежувалися ще в працях філософів та соціологів початку ХХ ст. (Г. Зіммель, М. Вебер, Л. Мамфорд). Сучасні дослідження також акцентують увагу на інтерпретації міста як тексту, що підлягає «прочитанню» та осмисленню реципієнтом (Ф. Бродель, М. де Серто, К. Дей, М. Карповець та ін.).

Окремо наукова спільнота зосередила увагу на мегаполісах, їхній багаторівневій структурі та «вуличних текстах» (Д. Фрісбі, Г. Савицька, С. Сессен). Значний внесок зробили й представники культурологічних студій (О. Соколова, В. Доній), які розглядали місто як текст культури, що

потребує міждисциплінарного аналізу. Підвалини для літературознавчої концепції тексту міста були закладені у працях М. Анциферова, який визначав топографічний, функціональний і культурологічний аспекти його вивчення. Семіотичні студії (Ю. Лотман, Н. Медніс) сприяли поглибленню розуміння міста як складної знакової системи та «генератора культури».

Важливим напрямом дослідження тексту міста стали урбаністичні студії й геокритика (Й. Гурр, Е. Прієто), що розглядали міський простір як багаторівневу модель від фізичного до метафоричного аспектів вираження. У вітчизняному літературознавстві увагу зосереджували на циклах формування міського тексту (В. Левицький), обумовленості його елементів жанровою специфікою літературних творів (К. Борискіна), імагологічних проєкціях (Ю. Крюкова (Клімчук)) тощо.

В. Топоров розробив концепцію тексту міста як системи, що характеризується семантичною єдністю всього корпусу текстів, пов'язаних із конкретним локусом. Він виокремив три групи елементів: об'єктні (архітектура, пам'ятки), природні (ландшафт, характер забудови), культурні й духовні явища (міфи, література, мистецтво, релігія, історичні постаті). При цьому саме літературні тексти та складники духовно-культурної сфери дослідник вважав ключовими для формування тексту міста.

Попри значну кількість праць, загальноприйнятої дефініції цього феномену досі не існує. У науковому дискурсі спостерігаються певні розбіжності між тлумаченнями поняття «текст міста». Проаналізувавши наявні дефініції, у межах свого дослідження автор дисертації пропонує визначати «текст міста» як певні надтекстові утворення, що формуються у масовій свідомості та зберігаються у колективній пам'яті широкого кола реципієнтів у результаті взаємодії текстових та позатекстових структур.

РОЗДІЛ 2

ТЕКСТ МІСТА В РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІТЕРАТУРАХ: СТАН ВИВЧЕНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПОШУКІВ

2.1. Тексти європейських міст: короткий огляд

Поняття текст міста фігурує у низці літературознавчих розвідок, присвячених дослідженню художніх репрезентацій міських ландшафтів, образів міст та широкого спектру імплікацій, що формуються ключовими міськими локаціями, символічними топосами тощо. Літературознавці здебільшого фокусують увагу на містах-столицях, оскільки саме столичні міста здавна ставали визначальними осередками міського життя та культури.

Так, одним із найпопулярніших топосів для дослідження постає Рим. Він є одним із ключових образів для світової культури, його називають Вічним Містом, тому його структурно-семантичний код привертає увагу науковців як за кордоном, так і в Україні.

Пріоритет у вивченні Риму як міста з потужною символічно-сакральною аурою належить фахівцям у галузі урбаністики, але їхні здобутки активно використовуються і літературознавцями, про що свідчать монографії «Написання Риму. Текстуальні підходи до міста» (1996) К. Едвардса [135], «Рим та його пам'ятники. Нариси про місто та літературу Риму» (1999) К. Геффкена [143], «Міські наративи та простори Риму» (2021) Г. Сміта [221], а також статті К. Вайта («Рим, Місто як текст», 2016 [239]), Ш. Бхата («Вигнання у Римі: написання інших просторів в «Анналах» Тацита», 2018 [111]) та інші.

Істотним є також корпус наукових праць, які сфокусовані переважно на особливостях функціонування римського тексту у творах окремих письменників (Т. Л. Владимірова, А. В. Моторін, Р. Джуліані, М. Н. Віролайнен, Г. Кнабе).

Серед українських літературознавців до аналізу особливостей репрезентації римського тексту у доробку окремих авторів зверталися К. В. Борискіна, яка вивчала особливості римського тексту у п'єсі «Юлій Цезар» В. Шекспіра [6],

С. А. Фокіна, яка досліджувала римський текст у авторському міфі [138], В. С. Василенко – автор праць про специфіку римського тексту у творах М. Гоголя та Ю. Косача [9].

Ще одним популярним об'єктом дослідження у літературознавстві постає Париж. Символічна багаторівневість та семантична неоднозначність французької столиці стимулює увагу науковців до такого феномену як паризький текст.

Так, приміром, С. О. Кочерга розглядала особливості паризького тексту у творчості Лесі Українки [27], О. А. Бігун детально проаналізувала особливості дискурсу «речовізму» паризького тексту у творах П. Верлена [4], А. М. Марченко досліджувала паризький текст у прозі письменників-емігрантів [39]. Об'єктом наукового осмислення паризький текст є і у колах зарубіжних літературознавців, зокрема, таких як Дж. Джонс [166], К. Арчер [231], М. Коен [121] та ін.

Значною увагою дослідників користується столиця Великобританії – Лондон, однак наразі є недоцільним вдаватися до огляду розвідок з лондонського тексту, оскільки вони будуть більш детально розглянуті у пунктах 2.2., 2.3 та 2.4 цього розділу.

Останнім часом у поле літературознавчої уваги все частіше потрапляють традиційно менш популярні міста-столиці. Так, до розгляду вільнюського тексту звертається І. Відугіріте, празький текст стає предметом численних ґрунтовних розвідок української дослідниці Ю. Д. Крюкової (Клімчук), що досліджувала празький текст у творчості європейських поетів-модерністів першої половини ХХ століття та А. Є. Бобракова-Тимошкіна. До дослідження ризького тексту звертався Н. Шром.

Однак, зацікавленість літературознавчих студій не вичерпується лише столицями, оскільки, щоб стати локативним центром міського тексту, місто не обов'язково повинне бути центром країни. Так, наприклад, значний науковий доробок присвячено венеційському тексту. Ґрунтовні розвідки з венеційського тексту написані Н. Є. Медніс, А. Н. Кунусовою, О. В. Соболевою, Д. Лавіним.

Існує також корпус досліджень, у яких центральним топосом постає Петербург, оскільки саме на матеріалі петербурзького тексту формувалися одні із

перших розвідок, присвячених міському тексту, зазначених вище М. П. Анциферова, Ю. М. Лотмана та В. М. Топорова. Окремі праці з вивчення специфіки функціонування та реалізації петербурзького тексту належать О. С. Горелову, О. А. Виноградовій, С. В. Бурмістровій та ін.

Окрім того, з'являються одноосібні та колективні праці, присвячені різним міським текстам світу, як, наприклад, «Місто у фрагментах: міський текст у сучасному Єрусалимі» (2020) [236], «Місто як лінгвістичний процес та досвід» (2017) [122], «Місто як текст: політика інтерпретації ландшафту в Кандійському королівстві» (1990) [132], «Текст і образ у місті» (2017) [231] тощо.

Вивчення тексту міста є актуальним і для українського літературознавства. Центральними топосами у розвідках українських літературознавців постають Київ та Львів як два потужні культурні центри України.

Київ у наукових розвідках літературознавців розглядається не лише як просторовий центр (столиця) країни, а і як міфологічний, тобто як потужний осередок міфотворення для України загалом. Так, зокрема, Т. І. Гундорова називає Київ «колискою міфу» [18, с. 74] та визначає міфологічність як ядро формування київського тексту. У своїй розвідці «Київ як топос: міфологічна парадигма» (2001) [17] дослідниця провела ґрунтовний аналіз репрезентацій Києва у літературі від давніх часів до модернізму та заклала основу для виокремлення київського тексту. Особливу увагу Т. І. Гундорова приділяла саме топологічному аспекту рецепції київського тексту: «Опросторення тексту відкриває особливий зміст літератури – не так тотожність, що сплавляє зображуваний світ зі світом реальності, як алегоричність зображення, що підкреслює різнобіжність образного світу та реального, а отже семантизує момент їхньої відмінності й забезпечує безкінечну принадність впізнавання, порівняння подібного/неподібного, правдоподібного/неправдоподібного» [18, с. 75]. Саме «опросторення» міфологічного змісту, на думку дослідниці, дало поштовх до утвердження Києва як визначального локусу української ідентичності.

Ґрунтовними з точки зору методології також є розвідки В. А. Левицького «Київський текст ХХ ст.: виміри реконструкції» (2010) [31] та «Структурні

особливості у формуванні київського міського тексту» (2010) [32]. Дослідник також акцентував свою увагу здебільшого на визначенні особливостей функціонування міфологічної складової тексту міста, прослідковуючи різні етапи міського текстотворення, а також імплементував власну циклічну схему міського текстотворення у аналіз київського тексту. На основі проаналізованих прикладів В. А. Левицький виділив площину знаків, образи міста, вторинні урбаністичні міфи та клішовані морфеми, притаманні київському тексту. Окрім того, дослідник також не відкидав необхідності досліджувати київський текст з точки зору лексемного складу та зазначав, що найбільш продуктивним буде виокремлення лексичного матеріалу «на межі поміж загально-онтологічними й елементарно-рефлексійними», а показником для відбору повинен стати «рівень суб'єктивної маркованості в нарації» [32, с. 229].

О. С. Філатова розглядала київський текст крізь призму термінології М. П. Анциферова, виокремлюючи «анатомію», «фізіологію» та «психологію» Києва [84]. О. Б. Киричок у своїй розвідці ««Етос» і «Етика» давнього Києва. Образ міста в контексті філософії, історії, культури» (2005) акцентувала увагу на дослідженні Києва як сакрального простору з точки зору опозиції «гора/низ» [24]. В. А. Малахов звертався до дослідження «неповторної онтології» та «глибинного проекту буття» Києва в його онтологічному вимірі [38, с. 17]. Я. О. Поліщук [46] та Г. Рарот [51] до фокусу уваги у своїх розвідках взяли імінологічні візії Києва.

Існують також розвідки, у яких дослідники займалися визначенням особливостей репрезентації київського тексту у доробку окремих письменників. Так, зокрема, В. І. Дмитренко прослідковував специфіку функціонування київського тексту у творах В. Підмогильного [20], О. О. Гусейнова акцентувала увагу на поетиці інтер'єру як способі множинності імплементацій київського тексту у романах В. Домонтовича [19] тощо.

Засадничий характер для дослідження львівського тексту має науковий доробок С. М. Андрусів та її монографія «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. XX ст.» (2000) [1]. С. М. Андрусів зосереджувала свою увагу на вивченні національної ідентичності та її домінантних культурних кодів,

які, на думку дослідниці, є найбільш яскраво вираженими у галицькому та львівському текстах 30-х років XX століття. Досліджуючи львівський текст, С. М. Андрусів підкреслювала, що Львів як простір поставав як «держава у державі», тому його текст є самобутнім та багатим на символізм. Розшифровуючи політичні та ідеологічні імплікації, дослідниця показувала Львів у постійній опозиції «наш/не наш», яка реалізувалася як в українському, так і в польському просторах, що призвело до формування двоякого, гетерогенного характеру львівського тексту. Із Львовом як назвою міста С. М. Андрусів пов'язувала міфологічний прошарок культурного коду, а саме космогонічні міфи про деміурга та про заснування міста, на основі яких вибудовується теза про те, що Львів є «осереддям українського географічного і символічного простору» [1, с. 334].

До дослідження міфологічного виміру львівського тексту звертався і Г. Ю. Грабович у своїй розвідці «Мітологізація Львова: відлуння присутності і відсутності» (2002) [16]. Проаналізувавши численні літературні тексти, Г. Ю. Грабович зазначав, що Львів у свідомості реципієнта постає як певний містичний та міфічний простір, що не має єдиного прочитання. Міфологізація Львова як простору призвела до виникнення множини його прочитань, а сам Львів перетворився на текст з невичерпним потенціалом для інтерпретації.

Окрім того, існують окремі розвідки, в яких Львів розглядався як текст культури (Ю. С. Миколенко [40]), як топос у сучасній українській прозі (Т. В. Белімова [3]), як континуальний і просторовий надтекст (Н. С. Євстаф'євич [22]), а також досліджувалися імагологічні візії, пов'язані з львівським текстом (Е. Д. Циховська [89], К. Д. Котинська [26]) та його семантичні виміри (Т. С. Возняк [14]).

Слід підкреслити, що українське літературознавство не обмежується лише двома розглянутими локусами. До корпусу наукових розвідок українського літературознавства належать також дослідження харківського (Я. В. Цимбал [88]), чернівецького (О. Д. Харлан [86]) та інших міських текстів, а також розвідки з регіональних текстів, таких як волинський (Л. К. Оляндер [43]), слобожанський (О. О. Бровко [7]), гуцульський (О. Р. Салій [52]),

карпатський (М. М. Лаюк [30]) тощо. Заслужують на увагу праці, присвячені топоніміці Запоріжжя і запорізького краю (І. Я. Павленко [44], В. А. Чабаненко [90]), які безперечно важливі для майбутнього вивчення такого феномену як текст Запоріжжя.

Таким чином, попри традиційну увагу зарубіжних та вітчизняних літературознавців до особливостей структурування локальних текстів міст-столиць, наукова парадигма поступово розширюється, охоплюючи менш популярні топоси. Так, у фокус уваги науковців потрапляють інші великі та провінційні міста, а також окремі регіони, та виникають праці, присвячені особливостям структурування міського тексту у різних регіонах світу.

2.2. Текст Лондона: соціокультурний аспект досліджень

Сплеск зацікавленості лондонським текстом як об'єктом наукового дослідження припадає на кінець XX – початок XXI ст., коли з'являються праці, присвячені вивченню особливостей репрезентації Лондонського тексту в творчості письменників різних періодів. Саме в цей час дослідники почали активно аналізувати також і еволюцію образу Лондона в літературі, розглядаючи різні аспекти міста: від його архітектури та соціального устрою до культурних та політичних змін, які траплялися впродовж його існування та розвитку. Об'єктом уваги стали як класичні твори епохи Ренесансу, так і більш пізні тексти, зокрема активно вивчався лондонський текст у літературі вікторіанської епохи та модернізму.

Прикметно, що увага приділялася також мультикультурному та імагологічному аспектам лондонського тексту, відображеному у творах письменників, що не були жителями Лондона або взагалі мешкали у інших країнах. Крім того, аналізувалися питання урбанізму, впливу індустріалізації та постіндустріалізації на міський ландшафт, та характер відображення цих змін у літературі. Водночас, об'єктом уваги стали нові ракурси вивчення літературних текстів та літературного процесу, зокрема вплив гендерних аспектів на

структурування лондонського тексту, що стало причиною появи досліджень образу Лондона у творах письменників та письменниць різних епох.

Сучасні літературознавчі студії включають міждисциплінарні підходи, поєднуючи літературознавство з історією, соціологією, культурологією та урбаністикою. В результаті цих досліджень лондонський текст став розглядатися не просто як тло для дії, але як активний учасник оповіді, що впливає на розвиток сюжету та характери героїв, відображає домінуючі уявлення і світогляд мешканців, містить певні алюзії та ремінісценції, що відсилають до історичного, культурного, релігійного та політичного контекстів. Таким чином, сучасні дослідження лондонського тексту сприяють глибокому розумінню того, як місто та його літературне відображення взаємопов'язані та взаємно збагачують одне одного.

Одним із найпотужніших корпусів досліджень лондонського тексту є соціокультурні студії. Увага дослідників у межах даного підходу зосереджується передовсім на аналізі того, як різні соціальні групи, класи та культури взаємодіють у міському середовищі та як ці взаємодії відбиваються в літературі та міській культурі загалом.

Так, наприклад, індустріалізація та урбанізація XVIII-XIX століття призвели до появи нових соціальних реалій, таких як масова міграція до міста, зростання робітничого класу та зміни у структурі суспільства. Ці зміни знайшли відображення у різноманітних культурних артефактах, зокрема, у літературних творах, де Лондон представлений як складне та багатошарове місто з яскраво вираженими соціальними контрастами.

До дослідження соціокультурного життя Лондона кінця XIX століття та його відображення у лондонському тексті звертався К. Бексон. Розглядаючи Лондон останніх десятиліть XIX століття, дослідник зауважував, що у ньому сформувалася велика кількість різноманітних товариств та соціальних кіл, у яких обговорювалися і планувалися літературні, соціальні та політичні зміни, що мали прийти разом із початком нового століття. К. Бексон відмічав, що кінець XIX століття позначився повторним сплеском зацікавленості в утопічних

сюжетах, що призвело до формування комплексу літературних візій «ідеальних світів», які знайшли художні експлікації в тому числі і в лондонському тексті. Дослідник зазначав, що цей феномен був викликаний політичними та економічними причинами, оскільки протягом 1880-х і 1890-х років «економічне здоров'я Британії перебувало під загрозою» через втрату домінуючого положення у світовій торгівлі, появу серйозних конкурентів, таких як Німеччина та США, а також внаслідок промислового спаду та масового безробіття у найбільш густонаселених містах, особливо, у Лондоні [107, с. 26-27].

Однак, не менш популярними були і негативні настрої у суспільстві. Викликане тими ж чинниками, що і прагнення до утопізму, у мистецьких колах почало ширитися явище декадансу, яке згодом трансформувалося у Британії в естетизм, репрезентований, наприклад, у творчості О. Вайлда. К. Бексон зазначав, що особливістю декадентських настроїв у вікторіанській Британії був не лише потяг до витонченості, грації та штучної краси, а й «поклоніння місту», що значним чином позначилося на формуванні лондонського тексту кінця XIX століття. Більш того, дослідник вважав, що така гетерогенність заклала основу для «модерністського світанку» у Британії [107, с. 57-58].

Потрапили до фокусу уваги дослідника і зміни, що стосувалися гендерних ролей у тогочасному суспільстві. Будучи одним із передових мегаполісів світу у XIX столітті, Лондон швидко ставав осередком соціальних змін, зокрема, тих, що стосувалися ролі жінки у суспільстві. К. Бексон відмічав, що в кінці XIX століття, поруч із типовим вікторіанським уявленням про жінку як «домашнього янгола», з'явилася концепція «нової жінки». «Нова жінка», як правило, належала до середнього або заможного класу та мала активну громадянську позицію, направлену на «емансипацію всіх жінок для ефективного розподілу праці в новій індустріальній державі», тоді як політична нерівність чоловіків та жінок вважалася «залишком варварської держави, який має бути усунено» [107, с. 151-152].

Зміна соціальної ролі жінки знайшла відповідне відображення не лише у політичному, але й у культурному просторі, з-поміж іншого, у міській літературі

та лондонському тексті. Так, перш за все почав формуватися корпус «жіночої» літератури та все більшою ставала видимість письменниць-жінок, наприклад, Ш. Бронте, Е. Бронте, М. Бронте, С. Гранд, Дж. Еджертон, М. Меннінгтон, Е. Лінтон та інших. Окрім того, як зазначає К. Бексон, зміни стосувалися також «шлюбного ринку» та інституту шлюбу загалом, що призвело до популяризації у міській літературі сюжетів, пов'язаних із шлюбними аспектами у великому місті, тобто у Лондоні [107, с. 165-167].

Розглядаючи соціокультурний аспект життя британської столиці кінця XIX століття, К. Бексон не оминав увагою і вад тогочасного суспільства, які позначилися на створених письменниками образах-іміджах міста. Однією з найбільш поширених проблем дослідник вважав засилля проституції у місті та, спираючись на дані, які наводив у своїй праці Г. Мейхью, зазначав, що до 1890-х років у Лондоні налічувалося від 60 000 до 80 000 повій [107, с. 132]. Найбільш зручними для проституції місцями К. Бексон називав музичні холи, кількість яких почала активно зростати у 1880-х роках; їх відвідували представники міської еліти, що включала діячів мистецтва, літератури, видатних спортсменів, а також заможних юристів та фінансистів, серед яких повії шукали для себе вигідних клієнтів [107, с. 133].

Поширеність проблеми відповідно детермінувала її відображення і у тогочасному лондонському тексті. К. Бексон підкреслював, що до критики подібної розпусності вдавався В. Б. Єйтс, вважаючи таку поведінку недостойною культурної та творчої людини [107, с. 138]. Окрім того, проституція у музичних холах неодноразово згадувалася у тогочасній літературі, зокрема, у таких творах як «Як важливо бути серйозним» О. Вайльда (1895), «Спустошена земля» Т. С. Еліота (1922), «*Maquillage*» А. Саймонса (1891), «У музичній залі» Д. Девідсона (1891) тощо, що, на думку дослідника, свідчило як про стурбованість соціуму щодо цього явища, так і про його укорінення у соціокультурному житті Лондона кінця XIX століття [107, с. 149].

Культурологічний аспект структурування тексту Лондона розглядав Р. Вільямс у своїй праці «Село і місто» (1973) [241]. Центральним мотивом своєї

розвідки дослідник обрав типову для соціокультурної парадигми опозицію села та міста, розглядаючи ці два види поселення як протиставлення природного способу життя, яке зосереджене на гармонії та спокої, та централізованого життєвого укладу, який ґрунтується навколо співпраці та комунікації. Р. Вільямс вважав місто «визначальною формою цивілізації» та визнавав провідну роль міст у розвитку суспільства, як в економічному, так і в культурному аспектах [241, с. 5-7].

Розглядаючи особливості міського устрою на прикладі Лондона, Р. Вільямс називав Лондон «провідним містом світу» та наголошував, що Лондон завжди був «символом прогресу та освіченості, соціальної мобільності, школою цивілізації та свободи» [241, с. 144]. У своїй розвідці дослідник проаналізував у діахронії економічне та соціальне тло, на якому розвивався Лондон, та дійшов висновку, що зростання міста та зміни у його соціальній структурі «показували справжній стан та розвиток країни в цілому» [241, с. 146]. Розглядаючи місто як продукт «аграрного та торгового капіталізму», Р. Вільямс наголошував на «монструозності» Лондона, зазначаючи, що все соціально-економічне життя країни зосередилося навколо нього і у XVIII столітті вже не місто забезпечувало потреби країни, а устрій країни було трансформовано для того, щоб забезпечувати потреби міста у політичному та економічному аспектах (насамперед, забезпечувати його сировиною для товарів) та контролювати його неконтрольоване зростання. Окрім того, дослідник звертав увагу на етнічне та національне різноманіття, яке завжди було притаманне Лондону та слугувало як додаткова рушійна сила для розвитку і привід для численних конфліктів та протиріч, що повсюдно виникали на всіх соціальних рівнях та широко відображалися у культурі [241, с. 146-147].

Звертався Р. Вільямс і до розгляду структурування тексту Лондона у літературних творах різних епох. Так, у фокусі його уваги були письменники XVIII століття, зокрема, В. Вордсворт, Д. Дефо, Г. Філдінг, С. Джонсон, Д. Свіфт та інші. Дослідник підкреслював, що протиріччя у міському житті спричинили розподіл лондонського тексту XVIII століття на два виміри, які визначалися

загальною конотацією та емотивним навантаженням: позитивний або «світлий» (таким Лондон поставав у творах В. Вордсворта, С. Джонсона, Д. Свіфта) та негативний або «темний» (таким Лондон бачили Д. Дефо, Г. Філдінг) [241, с. 149-152].

Важливим, на думку Р. Вільямса, для структурування тексту Лондона було і XIX століття, коли урбанізація додатково пришвидшилася стрімкими темпами індустріалізації. Особливу увагу дослідник приділяв лондонському тексту у творчості Ч. Діккенса: «Містом Діккенса був Лондон, а Лондон, як бачимо, незважаючи на домінуючу роль у одночасно національному та урбаністичному розвитку, був особливим у багатьох аспектах: аспектах, які мають багато спільного з особливими творчими надбаннями Діккенса» [241, с. 153]. Особливістю лондонського тексту у творчості Ч. Діккенса, на думку Р. Вільямса, було те, що Ч. Діккенс не просто вдавався до зображення різноманітності Лондона в аспекті фізичного ландшафту, описуючи і просторі парки, і вузькі звивисті вулички, та національного різноманіття, але й «вдавався до залучення міського досвіду у повному сенсі, залучення кожного урізноманітненого факту Лондона, і саме в цьому виражався його справжній інтерес та його геній» [241, с. 155].

Р. Вільямс також зауважував, що на відміну від попередників, Ч. Діккенс у своєму творчому доробку поєднував «світлу» та «темну» сторони Лондона, оскільки «Лондон не може бути легко описаний за допомогою риторичних фігур репресивної одноманітності» [241, с. 222]. Ч. Діккенс, на думку дослідника, навпаки, вдавався до опису Лондона «з його різноманітністю, його багатолюдною мінливістю, його випадковістю руху» та зображував місто як «систему, втілену у двох вимірах: негативну систему байдужості та позитивну систему розрізнення» [241, с. 223].

Зважаючи на це, Р. Вільямс зауважував, що лондонський текст у Ч. Діккенса структурувався таким чином не лише за рахунок включення топографічного аспекту у твори, а «був закладений у самій формі його романів: у їхньому типі оповіді, у їхньому методі характеристики, у їхній геніальності щодо

типізації» [241, с. 225]. Саме «діккенсівський» підхід заклав основу для нового типу структурування лондонського тексту у творах англійських письменників XIX та початку XX століття та загалом змінив парадигму сприйняття Лондона в культурі.

Ґрунтовною у межах даного підходу є також розвідка Дж. Вайта, який розглядав особливості міського життя Лондона та генезу структурування тексту Лондона у діахронії від XVIII до XX століття. Розглядаючи передумови та фактори, які впливали на формування «характеру» Лондона, засадничими Дж. Вайт визначав його гігантські розміри, скупчення мігрантів як з інших територій Британії так і з-за кордону, «невгамовну економічну енергію» самого міста, а також «мінливість і заклопотаність лондонців у пошуках насолоди та розради» та способи, за допомогою яких впорядковувалося соціальне та власне міське життя Лондона [240, с. 31]. На думку дослідника, саме поєднання цих ключових факторів та «тяжіння місця до традицій» впродовж століть визначало особливості структурування колективного досвіду жителів Лондона, який відповідно позначався на специфіці лондонського тексту, який втім зберігав свою унікальність у кожному часовому проміжку [240, с. 32].

Розглядаючи специфіку Лондона XVII - XVIII століть, Дж. Вайт зазначав, що основною політико-економічною та соціокультурною подією, що вплинула на міське життя, стало об'єднання двох головних антагоністичних районів Лондона: лондонського Сіті та Вестмінстера, які довгий час були осередками протилежних соціокультурних трендів, зокрема в аспектах політики та релігії, які у той час проникали у всі сфери міського життя. Саме протистояння лондонського Сіті та Вестмінстера призвели до численних суттєвих подій в історії Лондона, з-поміж іншого, до релігійних сутичок та до Революції, в результаті якої король Карл I втратив корону та був страчений. Пізніше у XVIII столітті до об'єднаних районів - лондонського Сіті і Вестмінстера - приєднався ще і район Саутварк, що призвело до утворення нового міського простору Лондона – більшого та впорядкованішого завдяки узгодженості соціально-економічного та політичного аспектів міського життя [240, с. 34-35].

Характерною рисою Лондона ХІХ століття, на думку Дж. Вайта, стала його розбудова та спроби встановити порядок у просторі, стрімко та хаотично урбанізованому за попередні століття. Дослідник називав ХІХ століття «спробою осмислення» результатів неконтрольованого процесу урбанізації, а також «боротьбою між раціоналізмом і анархією, результатом якої була б нічия або мінімальна перемога, а не повне панування сил порядку», оскільки повністю впорядкувати Лондон було неможливо. За твердженням Дж. Вайта, саме у ХІХ столітті було сформовано основи міської структури, яка існує на сучасному етапі, а у культурі сформувався образ Лондона, «який любили та цінували у майбутніх століттях», тобто було сформовано засадничі складові та закладено основу для того лондонського тексту, який існує і у свідомості сучасного реципієнта [240, с. 47-48].

У ХХ столітті, на думку Дж. Вайта, однією з провідних тем лондонського тексту була гонитва за насолодою, яка отримала суттєвий поштовх уперед після Першої світової війни, коли саме місто та його населення переживали кризу. Однак, ще важливішою була тема «здатності до адаптації столиці, нація якої заблукала у світі» [240, с. 155]. На думку дослідника, Лондон завжди тримався на відстані від решти країни та зберігав власну ідентичність, суголосну, але відокремлену від загальної національної ідентичності. І саме наприкінці ХХ столітті, через низку значущих історичних та соціальних змін, ця дистанція між країною та її столицею суттєво збільшилася. Як зазначає Дж. Вайт, «на той час Лондон і Великобританія ніколи не були так далеко одне від одного». Ця відокремленість та «відірваність» від нації позначилася і у тогочасному лондонському тексті, що переважно ґрунтувався на роботах модерністів [240, с. 157].

Суттєву увагу Дж. Вайт приділяв розгляду деталей соціокультурного тла, на якому формувався текст Лондона у різні епохи. Так, у своїй розвідці дослідник детально проаналізував питання урбанізації та її відображення у культурі, зокрема, у літературі, підкреслюючи, що стрімкий міський розвиток варто розглядати невіддільно від питання постійної провінційної міграції. Дослідник

зазначав, що впродовж століть Лондон «приваблював молодих людей Великої Британії та Ірландії своїм неймовірним магнетизмом», а, як позитивні, так і негативні, наслідки таких суттєвих міграційних потоків знайшли своє відображення у «незліченних життєвих історіях», що стали основою формування лондонського тексту [240, с. 93].

Не меншу увагу Дж. Вайт спрямовував на політико-економічну ситуацію, наголошуючи, що стрімкі темпи розвитку Лондона ще з XVI століття заклали міцний фундамент для його встановлення як центру грошового обігу у світовій торгівлі, що відповідно позначилося і на культурному лідерстві Лондона, що сформувало ідею «центральності» як визначальний мотив лондонського тексту [240, с. 121]. Статус Лондона як столиці держави та її центру, який забирає на себе всю увагу, був постійною темою національного дискурсу. Як зазначав Дж. Вайт, «Лондон звинувачують у депопуляції сільської місцевості у вісімнадцятому столітті, у виродженні міської людини та міського середовища в дев'ятнадцятому та в економічному занепаді районів у двадцятому», втім, незважаючи на це «економічна могутність і психологічна сила Лондона» продовжували відігравати важливу роль в національному житті Британії та становити суттєву частину тексту Лондона [240, с. 105].

Втім, у своїй розвідці дослідник не оминав і негативні явища, які існували у житті лондонців та знайшли свій відбиток у тексті Лондона. Однією із центральних проблем, яка існувала в усі досліджувані періоди міського життя Лондона, Дж. Вайт назвав пияцтво та наголосив, що незважаючи на спроби боротися із цією проблемою, вона досі існує та стає причиною росту злочинності. На думку дослідника, злочинне життя поставало важливим компонентом лондонського тексту досліджуваного періоду, а сам Лондон нерідко виступав у літературі як «місто жахливої ночі» [240, с. 259]. Окрім того, серед інших проблем дослідник виказував занепокоєння щодо нерівності в Лондоні, яке було неминучою «зворотною стороною» його стрімкого розвитку. Саме ця соціальна та фінансова нерівність нерідко ставала лейтмотивом літературних творів та міцно

закріпилася як одна із визначальних опозицій у тексті Лондона XVIII-XIX століть [240, с. 218].

Соціокультурний підхід дозволяє досліджувати і культурну різноманітність Лондона та його вплив на літературну творчість. Лондон завжди був космополітичним містом, яке приваблювало людей з різних куточків світу. У літературі це відображається у зображенні різних етнічних та культурних груп, їх взаємодій та впливу на міський ландшафт, який став особливо помітним у період модернізму.

Так, приміром, П. Рау досліджувала імагологічні аспекти лондонського тексту, зокрема, англійсько-німецькі стосунки періоду модернізму та їх відображення у літературі. Розглядаючи лондонський текст того часу крізь призму соціокультурного підходу, П. Рау наголошувала, що визначальним для культурного простору Лондона у період модернізму стало утворення «дивовижного консенсусу» серед тогочасних економістів, політиків і письменників», які вважали, що «Англія вже недостатньо сучасна і повністю відстала від епохи» [201, с. 16]. На думку дослідниці, на початку XX століття Британія була набагато більше пов'язана із традиціями, ніж із технічним прогресом, «її громадяни не були освіченими відповідно до вимог епохи, і вони більше не винаходили технології, які революціонізували світ» [201, с. 17]. Саме такий соціально-політичний контекст обумовив суттєві зміни у розумінні концепту «англійськості» («*Englishness*»), що зумовило відповідні зміни і у структуруванні тогочасного лондонського тексту.

Розвиток транспортних засобів призвів до популяризації туризму, що, на думку П. Рау, стало приводом для активізації «іноземних небезпек». Пришвидшення темпів урбанізації було нероздільно пов'язане із міграційними процесами та зростанням кількості іммігрантів у Британії та, насамперед, у столиці – Лондоні, що позначалося як на соціально-економічному, так і на культурному аспектах суспільного життя. На думку П. Рау, саме активна транснаціональна міграція стала причиною виникнення таких феноменів як ксенофобія, расизм та національна замкнутість у тогочасному суспільстві загалом

та у культурі зокрема. Коментуючи ці негативні явища суспільного життя, дослідниця зазначала, що «Англія майже постійно бачила себе на порозі вторгнень звірських іноземців: російських і німецьких євреїв, німецьких офіціантів, французьких дегенератів, індійських лікарів, ірландських купців і солдатів, американських магнатів, які шукали для себе високе походження серед англійської аристократії», підкреслюючи негативні упередження, які домінували у Лондоні на початку XX століття [201, с. 23].

Звертаючись до власне імагологічного аспекту, П. Рау підкреслювала необхідність розгляду літературного імаго німців у лондонському тексті «в контексті нещодавніх переоцінок модерністської естетики як продукт складних, взаємно суперечливих і часто антимодерністських соціально-політичних імпульсів» [201, с. 19]. Втім, П. Рау також зазначала, що на початку XX століття широкий спектр письменництва модернізму включав не лише «бунтарські, радикальні і провокаційні відповіді сучасності», а й «більш обережні, навіть миролюбиві переговори щодо культурної стривоженості і суспільних настроїв» соціокультурного середовища, які відбивалися у їхній творчості. На думку дослідниці, «хоча модернізм часто боровся з вимогами та наслідками сучасності, це не обов'язково призводило до виникнення у письменників антимодерністських позицій» [201, с. 19-20].

П. Рау підкреслювала, що виклики сучасності, на які намагалися дати відповідь у своїх творах англійські письменники-модерністи, значно різнилися. Так, серед найбільш популярних викликів, які турбували письменницьку спільноту, дослідниця виділила ставлення до сексу та тіла (В. Вульф, К. Менсфілд, К. Ішервуд), питання технічного розвитку загалом (Д. Лоуренс, Г. Велс) і винаходу автомобіля зокрема (Е. Форстер), проблеми суспільної деградації (Дж. Конрад, В. Вулф, Д. Бакен), впровадження та можливі наслідки євгенічної політики (В. Вульф, Д. Лоуренс), питання патріотизму та сучасного громадянського обов'язку (Е. Боуен, Г. Грін, В. Вулф, Е. Форстер, Дж. Орвелл), а також питання ставлення до імперії, її вимог, її захисту і її загибелі, яке викликало повсюдне занепокоєння у письменницьких колах. Всі ці виклики та реакції

проникали в модерністську свідомість і відбивалися в ній, створюючи епістемологічну невизначеність, яку часто вбачали основою модерністської поетики, та знаходили відповідне відображення у лондонському тексті періоду модернізму.

Окрім того, у контексті дослідження тексту міста сучасні вчені інтерпретують праці авторів початку XX ст. В цьому контексті доцільно згадати монографії та статті В. Белла [108], Б. Джуда [167], П. Бойнтон [112], Дж. Сімса [217] та ін.

Втім, хоча парадигми дослідження модернізму та вікторіанської епохи і є найпліднішими, інтерес наукової спільноти не обмежується винятково XIX-XX століттями. Виникає дедалі більше наукових розвідок, направлених на дослідження соціокультурних особливостей британської столиці за часів пізнього Середньовіччя.

Грунтовним з точки зору соціології та урбаністичних студій є дослідження К. Беррон, яка розглядала Лондон крізь призму громадського управління та взаємодії пересічних лондонців із правлячими елітами. Особливу увагу дослідниця приділяла аспектам перебудови системи міського управління, що відображалось на характері структурування та рецепції урбаністичного простору. Одним із засадничих аспектів урбаністичного буття англійської столиці у добу пізнього Середньовіччя К. Беррон вважала взаємозалежність міської влади та монарха та стверджувала, що довгий час Лондон «репрезентував королівську владу» [101, с. 26], втім переорієнтація управлінської системи та залучення до управлінських процесів представників гільдій сприяло відходу від цієї концепції та розширенню середньовічної візії англійської столиці, втім Лондон все одно продовжував виступати «дзеркалом і прикладом для всієї країни» [101, с. 302]. Розглядаючи особливості структурування урбаністичного простору, дослідниця зверталася також до розгляду топографічних аспектів побудови міського середовища та висвітлювала такі питання як прибирання вулиць та лікування хвороб, що репрезентувало соціальну сферу тогочасного урбаністичного буття англійської столиці.

Важливою для розуміння структурування міського простору пізньосередньовічного та ранньомодерного Лондону є також розвідка Ш. Беррі, яка зосереджувала свою увагу не на Вестмінстері та Сіті, як на політичних та соціокультурних центрах тогочасного Лондону, а на «маргіналізованих» периферійних районах. Дослідниця зазначала, що «для того щоб краще зрозуміти хід міської історії, потрібно розглядати передмістя як ключові частини міста та звертати пильну увагу на їхню роль у міському розвитку» [110, с. 33]. Ш. Беррі наголошувала, що маргіналізовані географічно та політично райони складали суттєву частину урбаністичного простору та відігравали важливу роль у його структуруванні, оскільки саме там мешкала переважна частина міського населення (пересічні громадяни, емігранти), яка справляла суттєвий вплив на творення соціальної та культурної візії англійської столиці.

Для цієї дисертації важливим є те, що розглядаючи маргіналізовані простори, дослідниця підкреслювала, що у пізньосередньовічному міському просторі не було чіткого розмежування на околиці «за межами стін» міста та центр «всередині стін», оскільки лондонські райони різнилися за своїми економічними та соціокультурними ознаками [110, с. 204]. Тим не менш, існували певні соціально-економічні показники, що визначали «маргіналізованість» району, наприклад, нижча вартість нерухомості, нижчий рівень життя, відкриті простори, сади, шкідливі ремесла та високі показники щоденної мобільності мешканців [110, с. 205-206].

До ключових факторів структурування урбаністичного простору Ш. Беррі відносила численні аспекти соціально-економічної структури, зокрема, статі, професії та домогосподарства мешканців, а також більш нематеріальні аспекти використання простору, найважливішим з яких вона визначала мобільність. Те, як люди пересувалися міським простором, які послуги вони використовували, і до яких вони могли отримати доступ поблизу свого дому, на думку дослідниці, складають основу для розуміння не лише маргінальних просторів, але й того, як функціонувало місто в цілому, з його численними соціальними мережами та інституціями.

Ш. Беррі зазначала, що розгляд міста як агломерації соціальних просторів, у яких люди проводили своє життя «спонукає до переоцінки соціальної маргінальності» [110, с. 206]. На думку дослідниці, саме соціальний фактор був центральним для визначення того, хто був маргіналізованим, і, оскільки соціальне положення мешканців могло змінюватися, неможливо розглядати маргінальність як статичну та постійну характеристику певних прошарків лондонського суспільства.

Суттєвими для розуміння соціокультурного тла, яке сприяло формуванню візій пізньосередньовічного Лондону, є також корпус розвідок, присвячених різним аспектам життя англійської столиці у період пізнього Середньовіччя. Так, В. Хардінг розглядала особливості устрою сімейного життя середньовічних лондонців та функціонування інституту шлюбу [156], Дж. Колсон досліджував «портрети» лондонських таверн та виявляв їх роль у структуруванні візії англійської столиці [124], М. Девіс присвячував свої розвідки процесам міграції та включення «чужоземців» у міську соціальну структуру [126], М. Пейн досліджував взаємозв'язки між банківською та видавничою справою, які функціонували пліч-о-пліч в пізньосередньовічному урбаністичному просторі [193], Дж. МакЮен визначав роль благодійності у структуруванні та розвитку соціальної сфери англійської столиці доби пізнього Середньовіччя [177], К. Стір виявляв специфіку релігійної складової соціального виміру міського простору Лондону [227] та ін.

Таким чином, соціокультурний підхід до вивчення лондонського тексту відкриває широкі можливості для аналізу взаємодії літератури та суспільства. Він дозволяє побачити, як соціальні та культурні контексти впливають на літературні твори та як література, у свою чергу, відображає та формує сприйняття міста реципієнтом.

2.3. Геокритичні та урбаністичні візії тексту Лондона

Інноваційною та продуктивною парадигмою для дослідження тексту Лондона є також теорія урбанізму. Урбанізм розглядає місто не просто як

фізичний простір, а й як складну соціальну, культурну та економічну структуру, яка значно впливає на життя і творчість людей. Застосовуючи теорію урбанізму до тексту Лондона, дослідники аналізують, як архітектура, міський ландшафт та інфраструктура столиці Британії формують літературні сюжети, персонажів та теми. Цей підхід включає вивчення того, як міські простори – вулиці, парки, мости і будівлі – відображаються в літературі і як вони впливають на настрій і динаміку творів. Урбаністичний підхід також дозволяє розглядати питання джентрифікації, міграції, соціальної нерівності та трансформації міських районів, що знаходять своє відображення у літературних текстах.

Так, у своїй розвідці «Літературна урбаністика та як її практикувати» (2022) [137] Дж. Фінч розглядав міську літературу та міський наратив, зосереджуючи свою увагу на містах-мегаполісах, з-поміж іншого, на Лондоні. На думку Дж. Фінча, вивчення міської літератури може відкрити аспекти людського існування в містах, до яких важко, якщо не неможливо, дістатися іншими засобами, а читання літературного тексту «означає зіткнутися зі складністю цього тексту та знайти свій шлях крізь нього» [137, с. 27], що є подібним до того, як складається досвід людини у міському просторі. Ключовим твердженням розвідки Дж. Фінча є те, що міська форма та літературна форма схожі одна на одну. За твердженням дослідника, і місто, і літературний твір є продуктами людської діяльності з майже нескінченною кількістю варіацій «зовнішності», але з повторюваними категоріями «всередині» та поєднують у собі мистецтво та матеріальність [137, с. 41].

Аналізуючи приклади урбаністичної літератури, Дж. Фінч наголошував, що автори не існують ізольовано від середовища, тому розглядаючи літературні твори та вплив міського середовища на них, варто також звертати увагу на такі суміжні аспекти як відносини з читачами, видавцями, мережі розповсюдження тощо, оскільки міста та тексти формуються як свідомою людською діяльністю, так і процесами, яких людина здебільшого не усвідомлює. Таким чином, у літературних творах реципієнт зустрічається з текстом міста, у якому відчувається «присутність міста як особистості» [137, с. 35].

Дж. Фінч побудував своє дослідження у двох різних вимірах: діахронічному та жанровому. У діахронічному вимірі дослідник прослідковував урбаністичні процеси у містах різних часів та співвідносив їх із урбаністичною літературою, називаючи кожен період «лінзою, крізь яку можна побачити місто у літературі», тобто виокремити текст міста [137, с. 55]. Дж. Фінч виділив чотири основних періоди у розвитку міста як явища в цілому, та розвитку Лондона зокрема: домодерний, індустріалізований, модерний і постмодерний, та постколоніальний і планетарний [137, с. 55].

Розглядаючи домодерний період, Дж. Фінч неодноразово наголошував на швидких рівнях урбанізації великих міст, з-поміж інших, Лондона, темпи урбанізації якого сягнули «феноменального обсягу», а також звертався до розгляду опозиції між міським центром та периферією [137, с. 61]. Індустріалізованим періодом дослідник назвав ХІХ століття, втім зосереджуючись не на процесі індустріалізації, а на її побічних продуктах, особливо на виникненні міських нетрів. Дж. Фінч приділяв суттєву увагу нетрям як окремій категорії міського простору, що є типовою для Вікторіанського Лондона, а також наголошував, що із категорією нетрів пов'язана притаманна тогочасному лондонському тексту опозиція «світла» та «темряви», на яку звертали увагу і інші дослідники [137, с. 93]. Розглядаючи модерний та постмодерний періоди, Дж. Фінч наголошував на зміні розуміння міського простору, зокрема, нелінійності та неієрархічності у міській поетиці модерного Лондона. Звертаючись до розгляду останнього, постколоніального та планетарного, періоду, дослідник заклав два основних вектори: перший – пов'язаний із постколоніальними студіями у літературі, розглядаючи Лондон як колишню метрополію, що поступово втрачає своє панівне положення у світі; та другий, планетарний, пов'язаний зі зміною ідентичності міста ХХІ століття та побічних наслідках глобалізації, що призвели до маргіналізації урбаністичних процесів та «антиурбаністичного урбанізму» [137, с. 147].

Інший вимір розвідки Дж. Фінча стосувався жанрових особливостей урбаністичної літератури та взаємозв'язків між жанровими особливостями різних

родів літератури (прози, драми, поезії) та «відбитками» міста у літературних творах. Розглядаючи урбаністичну прозу, дослідник зосередив увагу на Лондоні у творчості В. Вульф та таких ключових концептах авторської рецепції міста як фокалізація, панорама міста та його ідентичність [137, с. 203-205]. Досліджуючи урбаністичну поезію, Дж. Фінч звертав особливу увагу на кореляцію між розумінням Лондона як часу та Лондона як простору, прослідковуючи наскрізні лінії та зміни у рецепції міста від домодерного періоду до апокаліптичної поезії ХХІ століття [137, с. 221]. Звертаючись до дослідження урбаністичної драми Лондона, дослідник приділяв суттєву увагу жанровим умовностям до реалізації та відтворення міського простору у драматичних творах, що ведуть свою традицію від середньовічних та ренесансних пересувних театрів, та наголошував на необхідності включення у аналіз «контекстів на сцені» та «контекстів поза сценою», що стали напрочуд важливими для сучасного лондонського тексту [137, с. 239-240].

Окрім того, теорія урбанізму допомагає досліджувати символічне та метафоричне використання міста у літературі. Лондон часто виступає не лише як місце дії, а й як символ різних соціальних і культурних явищ. Наприклад, темні, заплутані вулиці Лондона у вікторіанській літературі можуть символізувати таємниці та небезпеки міського життя, тоді як модерністські твори можуть використовувати образи міста для вираження фрагментарності та відчуження сучасного світу.

Й. М. Гурр звертався до розгляду лондонського тексту з точки зору урбанізму у творах В. Вордсворта та Т. С. Еліота, наглядно демонструючи у своєму аналізі як змінювалася рецепція міста поетами впродовж та на зламі ХІХ і ХХ століть. Аналізуючи творчий доробок В. Вордсворта, дослідник перш за все звертав увагу на «одночасність чуттєвих вражень», які виражалися в репрезентації видів та звуків Лондона, реалізувалися в «неперевершених асинтетичних перерахуваннях» [149, с. 37]. Й. М. Гурр зауважував, що В. Вордсворт зображував Лондон у якості «жахливого мурашника на рівнині», та наголошував, що така

візія міста є маркером суперечливих моральних та етичних суджень, які спіткали авторів XIX століття під час творчого осмислення «лабіринтів» міста [149, с. 38].

Звертаючись до аналізу більш пізньої візії Лондона у поемі Т. С. Еліота «Спустошена земля» (1922), Й. М. Гурр перш за все звертався до визначення ролі міста у доробку письменників-модерністів: «Місто є осередком модернізму, і кожен аспект міського життя, здається, породжує або демонструє характеристики цього мистецького руху – множинність значень, втрату послідовного чи причинно-наслідкового зв'язку, розпад значення та розпад спільноти» [149, с. 55], та зазначав, що модерністське фрагментоване місто є фактично головним героєм поеми Т. С. Еліота. Дослідник звертав увагу, що у своїй поемі Т. С. Еліот неодноразово вдавався до повторення опису Лондона як «нереального міста», а також звертався до численних алюзій, демонструючи Лондон як «пекельне місто», «місто жахливої ночі», «кошмар» тощо, таким чином виражаючи модерністську візію міста [149, с. 58].

Окрім того, Й. М. Гурр зауважував, що лондонський текст досліджуваного періоду має ризоматичний характер та може бути концептуалізований як палімпсест, оскільки «окремі райони можуть характеризуватися щільним нашаруванням спогадів, анекдотів, міських легенд, викликаних усталеними святами, парадами, або конкретні будівлі, такі як давно існуючі паби чи ресторани, можуть бути пов'язані з легендарними місцевими діячами, офіційно чи неофіційно вшанованими в назвах вулиць, меморіальних дошках або застільних піснях, віршах чи прізвиськах» [149, с. 56-57].

Таким чином, урбаністична парадигма відкриває нові горизонти для дослідження Лондонського тексту, дозволяючи бачити місто як живий організм, що постійно взаємодіє з літературою та впливає на її розвиток. Це робить теорію урбанізму потужним інструментом для розуміння складних взаємозв'язків між містом та літературною творчістю, поглиблюючи наше сприйняття Лондона як культурного та літературного феномену.

Ще одну перспективу розгляду тексту міста відкриває геопоетика – один із новітніх напрямів літературознавчих досліджень. До фокусу уваги геопоетики

входять «форми і шляхи інтелектуального і естетичного освоєння географічних територій, ландшафтів, топографічних місць, роботу з їх образами і міфами, різні географічні та просторові аспекти художніх, наукових і нехудожніх творів, різноманітні зв'язки і взаємовплив світу географії та світу літератури (і, ширше, мистецтва)» [цит за 65, с. 100].

Тобто у світлі геопоетики змінюється вектор дослідження: розглядається не «відбиток», який накладає літературний текст на рецепцію міста колективною свідомістю чи культурною пам'яттю, а вплив міста (як географічного об'єкта) на індивідуальну мистецьку рецепцію та специфіку його зображення в літературному творі. Завдяки геопоетичному підходу можна дослідити, як міські простори взаємодіють з персонажами та подіями, впливаючи на їх сприйняття та поведінку. Це дозволяє виявити приховані смисли та символічні значення, які посилюють глибину та багатшаровість до літературних творів. Геопоетика також сприяє вивченню культурної пам'яті міста, виявляючи, як історичні та соціальні зміни знаходять своє відображення у літературі. Вона дозволяє простежити еволюцію міського тексту через призму різних епох та літературних стилів, від середньовічних хронік до сучасних урбаністичних романів.

Е. Цо поєднувала урбаністичний підхід з елементами геопоетики у своїй розвідці «Літературна психогеографія Лондона» (2020) [233]. Дослідниця називала Лондон «збіркою візій» та, подібно до інших урбаністів, зазначала, що особливістю Лондона є його стрімка урбанізація, що призвела до утворення «множинних несумісностей у міському просторі», а також спричинила його «химерність» і «суперечливість». Е. Цо зазначала, що саме ці фактори становлять певну «життєвість» Лондона, передають його особливу неповторну сутність, на позначення якої дослідниця використала категорію «*London-ness*» [233, с. 15].

Суголосно до принципів геопоетики, дослідниця зазначала, що саме ця неповторність міста, «*London-ness*», «просочилася у чимало відомих лондонських романів», формуючи таким чином літературну психогеографію міста. Особливо відчутною та яскраво вираженою Е. Цо вважала категорію «*London-ness*» у творі С. Грінблатта «*Will in the World*» (2004), оскільки саме у цьому романі автор

реалізував мотиви невизначеності та негативні конотації (зокрема, зображення міста брудним, зараженим чумою, порівняння Лондона із Пеклом тощо), які дослідниця пов'язувала із особливою природою Лондона. Аналізуючи цей та інші літературні твори, що є основою формування лондонського тексту (наприклад, твори Ч. Діккенса, Д. Дефо, В. Блейка, А. Мура та інших), Е. Цо наголошувала, що «постійне загравання Лондона з антиутопічним, анархічним і іноді апокаліптичним означає, що його ідентичність ніколи не була стабільною: футуристичні, апокаліптичні бачення Лондона обов'язково поєднуються з історіями політичних змов, що сягають аж до раннього модерну» [233, с. 17-18].

Досліджуючи категорію «*London-ness*», Е. Цо також наголошувала, що найчастіше вона породжується не у центрі міста, а «на містичних узбіччях, де вільне споглядання виринає місто з будь-якої усталеної основи розуміння» [233, с. 21]. Дослідниця прослідковувала найбільш яскраву тенденцію до вивільнення сутності міста у «містичних» частинах простору у роботах письменників-модерністів, зокрема у В. Вулф, у творах якої «Лондон є власне картиною невідповідностей», та яка демонструє двоїсту природу міста [233, с. 21]. На думку Е. Цо, «*London-ness*» – це «те, що розкриває численні центри різних лондонських потойбічних світів», і ця категорія «не може підтримувати ні єдності, ні структурної цілісності будь-якої раціональної лондонської епопеї» [233, с. 23].

Окрім того, Е. Цо приділяла особливу увагу «масштабності» та «глибинності» категорії «*London-ness*», зазначаючи, що вона проявляє себе у «зустрічі (але не зовсім злитті) широкого діапазону перспектив: комерційної, реалістичної, романтичної, англійської, діаспорної тощо», втім у той же час лондонський характер є «надто парадоксальним, надто нестабільним, щоб описати його просто без будь-яких контекстних посилянь» [233, с. 25]. У своїй розвідці Е. Цо апелювала також до доробку П. Акройда, який називав Лондон «нескінченним» та зазначав, що «нескінченний Лондон» містить у собі «Лондон усіх часів і періодів» [96, с. 25]. Саме така «нескінченність» Лондона, як топосу, визначає неосяжну глибину категорії «*London-ness*», яка «заперечує та відчужує у

своїй концепції будь-які готові візії міста з чітко визначеними фокусними точками» [233, с. 26]. Слід зазначити, що у своєму романі «Шекспір. Біографія» П. Акройд вибудовує магістральний сюжет на засадничій для цього твору тезі про органічний (біографічний, ментальний, психологічний) зв'язок Вільяма Шекспіра не з Лондоном, де драматург провів більшу половину свого життя, а з його рідним провінційним містечком Стретфорд-на-Ейвоні. Саме генетична спорідненість Шекспіра не з лондонським, а стретфордським ландшафтом, дає підстави стверджувати, що «Тут, як бачимо, письменник підводить читача до так званого «шекспірівського питання» та дає свою відповідь на закиди антистретфордівців» [77, с. 110].

Окремий вимір категорії «*London-ness*» Е. Цо пов'язувала із літературними творами, у яких міститься «відбиток» сутності міста. На думку дослідниці, «*London-ness*» – це «те, що об'єднує ці різноманітні враження від Лондона, і як таке воно є точкою зустрічі між різкими відмінностями, між літературним і реальним, між минулим і сьогоденням» [233, с. 28]. Е. Цо зазначала, що до літературного опису Лондона зверталася велика кількість письменників різних епох, у творах яких прослідковуються на перший погляд випадкові зв'язки, які при більш детальному розгляді доцільно пояснити вираженням у цих творах особливого лондонського характеру.

Саме дослідження та окреслення цих зв'язків Е. Цо назвала літературною психогеографією. Метою літературної психогеографії дослідниця визначила «деконструкцію всіх вимірів Лондона, які здаються надто самоочевидними та надто легко виправданими в межах неоліберальної антиутопії, довго підтримуваної транснаціональним капіталом, та раціоналізованої експлуатації» [233, с. 29]. Категорія «*London-ness*», на думку Е. Цо, слугує засобом для пояснення «виняткової властивості відчуженості, яка лежить в основі психогеографічних лондонських творів» та «вирізняється своєю нескінченною довжиною та палімпсестичною глибиною» [233, с. 30], що є запорукою цілісного аналізу сутності Лондона та лондонського тексту.

Таким чином, геопоетика є одним із продуктивних напрямів дослідження міського тексту, який не лише збагачує розуміння міського тексту, а й відкриває нові перспективи міждисциплінарних досліджень, поєднуючи літературу з географією, культурологією та історією. Цей напрямок дозволяє більш повно і всебічно осмислити роль міста в літературі, розкриваючи його як живий і динамічний текст, що постійно взаємодіє з реальністю і змінюється разом з нею.

2.4. Літературознавчі інтерпретації тексту Лондона

З власне літературознавчої перспективи також існує чимало ґрунтовних розвідок, що стосуються лондонського тексту окремих періодів або окремих його аспектів. Так, зокрема, Дж. Вулфріс у своєму доробку звертався до вивчення особливостей структурування лондонського тексту ХІХ століття, спираючись на літературну теорію та метод психоаналізу. Дослідник зазначав, що міський досвід перекликається та є тісно пов'язаним із «поетичною прозою», однак не обмежував матеріал дослідження лише даним жанром, звертаючись також до аналізу есеїстики та поезії першої половини ХІХ століття. Застосовуючи елементи психоаналізу, Дж. Вулфріс зазначав, що «міста трансформують митців, оскільки вони стають провідниками творчості» [244, с. 16].

Дж. Вулфріс називав Лондон «гіперреальністю» та зазначав, що у аналізованих у його розвідці літературних творах, що становлять основу формування лондонського тексту початку ХІХ століття, виявлялися перш за все «зусиллях вписати відчуття міста, замість того, щоб просто записати його репрезентацію» [244, с. 21]. Звертаючись до питання «реальності» Лондона та її репрезентації, дослідник зауважував, що розуміння міського простору виходить за межі досвіду емпіричного та буденного, а літературні тексти є засобом «перекладу і трансформації реального та повсякденного поза ними» [244, с. 22-23]. Таким чином, Лондон, на думку Дж. Вулфріса, є не лише власне місцем, оскільки структури міста, представлені у літературних текстах, інтерпретуються як «частина безперервної конституції міста», що продукується

одночасно і реальним існуванням міста як простору і письменницьким внеском у формування образу міста [244, с. 25].

Аналізуючи творчий доробок письменників та поетів першої половини XIX століття, Дж. Вулфріс прослідковував «формування міської свідомості» на прикладах творчості В. Блейка, П. Шеллі, А.-Л. Барбо, Дж. Байрона, Т. де Квінсі та В. Вордсворта, Ч. Діккенса та зазначав, що розуміння зв'язку між письменством і містом ставить під сумнів переосмислення спадщини Лондона, водночас виступаючи за нове розуміння міського духу. Дж. Вулфріс наголошував на нестабільності репрезентацій Лондона у творчості авторів першої половини XIX століття, яка, на думку дослідника, визначала його ідентичність та з часом стала «знайомою та впізнаваною симуляцією самого міста» [244, с. 33-34].

Лондонському тексту XIX століття присвячені також наукові розвідки Ю. Хоровітса [161] та М. Баумгартена [105]. Так, Ю. Хоровітс прослідковував особливості розвитку лондонського тексту як літературного феномену впродовж XIX ст. та визначав характерні риси, яких він набуває в цей час. Особливу увагу дослідник приділяв процесу індустріалізації та неодноразово наголошував, що «англійці були першою нацією, яка перейшла межу індустріалізму» [161, с. 111], що стало запорукою для формування специфічних сюжетів та мотивів тогочасного лондонського тексту. Ю. Хоровітс розглядав формування лондонського тексту у поетичних творах XIX століття та зазначав, що саме англійські поети «першими відчували всю біль та зустрілися лицем до лиця з обіцянками і викликами індустріалізації» [161, с. 112].

М. Баумгартен вивчав специфіку лондонського тексту XIX століття на прикладі творів Ч. Діккенса. Дослідник зазначав, що лондонський текст у творах Ч. Діккенса породжує живий міський пейзаж, що включає в себе складні емоційні стани та конотації (наприклад, відчуття комфорту, здивування, страху, хвилювання тощо). Саме ці емоційні стани, на думку М. Баумгартена, стають основою для формування міського тексту та «супроводжують когнітивний дисонанс міського простору, який стає водночас умовою переживання та вираженням його множинності» [105, с. 219].

Дослідник зауважував, що описуючи психічні, політичні, соціальні чи громадські події, Ч. Діккенс створював сюжети, які «стали граматикою міської мови» Лондона. М. Баумгартен підкреслював динамічний характер міста у творах письменника, зазначаючи, що «Діккенс представляє місто як сучасний стан, але не як даність: його місто перебуває в процесі трансформації, у своїй пишності та жалюгідності та діапазоні між цими станами – і, таким чином, постає як умова для утворення нового складного досвіду епохи» [105, с. 220]. На думку дослідника, місто у творах Ч. Діккенса перебуває в постійному русі, як і його герої, та виступає як «центральний персонаж його творів» [105, с. 221].

Розглядаючи мову творів Ч. Діккенса, М. Баумгартен зауважував, що попри свій динамізм, лондонський текст тут не є хаотичним, він постає як «прогрес і видовище різноманітності», яка досягається значною мірою за допомогою використання автором довгих кумулятивних речень, що створюють ефект «накопичення». Використання таких речень «конструюють досвід як палімпсест, як із шарів психіки персонажа, так і з суперечливих реалій міського пейзажу», породжуючи різноманіття та багатовимірність лондонського тексту [105, с. 227]. М. Баумгартен також звертав увагу на те, що динамізм когнітивного та емоційного досвіду, який отримують персонажі творів Ч. Діккенса, «відзначає просторові контури міського пейзажу», таким чином на глибинному рівні пов'язуючи місто із його мешканцями та утворюючи міський лабіринт та палімпсест на рівні хронотопу [105, с. 229].

Грунтовними у літературознавчому аспекті є також дослідження П. Чайлдса [119], який фокусував увагу на принципово нових, порівняно з попередніми епохами, модерністських принципах відображення дійсності та, зокрема, звертав увагу на характер відтворення образу Лондона у творах письменників-модерністів. П. Чайлдс зауважував, що одним із перших аспектів багатьох модерністських творів, які вразили читачів, був спосіб, у який такі романи, оповідання, п'єси та вірші «занурювали їх у незнайомий світ із невеликою кількістю орієнтовних преамбул і описів, притаманних більшості письменників-реалістів дев'ятнадцятого століття» [119, с. 22]. Дослідник

зауважував, що саме такий підхід до письма утворив особливий «ментальний ландшафт», який неможливо одразу зрозуміти, та який необхідно «пройти та нанести на карту, щоб визначити його межі та значення» [119, с. 22]. Утворення такого «ментального ландшафту» призвело і до змін у структуруванні лондонського тексту, як у творах окремих авторів, так і загалом.

П. Чайлдс зазначав, що модернізм як засіб описує спосіб життя та досвід життя, який виник зі змінами, спричиненими процесами індустріалізації, урбанізації та секуляризації. Характерними рисами модернізму дослідник вважав дезінтеграцію та реформування, фрагментацію, швидкі зміни навколишнього середовища, швидкоплинність та незахищеність людини у новому світі. Зважаючи на зазначені особливості, П. Чайлдс наголошував, що у період модернізму з'являється нове розуміння часу та простору, яке насамперед «передбачає динамізм, мобільність, хаос і культурну революцію», що відображається перш за все у літературних творах та у лондонському тексті початку ХХ століття [119, с. 32].

Як зазначав П. Чайлдс, на початку ХХ століття Лондон приваблював все більше письменників та стверджував свою роль значного культурного центру, який перебував у фокусі уваги митців протягом десятиліть аж до Другої світової війни. Окрім того, Лондон також слугував «магнітом» для тих прошарків населення та окремих особистостей у Британії, хто боровся за фемінізм і соціалізм. Саме внутрішня та зовнішня міграція, на думку дослідника, стала одним із найважливіших стимулів для революції в культурі, що призвела до якісних змін у сприйнятті міста та лондонському тексті [119, с. 41].

Звертаючись до літературних творів та авторів періоду модернізму, П. Чайлдс зауважував, що модернізм поставав як «одночасно і кульмінація минулого, і провісник майбутнього, що вказує на момент потенційного зриву соціокультурних відносин та естетичної репрезентації» [119, с. 33]. Розглядаючи літературні твори різних видів та жанрів (романи, оповідання, поезію та драматургію), дослідник підкреслював, що мистецькі рецепції міста у цей період розділилися на переважно глорифікаційні та переважно осудливі або

апокаліптичні та розпачливі. Саме другий тип був притаманний британським письменникам та значною мірою позначився на лондонському тексті періоду модернізму, структурованому на основі творчості таких авторів як Т. С. Еліот, В. Вулф, В. Б. Єйтс, Д. Г. Лоуренс та інші.

У наукових розвідках Л. С. Прохорової розглянуто особливості функціонування лондонського тексту в російській літературі першої третини XIX століття. На думку дослідниці, для читачів того часу Лондон часто ототожнювався з Англією (Британією, Великою Британією), стаючи репрезентативним образом країни. Він розглядався не лише як місто, а й як локус, що відображає менталітет нації. Тому в літературознавчому аналізі застосовуються поняття «лондонський міський текст», «локальний текст» та «ментальний текст» як синонімічні [50, с. 4].

Серед провідних категорій опису Лондона вирізнялися кліматичні та природні характеристики, архітектура й забудова, розвиток торгівлі й промисловості, економічне зростання та соціальні контрасти, культура й мова, зовнішність і характер лондонців, особливості кухні. Крім того, було виокремлено три сталі образи: «місто-магазин», «місто-театр» і «місто-в'язниця», які набули універсального значення у російській свідомості та сформували типологічну парадигму сприйняття Лондона авторами початку XIX століття [50, с. 20].

Розвідки Л. В. Воробйової [15] присвячені лондонському тексту російської літератури першої третини XX століття. Дослідниця зазначає, що саме тоді, в умовах стрімкого технологічного розвитку, Лондон почав асоціюватися з науковим прогресом, тоді як образ Англії залишався пов'язаним із пасторальною традицією. Спираючись на текстуальний аналіз і поняття «текстового коду», дослідниця розробила трирівневу модель міського тексту: від дискретних образів і функціональних домінант до смислової єдності міста та виокремлення власне кодів лондонського тексту [15, с. 6].

В результаті дослідження було визначено чотири коди лондонського тексту початку XX століття: біблійний (домінанта – «єдине стадо»), міфологічний («річка»), соціальний («багаті і бідні квартали») та науковий («Британський

музей» і «завод»). Кожен із них функціонує через характерні конотації – від опозицій «день/ніч» та «чистота/порок» до понять «війна», «традиція» чи «експеримент» [15, с. 18–19].

Однією з ключових робіт початку XXI століття, присвячених репрезентації Лондона, є книга Пітера Акройда «Лондон: біографія» (2000) [96]. Автор старанно описує традиції, історію, культурний міф і колективну свідомість міста, представляючи його таким собі «відкритим простором», у якому одночасно співіснує кілька епох зі своїми особливостями, і поняття лінійного часу є некоректним у даному контексті.

Новаторським щодо дослідження лондонського тексту є підхід Н. Плесске [195], яка визначала метою своєї наукової розвідки систематичне дослідження «лондонського менталітету», оскільки саме «менталітет», на думку дослідниці, є вирішальним для розуміння міста, оскільки він «робить мегаполіс одночасно розбірливим і зрозумілим» [195, с. 527]. Стверджуючи, що «менталітет» поєднує «власне простір, повсякденність та вигадане», Н. Плесске розвивала концепцію «міського менталітету», який враховує як засадничі так і специфічні та несвідомі для урбанізованого простору характеристики мислення, почуттів, уявлень та дій [195, с. 528]. Досліджуючи «міський менталітет» Лондона, дослідниця наголошувала, що її модель аналізу може бути застосована для будь-якого іншого сучасного мегаполісу, таким чином зазначаючи, що її розвідка мала на меті започаткувати «ментальний поворот» у урбаністичних і літературознавчих дослідженнях [195, с. 13]. Свій підхід Н. Плесске називала «новою парадигмою для більш інклюзивного та міждисциплінарного дослідження міського простору, що допомагає зробити мегаполіс справді зрозумілим» [195, с. 35], яка поєднує у собі дослідження «міського менталітету» та сучасний літературознавчий погляд на місто як на «нарративний і романний простір» [195, с. 137].

У своїй розвідці Н. Плесске припускала, що міська фантастика «викриває менталітет метрополії», та зосередила свою увагу на корпусі сучасних творів, які описували «новий Лондон» [195, с. 139]. Матеріалом дослідження Н. Плесске

обрала лондонські романи, опубліковані з 1997 по 2007 рік. Одним із принципів відбору матеріалу дослідниця назвала його принципову неоднорідність, досліджуючи твори письменників різної статі, віку, національності і популярності, а також зважаючи на неоднорідність матеріалу дослідження з точки зору представлених соціальних, часових і топографічних перспектив і відповідного романістичного піджанру, включаючи роман виховання, постмодерний і постколоніальний роман, антиутопічну фантастику, роман жахів і неоготичну жанрову фантастику [195, с. 20-24].

Спираючись на аналіз досліджуваних творів, Н. Плесске стверджувала, що лондонська «ментальність» має ризоматичну сторону і функціональну сторону, на позначення якої дослідниця застосувала термін «органон» [195, с. 47-48]. Н. Плесске виокремила вісім характерних структур менталітету Лондона, які виконують різні функції [195, с. 519].

По-перше, дослідниця зазначала, що лондонські романи зображують «ізоляціоністські» психічні настрої, які функціонують як «захисні механізми» проти міського перевантаження та сприяють створенню «постмодерністських приватних топій», однак, на думку Н. Плесске, в постмодерністському Лондоні межі між публічним і приватним стають більш хиткими, а мегаполіс все більше проникає у приватний простір особистості [195, с. 519-520].

По-друге, Н. Плесске виявляла певні «підземні» структури ментальності, тобто ментальні якості, які стосуються «підземного» Лондона (тобто, у першу чергу, лондонського метро) та головним чином функціонують як засіб орієнтації, соціальної інтеграції та транскультурного контакту. Окрім того, на думку дослідниці, «підземний» вимір лондонського «менталітету» відображає місто «нагорі» та створює контробраз, утворюючи «гетеротопічний простір». «Підземний» вимір Лондона є простором між «знайомим» і «чужим» та нерідко зображується як «місце міської зловісності», викликаючи «когнітивну невизначеність» у реципієнта та водночас «пропонуючи піднесені знання про місто» [195, с. 520-521].

Третьою особливістю лондонського «менталітету» Н. Плесске назвала його «(поза)текстові» характеристики, які дозволяють міським жителям зорієнтуватися та досягнути, здавалося б, незрозуміле місто. Проаналізувавши вибрані романи, дослідниця дійшла до висновку, що персонажі володіють не лише «текстовими знаннями про Лондон», а й отримують інформацію із інших джерел, таких як «споглядання», «прогулянка містом» з метою «прочитання» простору, а також поєднання зорових, слухових, нюхових, смакових і тактильних почуттів, які полегшують орієнтацію та сприяють глибшому розумінню мегаполісу [195, с. 521].

По-четверте, Н. Плесске зазначала, що менталітет Лондона структурований як палімпсест, який є «головною метафорою в сучасних лондонських романах». Він охоплює поняття багатогранного, гетерогенного та мінливого міста та функціонує як «сучасна стратегія подолання постмодерністського перевантаження Лондона, спричиненого часовими, просторовими, соціальними, текстовими та гіпертекстуальними згущуваннями мегаполісу» [195, с. 522]. На думку дослідниці, багатшарове осмислення почуттів, уявлень і дій дозволяє лондонцям усвідомити складність міста та впоратися з ним. За Н. Плесске, Лондон сприймається як палімпсест у декількох вимірах. По-перше, він є «історичним палімпсестом», у якому «сліди ментальних структур минулого все ще мають значення для сьогодення, тоді як палімпсест також передає ідеї змін і перетворення» [195, с. 348]. По-друге, Лондон постає як «просторовий палімпсест», у якому психогеографія функціонує для зображення емоційної атмосфери окремих міських локацій [195, с. 311]. По-третє, місто представлено як дуже неоднорідний «соціокультурний палімпсест», зокрема, у постколоніальних романах, які викривають багатокультурне переосмислення конкретних локацій [195, с. 325].

П'ятою засадничою характеристикою «менталітету» Лондона Н. Плесске назвала «плинність відносин», тобто схильність до тимчасових, вторинних стосунків з іншими, які приходять на зміну послабленим первинним зв'язкам між членами родини та друзями та протиставляються «ізоляціоністським» настроям

лондонців [195, с. 522]. Лондон постає як динамічна структура, яка «вирівнює» міських жителів із їхнім безперервно мінливим соціальним середовищем у постмодерністському просторі. Окрім того, Н. Плесске зазначала, що Лондон став «космополітичною контактною зоною», яка сприяє формуванню нових форм «трансурбаністичної, транснаціональної та транскультурної соціальності» [195, с. 522].

На думку Н. Плесске, шостою рисою лондонської «ментальності» є «психічні структури девіантності», які виражені через «кризу традиційних гегемоній з точки зору класу, етнічної приналежності та статі» та зображення «множинних расових та етнічних протиріч у постколоніальному та світовому місті» [195, с. 522]. Оскільки етнічне розмаїття та мультикультуралізм перетворюються на космополітичні способи суспільного життя, дослідниця зазначала, що сучасні лондонці розвивали певний «гібридний менталітет», що перш за все виражається у новому ставленні до «іншого» а також у «реконфігурації міського нижчого класу» у «менталітеті» Лондона, що призводить до маргіналізації міста [195, с. 432]. Тому, на думку дослідниці, «постмодерністський міський житель сам по собі є аутсайдером у тому сенсі, що він/вона є невід'ємною частиною соціологічного ландшафту міста, але водночас позиціонується поза суспільством як вигнанець» [195, с. 426].

Сьомою характерною рисою «менталітету» Лондона Н. Плесске визначила його «гіпертрофічні психічні схильності до самовизначення». Дослідниця зауважувала, що проаналізовані нею твори зазвичай зображують «перформативне самомоделювання», рольову гру в мегаполісі, формування «гібридної ідентичності», а також антропоморфізовані концепції міста, що вказує на «рішучу самогіперболізацію особистості». Окрім того, Н. Плесске зазначала, що всупереч припущенням про індивідуальну дезорієнтацію та відчуження в епоху постмодерну, нерідко персонажі демонстрували, що гіпертрофія, навпаки, полегшує орієнтацію в постмодерному мегаполісі [195, с. 523].

Останньою рисою лондонського менталітету Н. Плесске визначила схильність відчувати жах і страх. На думку дослідниці, незважаючи на

переважаючий оптимізм у тогочасному суспільстві, «у тропях привабливості відрази, злочину, терору та апокаліпсису, тексти викривають психологію глибинного психічного страху» [195, с. 523]. Вважаючи страх «ознакою цивілізаційних змін», Н. Плесске інтерпретувала схильність до зображення жаху у літературі як провісник трансформації «менталітету» Лондона [195, с. 523].

Новаторська літературознавча розвідка Н. Плесске про характерні для Лондона психічні особливості мислення, почуттів, уявлень заклала суттєву основу для аналізу «міського менталітету» та внесла ґрунтовний доробок у дослідження лондонського тексту початку ХХІ століття.

Вагомим внеском у вивчення Лондона епохи Відродження та лондонського тексту того періоду є літературознавчий доробок Л. Менлі, який досліджував тісні зв'язки між містом як часом і містом як простором та звертав увагу на взаємовплив соціокультурної ситуації та образу міста в літературі. Зasadничою та найбільш ґрунтовною у даному аспекті є його праця «Література і культура у ранньомодерному Лондоні» (1995) [175], що поєднала у собі власне літературознавче дослідження із елементами соціокультурних та урбаністичних розвідок.

У своєму доробку Л. Менлі, подібно до більшості своїх колег, не послуговувався термінами «текст міста» або «міський текст», однак його підхід до аналізу образу Лондона та його функціонування у літературі був суголосний тому, який використовували у своїх розвідках дослідники міських текстів. Л. Менлі неодноразово співвідносив Лондон та процеси, які у ньому відбувалися, із мовою, а отже імпліцитно вказував на текстуальність Лондона: «Як і мова, Лондон швидко зростає і змінювався, пропонуючи нові можливості для обміну та поєднання, створюючи знаки, символи, громадянські звички та системи порядку» [175, с. 21]. Окрім того, Л. Менлі ставив за мету «розповісти велику та складну історію, з'ясовуючи стосунки між літературою та її суспільством і виявляючи з цієї літератури її втілення колективного досвіду» [175, с. 22], таким чином визнаючи понадтекстовий характер предмету свого дослідження, що також є суголосним розвідкам із тексту міста.

Подібно до урбаністів та прихильників геокритичної теорії, Л. Менлі приділяв значну увагу становленню Лондона як мегаполіса, враховуючи найрізноманітніші фактори, що чинили вплив на формування міста та його тексту. До таких факторів Л. Менлі перш за все зараховував вплив середньовічних традицій, розквіт ренесансного гуманізму, які існували у тогочасному Лондоні вже тривалий час, а також зміни у політичній свідомості громадян, становлення нового етапу національної свідомості, трансформації в пізньосередньовічній структурі соціуму (зокрема, в стані аристократії) та сільській економіці, розвиток нових класових функцій, пов'язаних насамперед з комерцією, бюрократією та правом. Окрім того, визначним для формування образу Лондона того періоду були зміни у релігійному символічному прошенку та утворення нових типів релігійно-економічних об'єднань внаслідок Реформації. Втім, на думку дослідника, у швидких темпів урбанізації та політичних змін була й негативна сторона, що також залишила відбиток у культурній та літературній царині. До негативних феноменів, які значним чином вплинули на формування ранньомодерного образу Лондона, Л. Менлі враховував інфляцію, безробіття, бідність, злочинність та хвороби [175, с. 23-24].

Розглядаючи функціонування лондонського тексту ранньомодерного періоду, з методологічної точки зору Л. Менлі вибудував свою розвідку на трьох засадничих концептуальних принципах.

Першим засадничим принципом, на який спирається аналіз, дослідник визначив перехід від феодалізму до капіталізму. У рамках цього аспекту Л. Менлі досліджував особливості зображення Лондона у літературних творах у контексті змін соціально-економічних відносин, починаючи від формування Лондона в п'ятнадцятому столітті як «головної сили в соціально-економічному житті країни» і закінчуючи його становленням як «столичного центру урбанізованої нації та морської імперії» наприкінці сімнадцятого століття [175, с. 34].

На думку Л. Менлі, зростання Лондона у ранньомодерний період допомогло забезпечити розвиток абсолютистської держави періоду правління Тюдорів та початку правління Стюартів, що розширила владу феодальної аристократії в новій

формі. Окрім того, стрімкий соціально-економічний розвиток Лондона також сприяв утворенню нових політичних, економічних і правових механізмів, які закріпили у суспільній системі владу, звичаї та менталітет новонародженої англійської буржуазії, що виросла із суспільного прошарку заможних купців та торговців [175, с. 34].

Парадокси цієї історично детермінованої ситуації втілювалися в ренесансній лондонській літературі, сформувавши тісний та плідний взаємозв'язок між придворним і міським укладами міського життя, а також між традиційними та новаторськими підходами до репрезентації суспільних явищ у літературних творах різних жанрів. Особливе багатство літератури англійського Відродження Л. Менлі пов'язував із мовною та образною інтеграцією між популярними та елітарними прошарками населення, а також із урізноманітненням аудиторії реципієнтів від освічених до маргінальних. Основною ж функцією ролі літератури в процесі історичних змін дослідник визначив власне тяжіння до урізноманітнення та розширення відображуваного матеріалу та аудиторії потенційних реципієнтів, що вилилося в утворення нових літературних жанрів та форм [175, с. 34].

Другим принципом, який є засадничим для його дослідження, Л. Менлі назвав принцип «поведінкової урбанізації». Оскільки у своєму доробку Л. Менлі значним чином спирався на урбаністичні студії, закономірним є вкладення урбанізму у методологічну основу його розвідки. Втім, на відміну від урбаністів, Л. Менлі зосередив свою увагу не на процесі урбанізації в цілому, а на одному із її вимірів, а саме на процесі адаптації, у фокусі якого, поруч із розвитком демографії та інфраструктури, знаходиться еволюція моральних принципів та менталітету, що покликана допомогти організувати та дисциплінувати населення для співжиття та співпраці у поселеннях великого масштабу [175, с. 34-35].

Л. Менлі підкреслював, що урбанізація завжди супроводжується відповідними змінами у звичках, настроях і характері міського населення, а окремі фази урбанізації експоненціально пов'язані із зростанням міст. Саме таким стрімким процесом зміни менталітету та парадигми соціального укладу

пояснюється той факт, що культурний вплив міст, які переживали фазу стрімкої урбанізації, завжди зростав ще швидше, аніж їхній розмір. Такий стрімкий інтелектуальний та культурний розвиток включав насамперед зміни у способах формування ідентичності, системах переконань, звичках, поведінці, способах вираження ввічливості та агресії тощо, полегшуючи таким чином співжиття та роблячи гетерогенне за природою міське життя більш стійким та монолітним [175, с. 35].

Втім, ранньомодерний Лондон, на думку Л. Менлі, був урбанізованим суспільством, якому бракувало корінних традицій урбанізму. Дослідник проаналізував безліч факторів, що стосувалися суспільного життя Лондона того періоду, та дійшов висновку, що незважаючи на свої надстрімкі темпи економічного та фізичного зростання, у Лондоні як елизаветинського, так і яковинського періоду не сформувалася відносно стабільна «осіла» урбанізована культура, що на той час було новим і тривожним явищем. Все ще вразливий до старих сільськогосподарських ритмів суспільного життя, Лондон переживав масові еміграції тих його мешканців, яких не забрала чума, а менталітет, також вкорінений у сільській картині світу, змінювався повільно та довгий час виступав дестабілізуючою структурою нового суспільного ладу [175, с. 35-36].

Теологія Реформації породила нові стратегії, такі як доктрини обрання, покликання та управління, які поступово допомагали раціоналізувати процес урбанізації. Окрім того, Лондон був багатий на громадські інституції (уряд, гільдії та парафії), чиї давні традиції символізували та підтримували стабільність, однак у той же час традиційні громадські інститути підривалися різними формами королівського втручання, новими формами спекуляції та комерційної організації, включаючи акціонерні підприємства та торговельні синдикати, а також новими способами соціальної та релігійної приналежності [175, с. 36].

Література ранньомодерного Лондона була частиною культурної відповіді на виклики урбанізації та значним чином сприяла формулюванню міського типу менталітету у лондонців. Розглядаючи власне літературний аспект урбанізації та її наслідків, Л. Менлі зазначав, що «подібно до того, як функцією економічного

розвитку Лондона було детериторіалізація селян із землі та ретериторіалізація їх як найманих робітників, так само функцією літератури було прищепити нові форми осілості, способи сприйняття себе та суспільства, які заохочували розуміння та ввічливість, усували тривоги та заохочували до інновацій» [175, с. 36].

Цей літературний внесок у процес «поведінкової урбанізації» демонструє наскільки література є не лише засобом «збереження реального досвіду», але й способом «передбачати нереалізовані можливості, розширювати обмежений простір соціальної поведінки для нових бажань, вимог і цілей, і тим самим відкриває шлях до майбутнього досвіду» [175, с. 36].

Розглядаючи специфіку зміни образу Лондона у ренесансній літературі з точки зору урбаністичних студій, Л. Менлі прослідкував тему «осілості» у різних часових проміжках. Так, на початку досліджуваного періоду Лондон просто з'явився як ментальний факт у національній свідомості мешканців, початково оформлюючись у літературних творах. Надалі образ Лондона пройшов через розвиток нових соціальних уявлень, стилів і способів, які реалізувалися як суголосно, так і на противагу домінуючому неофеодальному укладу держави у епохи Тюдорів та Стюартів. Наприкінці ж оновлений образ Лондона поширився, закріпившись у якості складної структури у колективній свідомості реципієнтів, та став джерелом трансляції нових моделей соціальної взаємодії та урбанізованого менталітету. Натуралізувавши таким чином мобільність ринків, класів та індивідів як кінцеву форму осілості, ренесансна лондонська література посилила взаємозалежні тенденції до капіталізму та демографічної та структурної урбанізації Лондона [175, с. 36-37].

Третім засадничим принципом своєї розвідки Л. Менлі назвав концептуальний конфлікт між «порядком і реформою», між «радикальною концентрацією влади та радикальним розподілом справедливості». Дослідник зазначав, що цей конфлікт не був новим та брав свій початок ще у класичній філософії, однак у той же час він дивовижним чином співвідносився як з парадоксальною тенденцією міст «поневолювати та вивільняти своє населення

(втім, вивільняти шляхом гіперорганізації)», так і з оціночними парадигмами, у яких міста типово поставали предметом або докорів, або похвали [175, с. 37].

Найбільш яскраво зазначений конфлікт виявлявся у «неспокійні» періоди. Першим таким періодом Л. Менлі визначив кінець XV – початок XVI століть, коли, збігаючись із потрясіннями Реформації, середньовічний соціально-економічний лад зазнав серйозних змін із приходом до влади династії Тюдорів, що призвело до утворення нових форм соціально-економічного порядку, які розвивалися у відповідь на перший «вибух» у зростанні Лондона. Другий такий період випав, на думку Л. Менлі, на середину XVII століття, коли неофеодальний симбіоз між феодальними та буржуазними інтересами в абсолютистській державі збігся з Англійською революцією та був придушений та переформатований нею. Таким чином, Л. Менлі звернувся до дослідженнями дискурсивних утворень, які супроводжували дві перехідні фази в історії Лондона та розвитку капіталізму, а саме «трансформацію середньовічного суспільного ладу під впливом зародження міського капіталістичного ладу» та «трансформацію цієї спочатку патерналістської, неофеодальної, підтримуваної судом системи в більш розповсюджену буржуазну етику та практику» [175, с. 37-38].

Досліджуючи відповідні зміни у літературній сфері, Л. Менлі зазначав, що ці дві граничні ситуації позначені утопізмом, який різко поділяє літературу Лондона на альтернативні «мови» вираження та точки зору, «мову» нових міфів і форм (а саме гуманізму та космополітизму). Ці «мови» вступають у суперечку одна з одною, «мова» концентрованої міської влади суперечить старішій «мові» справедливості, а моралістська та настановна література вступає у суперечку з літературою, у якій найголовнішою цінністю є особиста свобода індивіда. Однак наприкінці ці «мови» так чи інакше адаптуються та трансфігуруються новими формами влади, з якими вони перебували у конфлікті, продукуючи інноваційні для означуваного періоду культурні концепції міста [175, с. 38].

У своєму дослідженні Л. Менлі не обмежувався розглядом лише громадян Лондона чи подіями, в яких Лондон відігравав виключну або центральну роль, фокусуючи свою увагу на глобальних історичних та соціокультурних змінах та їх

сприйнятті з точки зору лондонців та Лондона. Залучаючи історичний контекст, який включав детальний розгляд періоду правління Тюдорів та частково розгляд періоду правління Стюартів, зокрема часів правління Якова I, Л. Менлі намагався прослідкувати та більш повно оцінити роль Лондона в процесі зазначених змін та схарактеризувати вплив політичних аспектів на становлення та розвиток власне міста [175, с. 89].

Розглядаючи описуваний історичний контекст, дослідник вдавався не стільки до опису історичних подій, скільки до аналізу культурного контексту, називаючи його періодом «перевороту згори донизу», оскільки всі аспекти міського життя тоді зазнали суттєвих змін. Л. Менлі відмічав «карнавальність» образів та символів, пов'язаних із Тюдорівською епохою, та відповідно їхній двоякий характер. З одного боку, зазначена «карнавальність» образів підкреслювала дивовижне багатство соціальних ролей, класів і відмінностей, які були пов'язані з соціально-економічними змінами і, особливо, з дедалі мобільнішим середовищем Лондона. З іншого боку, Л. Менлі порівнював «карнавальність» із анархічністю, а виникнення цього феномену пов'язував із «прагненням стазису» та «жахом детериторіалізації» Лондона, що виникли внаслідок його надмірного та невпорядкованого розвитку. Дослідник зазначав, що правління Тюдорів було частково направлено на врегулювання цих протиріч, як шляхом видання відповідних законів, так і шляхом ідеологічного підпорядкування, що також знайшло своє відображення у тогочасній літературі та культурі загалом [175, с. 97-98].

Щоб зрозуміти культурне значення ранньомодерного Лондона, на думку Л. Менлі, потрібно не «ізолювати чи уречевлювати місцеву міську громаду», а «висвітлити її становище в центрі складної мережі мінливих відносин» [175, с. 22]. Найбільш яскраво, на думку дослідника, ця мережа виявляла себе у відносинах між центром та периферією, вираженою одночасно і у відносинах між Лондоном, як столицею, та іншими містами Британії, і у відносинах між частинами власне Лондона. Ядром ранньомодерного Лондона та його центральною точкою Л. Менлі визначав лондонське Сіті. У період

Відродження Сіті було не лише центром торгівлі (у Сіті зосереджувалася переважна частина торгівельних підприємств того часу), а й мала певні політичні привілеї та самоуправління, забезпечене серією королівських хартій, датованих одинадцятим століттям. Саме така економічна потужність та напівнезалежний політичний статус заклали основу для протиставлення Сіті іншим районам Лондона, зокрема, Вестмінстеру, який традиційно асоціювався із центром королівської влади. Саме ці діалектичні відносини між центром і периферією визначали, на думку дослідника, «справжній характер Лондона» [175, с. 134-136].

Аналізуючи соціокультурний контекст, Л. Менлі натомість відмічав, що попри суттєві зміни у всіх сферах існування міста, Лондон залишався надивовижу стабільним з погляду своєї внутрішньої системи. Однак, гіпертрофічне зростання Лондона в економічному плані та його міжнародні торгові зв'язки принесли з собою як приплив платоспроможності громадян в умовах пізньої феодальної економічної системи тогочасної Англії, так і фундаментальну трансформацію уряду держави загалом. За Л. Менлі, зростання Лондона перетворило «феодальний порядок трьох станів на таксономію з шести частин, в якій помітною гарячою точкою був кордон між джентльменами та купцями» [175, с. 113]. Тобто, відбулося розмежування між громадянами різного статусу та утворилося два могутні полюси влади: владі, заснованій на «праві народження та володіння землею», та владі, заснованій на багатстві та здібностях, що стала «водночас рухливою та проникною» [175, с. 114].

Досліджуючи літературні та культурні виміри соціальних та політичних змін у тогочасному суспільстві Лондона та Британії загалом, Л. Менлі звертався до засадничих принципів структурної лінгвістики і літературного формалізму та зазначав, що «історія літературного вираження, як і інші історичні події, включає комплекс мінливих структур, так що хоча структура завжди зазнає еволюції, еволюція неминуче має системний характер» [175, с. 31]. Л. Менлі розглядав культуру та, зокрема, літературу як «поведінково значущу реакцію на зміну історичного середовища», яку формують як історично домінуючі форми, практики, переконання та залишкові елементи, фактично сформовані в минулому,

але все ще активні в культурній практиці, так і нові інноваційні елементи, які є типовими винятково для нового культурного прошарку. Втім, на думку дослідника, культурні артефакти та літературні твори не лише відбивають у собі зміни історичного контексту, але й залучають історичне середовище до «процесу взаємної деструктуризації та реструктуризації, асимілюючи середовище до свідомості та дії, навіть тоді як свідомість і дія пристосовані до середовища» [175, с. 31-32], таким чином підкреслюючи принциповий взаємовплив та складність зв'язків між літературою та контекстом, у якому вона функціонує. Однак у той же час Л. Менлі наголошував, що його розвідка зосереджена на літературі та культурі Лондона, фокус уваги «не є ані, в історичному сенсі, «місцевим», ані, в літературно-історичному сенсі, «актуальним»», а наведені факти та приклади слід розглядати як елементи цілісної структури та «симптоми» її змін [175, с. 32].

Розглядаючи таким чином літературу як складну гетерогенну структуру та зважаючи на її колективну природу, Л. Менлі зосереджував свою увагу на системних зв'язках літературних жанрів і на міфах, мотивах і ментальних структурах, які підтримують ці жанри та змінюються разом з ними. Дослідник заважував, що такі літературні форми та жанри, що розроблялися індивідами всередині певних колективних ситуацій (надтекстових структур), є «скоріше складовими елементами, ніж відображенням суспільної свідомості, і спонукають до систематичного дослідження творчих реакцій на об'єктивне середовище, що змінюється» [175, с. 32].

Л. Менлі також вважав, що соціальні групи, які виконують значну культурну роботу, передусім включають ті літературні спільноти, які беруть участь у спільній спробі адаптації та модифікації окремих форм і жанрів. Культурне та передовсім літературне середовище Лондону елизаветинського та яковинського періоду було сформоване насамперед тогочасними сатириками, памфлетистами та популярними драматургами, які як відбивали у своїх творах узагальнену реакцію суспільства на стрімкі соціально-політичні зміни, так і породжували ці зміни, виголошуючи у своїх творах позицію жителів Лондона

стосовно обраного владою курсу. Виступаючи одночасно у якості «дзеркала» історичних змін та «рупору» суспільної думки, ренесансні автори, які були різного соціального походження та мали різні світоглядні позиції, тим не менш адаптувалися до очікувань аудиторії, вимог посередників, що займалися розповсюдженням та публікацією рукописів, та навіть до лінгвістичних особливостей потенційної аудиторії, оскільки мали донести до реципієнтів свої ідеї [175, с. 32-33].

Таким чином дослідник дійшов висновку, що в результаті постійної реакції на структурні зміни в навколишньому середовищі, у літературній системі Лондона часів правління Тюдорів та Стюартів у різні моменти часу домінували конфігурації взаємно-орієнтованих форм і практик, кожна з яких включала, модифікувала та виключала аспекти інших. Будучи спільним середовищем і об'єктом свідомості, місто дозволило різноманітним громадам, що входять до нього, брати участь у створенні спільної культури, сформованої їхніми стосунками одне з одним. Л. Менлі зазначав, що «саме ця інтерорієнтація робить саме місто – з його різноманітними верствами населення, менталітетами та дискурсивними можливостями – важливим місцем і двигуном культурного творення» [175, с. 34].

Однак, незважаючи на наявність численних наукових розвідок, що звертаються до розгляду тексту Лондона, в українському літературознавстві цей феномен був представлений лише у доробку О. Б. Поронюк (Павлова), націленому на виявлення особливостей структурування тексту Лондона доби модернізму. Ренесансний текст Лондона, натомість, отримав спроби часткового осмислення у працях Л. Менлі, І. Арчера, А. Бартона, М. Джеймса та ін., які фокусували увагу не на власне специфіці лондонського тексту як комплексного феномену у творах ренесансних авторів, а на окремих його складниках.

Таким чином, бачиться доцільним запропонувати алгоритм дослідження лондонського тексту англійської ренесансної літератури як цілісного феномену.

Перший етап дослідження передбачає полікритичний аналіз корпусу текстів доби англійського Ренесансу та виявлення трьох категорій елементів міського

тексту (за В. М. Топоровим): об'єктного складу (будинки, вулиці, собори, башти тощо), матеріально-природних особливостей (ландшафт, клімат, специфіка урбаністичного простору тощо) та явищ духовно-культурної сфери (звичаї, традиції, популярні культурні практики).

Другий етап передбачає проведення вибору та літературознавчого дослідження тих концептуальних ознак тексту Лондона доби Ренесансу, які формують відносно стійку сітку семантичних констант.

На третьому етапі виявляється метафоричний шар лондонського тексту у творах ренесансних авторів та розкриваються його семантичні, символічні і семіотичні імплікації.

На четвертому етапі відбувається з'ясування специфіки функціонування тексту Лондона крізь призму культурної поетики та «нового історизму» С. Грінблатта [146], Л. Монроз [181], К. Галлахер [141] у реалізації принципу «література – це культура в дії», що включає в себе аналіз домінуючих ідеологем та символів, виявлення і розкодування політичних імплікацій, інтерпретацію релігійних контекстів та виокремлення релігійно-маркованих образів-символів тексту Лондона.

Запропонований алгоритм, на думку автора дисертації, дасть можливість дослідити текст Лондона доби англійського Ренесансу як цілісний складний феномен та виявити риси, що детермінують його специфіку структурування та функціонування.

Висновки до Розділу 2

Практично-орієнтовані дослідження, засновані на теоретичних засадах тексту міста, зосереджувалися переважно на виявленні специфіки структурування й функціонування міського тексту в європейських топосах. У фокус уваги науковців потрапляли такі міста як Рим (К. В. Борискіна, Р. Джуліані, С. А. Фокіна, М. Віролайнен, В. С. Василенко, А. В. Моторін, А. М. Ранчин, Г. Кнабе та ін.), Париж (С. О. Кочерга, Дж. Джонс, А. М. Марченко, Н. В. Рибакіна, О. А. Бігун, Т. В. Марченко та ін.), Вільнюс (І. Відугіріте,

П. Лавриниць), Венеція (Н. Є. Медніс, Д. Лавін та ін.), Прага (Ю. Д. Крюкова (Клімчук), А. Є. Бобраков-Тимошкін та ін.), Рига (Н. Шром, Н. Л. Вершиніна), Мінськ (О. М. Соколова) тощо.

Потужний корпус наукових розвідок, присвячених дослідженню текстів українських топосів, виокремився у вітчизняному літературознавстві. Спроби наукового осмислення міського тексту проводилися на матеріалі київського (Т. І. Гундорова, В. А. Левицький, О. С. Філатова, О. Б. Киричок, В. А. Малахов, Я. О. Поліщук, Г. Рарот, В. І. Дмитренко та ін.) львівського (С. М. Андрусів, Г. Ю. Грабович, Ю. С. Миколенко, Т. В. Белімова, Н. С. Євстаф'євич, Т. С. Возняк та ін.), харківського (Я. В. Цимбал), чернівецького (О. Д. Харлан), волинського (Л. К. Оляндер), слобожанського (О. О. Бровко), гуцульського (О. Р. Салій), карпатського (М. М. Лаюк) та інших міських та регіональних текстів.

Окремий корпус дослідження складають наукові розвідки, присвячені тексту Лондона.

У соціологічному та культурологічному вимірах досліджувалися процеси урбанізації (К. Бексон), специфіка соціального поділу міського простору (Р. Вільямс), політичні та економічні зміни (Дж. Вайт), а також образ Лондона в уявленні іноземних авторів (П. Рау). Урбаністичні студії (Дж. Фінч, Й. М. Гурр) зосереджувалися на специфіці функціонування міського простору в літературі, розглядаючи ключові риси Лондона як мегаполіса – його «монструозність» та нестабільність. Представники геопоетичного підходу (Е. Цо) акцентували увагу на феномені «*London-ness*» як унікальній характеристиці міста, що виявляється в різноманітності його літературних інтерпретацій.

Представники літературознавчих студії здебільшого фокусували увагу на особливостях лондонського тексту XIX–XX століть (Дж. Вулфріс, Ю. Хоровітс, М. Баумгартен, П. Чайлдс), а також питаннях «ментальності» Лондона (Н. Плесске) та його літературних імаго у творах авторів-іноземців (Л. Прохорова, Л. Воробйова).

Однак, у світовій літературознавчій науці наявні лише поодинокі спроби дослідження Лондона в контексті англійській ренесансній літературі (Л. Менлі) чи окремих її складових (І. Арчер, А. Бартон, М. Джеймс та ін.). Водночас в українській науковій думці дослідження лондонського тексту доби модернізму представлені у працях О. Поронюк (Павлової).

З огляду на це автор дисертації пропонує власний алгоритм полікритичного аналізу, що передбачає вивчення категорій міського тексту Лондона в епоху Ренесансу крізь призму культурної поетики. Такий підхід дозволяє виявити сталі семантичні константи, метафоричні нашарування та ключові ідеологеми, що формують лондонський текст як феномен англійської ренесансної культури.

РОЗДІЛ 3

ЛОНДОНСЬКИЙ ТЕКСТ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПІЗНЬОГО РЕНЕСАНСУ: УРБАНІСТИЧНЕ БУТТЯ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

3.1. Об'єктний склад лондонського тексту в творах ренесансних «men of letters»

3.1.1. Лондон як столиця держави: особливості ідентифікації та етимологічні версії

Лондон, як одне з найбільших та найвпливовіших міст Англії, відігравав важливу роль у культурному житті ренесансної Англії. У цей час у місті активно розвивалися література та театральне мистецтво, що сприяло створенню унікальної культурної спадщини, яка зафіксувала і ставлення англійців до столиці власної держави, і той образ-імідж, який формувався у колективній свідомості нації.

Звертаючись до розгляду репрезентації Лондона у ренесансній літературі, варто перш за все з'ясувати роль Лондона у тогочасній культурі та побіжно розглянути соціальні, політичні та релігійні зміни, які відбулися у місті в епоху Ренесансу. Лондон поступово потрапляв у коло уваги «men of letters» з початку тюдорівської доби, однак до кінця XVI століття він став певним центром, до якого зверталися автори як традиційних жанрів таких як історична хроніка, так і нових, зокрема, конні-кетчерівського памфлету.

Образ Лондона поступово закріплювався у колективній свідомості англійців як об'єкт, вартий уваги і мистецького зображення, адже ввійшовши у художній простір творів різних жанрів, він виступав не просто як локація, де розгорталися події. На сторінках проповідей, памфлетів, балад, сатир, хронік, п'єс містилося чимало згадок про англійську столицю, суперечливих оцінок і коментарів, що спричинило формування складного гетерогенного ментального конструкту.

Доба Ренесансу ознаменувала в стрімкий розвиток традиції міської літератури, що ввібрала в себе значний корпус нових тем, мотивів і колізій, які корелювали з подіями тогочасного суспільно-політичного життя. Це, в свою чергу, сприяло формуванню ренесансного лондонського тексту. Значного розвитку та розбудови у цей період набула система публічних театрів, що спричинило популяризацію урізноманітненого театрального репертуару, зокрема комедійного жанру. За декілька десятиліть з'явилося понад сто нових комедій та виникла ціла плеяда нових авторів, які орієнтувалися на новий гетерогенний тип аудиторії – міського жителя нового періоду – яка утворилася через значно активізований процес міського розселення [104, с. 160]. Лондон став центром театрального життя країни, тож не дивно, що згадки про нього мають місце у багатьох тогочасних п'єсах.

Швидкі темпи та масштаби урбанізації стали причиною і для зростання рівня соціальної розмежованості, оскільки суспільство стрімкими темпами заповнювалося нижчими прошарками населення, особливо в «позаштатних парафіях», які збільшувалися. Контролююча функція міських гільдій поступово послаблювалася, а традиційний поділ праці у місті переживав відчутні зміни. Зростала частка непрофесійних виробництв, що зосереджувалися здебільшого у передмісті, яке не могли контролювати гільдії, а також значно розвинулася сфера послуг, що свідчило про становлення Лондона як центру промислового та суспільного життя [98, с. 90-92].

Важливим фактором для розвитку та пришвидшення урбанізації ренесансного Лондона також стали міграції. Нищівні наслідки бідності, голоду та хвороб (наприклад, епідемії чуми) поєднувалися із релігійними та економічними причинами, спричиняючи потоки мігрантів, які спочатку заселяли здебільшого передмістя та наймалися тимчасовими робітниками, а потім переїжджали до власне лондонського Сіті, поступово перетворюючи місто на мегаполіс: за історичними даними, станом на 1590 рік майже кожен восьмий лондонець був мігрантом [172, с. 42].

Саме такий характер та темпи урбанізації стали передумовою для утворення нової лондонської літератури, яка була б не лише репрезентацією зростаючого міського поселення, але також продуктом і інструментом власне процесу урбанізації. Репрезентація Лондона у літературі полягала не лише у відображенні власне розширення міста, а мала й соціальні функції. На літературу того періоду покладалося не лише «відтворення соціально-економічних відносин», а й «створення» обставин, які будуть у подальшому сприяти урбанізації. За виразом Л. Менлі, лондонська «література заселення» створювала не просто образ міста, а існувала у формі «дій або практик, способів ідеологічних інновацій, які фактично сприяли процесу осілости», а головною її метою була «артикуляція міського менталітету заселення» [175, с. 147].

Визначальним для розвитку літератури та культури в цілому був також фактор поступового відходу від феодального ладу та переходу до нової стадії розвитку економіки та господарства. Великі міста, зокрема, Лондон, мислилися як «місця вивільнення» від влади аристократії, тому влада вдавалася до певних поступків, не маючи можливості ігнорувати такий потужний економічний та соціокультурний осередок як Лондон [163, с. 376].

Однією із провідних рис тогочасної культури було звернення та відновлення «лицарського декору» [163, с. 378] у пізній єлизаветинський період з метою утворити певний концепт «суспільної честі» [163, с. 378] та таким чином підпорядкувати соціально-економічний динамізм Лондона потребам держави та послабити наростаюче у суспільстві невдоволення владою та свавіллям аристократів. Таке «відродження» лицарських традицій процвітало під пильним контролем держави, запроваджуючи у політичній та економічній сферах новий неофеодальний лад, та задовольняючи культурні потреби «відносно широкої та значною мірою неаристократичної громадськості» [163, с. 378-379].

Неофеодальний зміст громадянського життя став причиною породження нового шару міської міфології, головними героями якої ставали вже не королівські особи, а пересічні шановані лондонці, зокрема, купці та громадські діячі, що не мали безпосереднього стосунку до королівського двору.

Популяризація нових героїв переважно відбувалася за допомогою педжентів, які влаштовували представники торговців. Так, з'явилося чимало нових п'єс, які звеличували природне благородство та моральні чесноти гідних лондонців. До таких п'єс належать, наприклад, «*The Life and Death of Jack Straw*» (1593) за ймовірним авторством Дж. Пілі [194], «*The Shoemaker's Holiday*» (1600) Т. Деккера [129], «*The First and Second Parts of King Edward IV*» (1600) Т. Хейвуда [159], «*The Nine Worthies of London*» (1592) Р. Джонсона [165] тощо.

Лондон почав відігравати все більш важливу роль у національній економіці та державному устрої. Формування національної ідентифікації суспільства відбувалося паралельно із соціальною диференціацією, так що «спільнота у сенсі людей різного статусу, які роблять щось разом, була розірвана» [98, с. 93-94] навіть тоді, коли міфологія та педженти набули більш визначальної ролі у суспільному житті. Дух лояльності, служіння та солідарності, що розвивався у новій міській міфології та виставах, був покликаний нормалізувати наслідки нового міського ладу, пристосовуючи амбітні практики нових громадян до традиційних аристократичних цінностей, «маскуючи мобільність підприємців під вияв благородства» [163, с. 379]. Нові соціокультурні практики тепер надавали лондонцям змогу продемонструвати свою знатність і честь «за допомогою служіння своєму королю та країні, або військовим чином, або світським» [163, с. 379].

Енкоміастичні жанри, зокрема, хроніки, педженти та топографічні описи були найбільш тісно пов'язані із владою та офіційними поглядами представників двору і очільників лондонського Сіті, тож цілком закономірно, що Лондону в таких текстах приділялося чимало уваги. Ренесансна література, за словами Л. Менлі «враховувала зростання Лондона і потенційну розбіжність інтересів його мешканців: від аристократичних статусів і систем цінностей пізнього феодалізму, до централізуючої влади нової національної держави. Дедалі частіше нова спільнота була представлена не в локальних, а в «надіндивідуальних і трансісторичних термінах, як провіденційно встановлена нація та призначена

імперія» [175, с. 151]. Як столиця Британії та уособлення її духу, Лондон став ключовим символом у новому процесі національного самовизначення.

Однак, напруга у суспільстві та суперечності створювали часто потужні діалектичні стосунки, які сприяли виникненню пейоративної міської літератури поруч із глорифікаційною. Найбільш радикально альтернативні форми міської моралі та цінностей виявлялися в інноваційних жанрах «критики» та памфлетах, які були віддалені від офіційного спонсорства та тісніше контактували з популярною культурою та новою комерційною аудиторією [175, с. 151].

Тим не менш, хоча глорифікаційні та пейоративні жанри літератури суттєво відрізнялися за своїм характером, у своїй сукупності вони мали значний взаємний вплив і створювали «широкий, текучий консенсус протягом тривалого перехідного періоду між кризою Реформації та Громадянських Війн» [175, с. 152]. З одного боку, «новинки та інновації серіокомічної прози, віршованої сатири, епіграми та сценічної комедії – з їхнім наголосом на плинності, змінах, переривчастості та суб'єктивному посиленні – сприяли прогресивним поглядам і практикам, які стабілізували та посилили процес урбанізації», з іншого, «стабільність, порядок і урочистість в більш офіційних і енкоміастичних жанрах, втілювали відчуття історичного динамізму та еволюції долі» [175, с. 152].

Втім, незважаючи на численні спроби політичного та ідеологічного підпорядкування Лондона, виголошені за допомогою політизованих та ідеологізованих творів, соціально-економічний розвиток міста набував вражаючої швидкості, залишаючись суттєвою загрозою королівській владі, та у 1616 році навіть сам король Яків I зробив заяву, у якій виразив стурбованість щодо Лондона та надмірних темпів його розвитку, які загрожують країні в цілому: «*With time, England will onely be London, and the whole countrey be left waste*» [196]. Подібну думку стосовно Лондона виголошував і автор полемічних трактатів П. Хейлін, підкреслюючи його «монструозне зростання» та загрозливу позицію стосовно влади та добробуту країни: «*London increased so much in wealth and honour from one age to another, that it is grown at last too big for the Kingdom; which whether it may be profitable for the State, or not, may be made a question. And towns in the bodie*

of a State, are like the Spleen or Melt in the bodie naturall: the monstrous growth of which impoverisheth all the rest of the members. And certainly the overgrowth of great Cities is a dangerous consequence in respect of the irreparable danger of Insurrections, if once those multitudes, sensible of their own strength should gather into a head and break out into action» [158].

Закріплення урбаноніму Лондон в національній свідомості реципієнтів доби англійського Ренесансу відобразилося головним чином через його появу в топографічних описах та глорифікаційних текстах. Опис Лондона став невід'ємною рисою нових топографічних жанрів, що з'являлися з-під пера таких істориків та письменників, як Вільям Кемден (1551-1623), Річард Нікколс (1583/4-1616), Джон Спід (1551/2-1629), Джон Стоу (1525-1605) та ін. У своїх працях вони не лише вдавалися до опису Лондона та його ландшафтів, а й залучали ідеологічний та міфологічний контекст, створюючи таким чином складні семіотичні структури та закладаючи підвалини для формування ренесансного лондонського тексту.

Багато провідних описових праць епохи Тюдорів і Стюартів ґрунтувалися на новаторських історичних і топографічних дослідженнях, на техніках, запозичених як у письменників-попередників, так і у фахівців суміжних галузей, зокрема, антикварів. Однак, головною визначальною рисою праць, присвячених опису міста ренесансної доби, було те, що автори намагалися не просто представити топографічні факти, а сформувати цілісну візію міста. Автори послуговувалися різноманітними моделями опису та формували послідовні парадигми, які намагалися передати не лише особливості топографії тогочасного Лондона, а відтворити міське життя у всьому його різноманітті.

Ренесансний образ Лондона формувався насамперед на сторінках робіт англійських топографів, які значним чином опиралися також на досвід іноземців, наприклад, італійських гуманістів та європейських картографів. Парадигми, якими послуговувалися англійські ренесансні діячі, вкладалися у узагальнену схему опису. В цій схемі можна виокремити чотири стадії. Перша стадія стосувалася опису назви міста, звернення до історії його заснування та

центральных міських міфів. Наступною була стадія опису власне місця, на якому розташовувалося місто, його ландшафту та особливостей. Третя стадія включала в себе описи будівель та визначних місць, що є знаковими для місця. Остання, четверта, стадія стосувалася соціального аспекту міського життя, працюючи над нею, автори вдавалися до розгляду міської влади, освітніх закладів та соціальних подій, що формували образ міста.

Затвердження Лондона як столиці політичного та соціокультурного життя, а також інтенсифікація процесів становлення національної самосвідомості значним чином вплинуло на підвищення зацікавленості ренесансних авторів у етимологічних аспектах структурування урбаноніму Лондон.

У своєму описі Британії видатний ренесансний історик та картограф Дж. Норден зазначав, що розгляд варто розпочати з центральных земель та, зокрема з столиці – Лондона, оскільки він є найпотужнішим та найпрекраснішим серед усіх англійських міст: «...*to begin my Speculum Britaniae with MYDDLESEX, which aboue all other Shyres is graced, with that chiefe and head Citie LONDON: which as an adamant draweth vnto it all the other parts of the land, and aboue the rest is most vsuallie ferquented with hir Maiesties most regall presence*» [189].

Як і інші топографи того часу, описуючи Лондон, Дж. Норден вдавався до етимологічних розвідок, прослідковуючи зміну назви міста від «*Trinobantum*» до «*London*»: «*The chiefe Citie of these Trino/bantes, was then called Trinobantum, of some held to be Colchester of some London*» [189]. Окрім того, Дж. Норден задіював діяхронічний аспект структурування назви міста, звертаючись до досвіду своїх попередників: «*Beede saith that London was the chiefe Citie of the East Saxons, If so, then of necessitie, of the Middle saxons, and consequently of the Trinobantes; yet Tacitus saith, that London was not Trinobantum; nor the people Trinobantes, neere London, and his reason is that if the Trinobantes had beene neere London, they would not haue suffered Suetonius to haue passed thither*» [189].

У праці В. Кемдена Лондон належав до територіальної частини з назвою «*Middlesex*», тобто середні або центральні землі. Звертаючись до етимології назви Лондона, В. Кемден називав його «епітомою хоробрості Британії» та також

залучав досвід інших авторів, підсумовуючи його: «*But London, the Epitome or Breviary of all Britain, the seat of the British Empire and the Kings of Englands chamber, so much overtoppeth all these as, according to the Poet, inter viburna cupressus, that is, the Cypress-tree among smal twigges. Tacitus, Ptolomee and Antonine call it Londinium and Longidinium, Ammianus Lundinium and Augusta, Stephan in his Cities AINΔONION, our Britains Lundayn, the old Saxons Londen-ceaster, Londen-byrig, London-ryc, strangers Londra and Londres*» [114]. Окрім того, топограф залучав міфологічно-символічний прошарок змісту, також звертаючись до міфу про Лондон як Нову Трою: «*the inhabitants London, fabulous writers Troia Nova, that is, New Troy, Dinas Belin, that is, Belins City, and Caer Lud of King Lud, whom they write to have reedified it and given it the name. But these new names and originall derivations together with Erasmus his conjecture, who deriveth it from Lindum, a Citie in the Isle Rhodes, I willingly leave to such as well like it*» [114].

Подібно до інших топографів, Дж. Стоу розпочинав свій огляд з етимології назви міста та актуалізував міфічний контекст, звертаючись до історії перейменування міста на честь легендарного короля Луда, та на відміну від своїх сучасників, особливу увагу приділяв римським джерелам, зазначаючи, що Лондон насправді мав дуже давню історію: «*But after that these hither partes of Brytaine were reduced into the forme of a Prouince, by the Romanes, who sowed the seedes of ciuilitie ouer all Europe: this Citie whatsoeuer it was before, began to be renowned, and of fame. For Tacitus, who first of all Authours nameth it Londinium, saith that in the 62. yeare after Christ, it was, albeit no Colonie of the Romanes, yet most famous for the great multitude of Marchants, prouision, and intercourse <...> and no doubt but this Citie of London was also walled with stone, in the time of the Romane gouernment here, but yet verie lately, for it seemeth not to haue beene walled in the yeare of our Lord 296*» [229].

Таким чином, численні соціально-політичні зміни та ствердження статусу Лондона не лише як суто політичного центру, але й як потужного культурного осередку призвели до активного включення урбаноніму Лондон у твори як

фікційної так і не фікційної літератури, що справило суттєвий вплив на структурування лондонського тексту англійської ренесансної літератури.

3.1.2. Топоніміка і об'єкти міського ландшафту Лондона в літературних творах

Першою категорією елементів тексту міста (за В. М. Топоровим), до опису яких вдавалися ренесансні автори, був «об'єктний» склад міського простору, що включав у себе найрізноманітніші об'єкти ландшафту: будівлі, вулиці, собори тощо.

Звертаючись до опису будівель, письменники перш за все прагнули зафіксувати плинність часу, оскільки вважали будівлі певним слідом, який залишали минулі покоління у культурній спадщині міста та країни. Суттєвим для доби Відродження був також поділ будівель та міського простору за функціональним призначенням: публічний та приватний, сакралізований та профанічний, тощо. Однак, варто зауважити, що у фокусі тогочасних авторів здебільшого знаходилися будівлі та частини простору, які належали міським елітам та шанованим громадянам, а от зображення місць проживання дрібних роздрібних торговців, ремісників і тимчасових робітників, чужинців, бродяг і жебраків попадали на сторінки літературних творів дуже рідко, незважаючи на те, що нижчі прошарки населення у період Ренесансу становили більше половини від загальної кількості мешканців Лондона [200, с. 112].

Детальний опис об'єктного складу лондонського тексту залишив Джон Норден (1547 – 1625), відомий сучасникам, насамперед, як історіограф та картограф. До його доробку належить ґрунтовна праця «*Speculum Britanniae*» (1593), що складалася з серії карт тогочасних графств Англії та супроводжуваних їх історичних довідок про ці землі. Попри те, що праця Дж. Нордена так і залишилася незавершеною, вона має незаперечну історичну цінність і цікава в плані репрезентації Лондона в аспекті діяхронії.

Описуючи лондонські будівлі, Дж. Норден звертався до звеличення місць проживання міських еліт, називаючи будинки міських купців і торговців

найбільш красивими та приємними оку: «*This shire is plentifully stored, and as it seemeth beautified, with manie faire, and comely buildinges, especially of the Mer/chants of London, who haue planted their houses of recreation not in the meanest places: which also they haue cunningly contriued, curiously beautified, with diuers deuises, neatly decked with rare invencions, inuironed with Orchards of sundrie delicate fruites, gardens with delectable walks, arbers, allees, and great varietie of pleasing dainties: all which seeme to be beautifull ornaments vnto this countrie*» [189]. Прикметно, що помешкання багатих лондонців тут зображені вписаними у рукотворний природний ландшафт, який згодом стане елементом садово-паркової культури, одним із конститuentів образу-іміджу англійського міського простору.

Однак у той же час, типово для історіографічного жанру, Дж. Норден підкреслював, що не може бути будівель більш прекрасних, аніж королівські палаци: «*But who so turneth his eies vnto the stately & most princely pallaces of Queene Elizabeth in many parts of this shire most sweetely scituate, garnished with most prince/lie delights, beholding also the houses of Nobilitie, may saie as Vadian of a fruitfull and pleasant place in Egypt, Facies istius terre pulcherima est. The face or superficies of this countrey, is most beautifull, the fields fresh and greene, the valleyes delightfull to behold, the townes villages and stately buildings enterlaced with the pleasant woodes are glorious to be seene*» [189]. Апелюючи до авторитету Йоахіма фон Ватта (Joachim von Watt, 1484–1551), відомого в ті часи швейцарського географа, чиє латинізоване ім'я – Vadianus, Дж. Норден порівнює привабливість лондонських будівель, оточених буянням свіжої зелені, з родючими землями Єгипту. Акцент на «приємності для ока» доповнюється авторською артикуляцією ідеї величі, яка не лише вписувала образ столиці в дискурс королівської влади, але й міцно поєднувала у свідомості реципієнтів Лондон з низкою концептів, що корелюють з двором, знаттю, вишуканою розкішшю тощо.

Важливим у творі Дж. Нордена також є те, що він вдався до перерахування всіх районів міста та складання їх описової мапи, включивши не лише визначні місця та місця перебування еліт, а й парки, ринки, дороги та, навіть, корчми.

Окрім того, у своєму огляді Лондона Дж. Норден склав перелік шанованих не причетних до королівського двору лондонців, до якого включив перш за все мера міста та священнослужителів, а також знаних купців та торговців. Так через лондонський текст у колективній свідомості формувалося уявлення про міську еліту.

Продовжив традицію топографічної літератури антиквар та історик В. Кемден, перу якого належить монументальна праця з історії та топографії Англії – «*Britannia*» (1586). Він звертався здебільшого до описів місць перебування міської еліти: «*Under this the small water Brent issueth into the Tamis into whom all the small rillets of these parts resort, runneth on by Brentstreat, an Hamlet to whom it imparteth his name, watereth Hunger-wood, Hanwell, Oisterly Parke, where Sir Thomas Gresham built a faire large house, and so neere his fall into the Tamis giveth name to Brentford, a faire throughfaire and frequent market*» [114]. Конкретизація урбаністичного простору створює в уяві читача вельми переконливу зорову картину, де будівлі разом з природними ландшафтами (потічки, що впадають у Темзу) формують привабливий ансамбль.

В. Кемден згадує шанованих релігійних діячів та придворних осіб: «*Then by the Tamis side is Fulham, in the English Saxon tongue Fullonham, that, is, The place of Foules, the greatest credite and honor whereof is the Bishop of Londons house standing there conveniently not farre from the Citie, albeit not so healthfully. Also Chesley, so named of a shelve of Sand in the river Tamis, as some suppose, but in Records it is surnamed Chelche-hith, a place garnished with faire and stately houses by King Henrie the Eighth, by William Powlet, the first Marquesse of Winchester, and by others*» [114]. Ця розлога згадка формує у свідомості читача асоціативний ланцюжок: Лондон – сильні світу цього – позачасова велич.

Цікаво, що в контексті вельми напруженої релігійної ситуації, В. Кемден не оминає увагою і релігійні суперечності, які мали місце в історії Англії, та пов'язує події Реформації із конкретними будівлями, які втратили свій сакральний сенс та стали світськими: «*But after that in our fathers time those religious Votaries were cast*

out and it became a retiring house of the Duke of Somerset, who plucked downe the Church and there began a new house» [114].

Місця, не пов'язані із славетними подіями, В. Кемден згадував побіжно, виключаючи з фокусу своєї уваги «неприйнятні» для топографічного жанру деталі, які стосувалися життя жебраків, калік або бідних найманих робітників. Згадуючи окраїни Лондона, В. Кемден переважно описував кладовища: *«in that place heeretofore was a most famous cemiterie or buriall place in which in a plague time at London were buried in the yeere 1349 more than 50000 persons, a thing recorded to posterity by an inscription which continued there a long time engraven in Brasse» [114]* або місця, на яких у минулому розташовувалися військові частини: *«London hath other great suburbs, and there stood in old time a watchtowre or militarie fore-fence, whence the place was of an Arabick worde called Barbacan, and by the gift of King Edward the Third became the dwelling house of the Uffords, from whence by the Willoughbies it came to Sir Peregrine Bertey, Lord Willoughby of Eresby, a man noble and generous, and one of Mars his brood» [114],*

Включав до опису лондонських окраїн Дж. Кемден і старовинні сакральні місця часів римського завоювання, що сприяло створенню додаткового шару лондонського тексту, пов'язаного із діяхронією та алюзіями до Римської імперії: *«Neither lesse suburbs runne out on the North-east and East. In the fields of which suburbs, whiles I was first writing these matters, there were gotten out of the ground many urnes, funerall vessells, little Images, and earthen pots, wherein were small peeces of mony coined by Claudius, Nero, Vespasian &c. Glasse vials also and sundry small earthen vessels, wherein some liquid substance remained, which I would thinke to bee either of that sacred oblation of wine and milke which the ancient Romanes used when they burnt the dead» [114].*

Особливу увагу однак В. Кемден приділив Вестмінстеру та Вестмінстерському абатству, яке було засновано щоб стати місцем поховання англійських королів та придворних. Автор звертався до опису поступової просторової інтеграції Вестмінстера та Лондонського Сіті, із яким він поступово зливався, майже стаючи його частиною: *«Westminster, which some time was more*

than a mile distant, is conjoined so close unto the City of London that it seemeth a member thereof, whereas it is a City of it selfe, having their peculiar magistrates and priviledges. It was called in times past Thorney of Thornes, but now Westminster of the West situation and the Monastery» [114].

Вестмінстер виступав у описі В. Кемдена як поєднання різних складових міського простору: сакральної (церква), правової (Зала правосуддя) та політичної (королівський палац): *«Most renowned it is for that Church, the Hall of Justice, and the Kings palace. This Church is famous especially by reason of the Inauguration and Sepulture of the kings of England» [114].* У лондонському тексті ренесансної доби ці об'єкти виконували роль семіотичних маркерів, які концентрують пам'ять, владу й традицію, закріплюючи статус Вестмінстера як «серця» англійської державності. Вестмінстер поставав як багатошарове поєднання різних епох (римська античність, англосаксонська доба, норманський період), що підкреслювало принцип перманентної реконструкції, коли старе руйнується, але на його місці вибудовується нове, зберігаючи за собою семіотичне навантаження: *«Sulcard writeth that there stood sometimes a Temple of Apollo in that place, and that in the daies of Antoninus Pius Emperor of Rome it fell downe with an earth-quake. Out of the remaines whereof, Sebert King of the East-Saxons erected another to Saint Peter, which beeing by the Danes overthrowne, Bishop Dunstane reedified and granted it to some few Monkes. But afterwards King Edward surnamed the Confessor, with the tenth penny of all his revenewes, built it new for to be his owne sepulture, and a Monastery for Benedictine Monkes, endowing it with livings and lands lying dispersed in diverse parts of England» [114].* Надалі В. Кемден вдався до детального опису та перерахування всіх похованих у абатстві осіб з короткими історичними екскурсами щодо окремих із них, наприклад, королеви Марії, королеви Єлизавети, короля Едварда та інших.

Таким чином, В. Кемден зазначав, що Сіті та Вестмінстер є не лише центральними просторами у місті, а втілюють собою місто загалом: *«thus much of Westminster jointly with London (although, as I have said, it is a Citie by it selfe, and*

hath a severall jurisdiction from it), because with continued buildings it so joineth thereto that it may seeme to be one and the same Citie» [114].

Наголошуючи на статусі Вестмінстера як резиденції нормандських королів, В. Кемден пов'язує велич Лондона не з Сіті (центром купецького життя та торгівлі), а саме з Вестмінстером – позачасовим символом величі королівської влади. Іншими словами, громадські та торговельні досягнення Лондона були, з точки зору В. Кемдена, лише побічним продуктом ролі міста як столиці, сакральну ж велич і позачасову славу надавав йому Вестмінстер. Окрім того, В. Кемден зауважував, що стрімкий розвиток лондонського Сіті має негативний вплив на інші міста Британії та призводить до їхнього занепаду: *«This forme of common wealth being thus established, it is incredible how much London grew, and groweth still in publike and also privat buildings, whiles all the Cities of England besides decrease» [114].*

Найбільш монументальною в аспекті творення лондонського тексту доби Відродження є праця «Огляд Лондона» (*«A Survey of London»*, 1603), написана англійським істориком та хроністом Дж. Стоу. Він провів ґрунтовне топологічне, етимологічне та історичне дослідження Лондона та виклав узагальнені та опрацьовані результати у своєму описі.

Дж. Стоу мав якості, необхідні для створення такої монументальної роботи, і час, коли він писав «Огляд Лондона», був надзвичайно сприятливим, оскільки автор застав минуле століття і на власні очі бачив народження «нової столиці» – Лондона часів «золотої доби» англійської історії. Його юність пройшла в час занепаду благодійності та інших добрих старих звичаїв, а також він був свідком розгортання результатів Реформації. Саме такий біографічний момент та особисте залучення у описувані події суттєво вплинуло на ідеологічні імплікації, які автор заклав у своїй праці.

Претендуючи на відстороненість та декларуючи власну ідеологічну нейтральність, Дж. Стоу тим не менш з самого початку своєї праці закладав підвалини ностальгійної рецепції старих звичаїв та загального ретроспективно-енкоміастичного спрямування опису. Він апелював до авторитету і досвіду

істориків та топографів-попередників, зокрема, Дж. Монмутського, проводячи історію заснування Лондона до римських коренів: «*As the Romane writers to glorifie the citie of Rome drew the originall thereof from Gods and demie Gods, by the Troian progenie: so Giffrey of Monmouth the Welsh Historian, deduceth the foundation of this famous Citie of London, for the greater glorie therof, and emulation of Rome, from the very same originall*» [229].

Окремі розділи Дж. Стоу присвятив міським мостам та брамам. Особливу увагу автор приділяв Лондонському мосту, детально описавши різні періоди його існування. Хроніст розпочинає з періоду його заснування: «*The originall foundation of London bridge, by report of Bartholomew Linsted, alias Fowle, last Prior of S. Marie Oueries Church in Southwarke was this: a Ferrie being kept in place where now the Bridge is builded <...> the priests builded the Bridge (of Timber) as all other the great Bridges of this land were, and from time to time kept the same in good reparations, till at length considering the great charges of repaying the same, there was by ayd of the Citizens of London, and others, a Bridge builded with Arches of stone, as shall be shewed*» [229]. Історія Лондонського моста простежується автором до першої великої пожежі, що його зруйнувала: «*In the yeare 1136 the first of king Stephen, a fire began in the house of one Ailewarde, neare vnto London stone, which consumed east to Aldgate, and west to S. Erkenwalds shrine, in Powles Church: the bridge of timber ouer the riuer of Thames was also burnt*» [229]. Завершує Дж. Стоу цю історію згадкою про відбудову з каменю: «*Now touching the foundation of the Stone Bridge, it followeth: About the yeare 1176 the Stone Bridge ouer the riuer of Thames at London, was begunne to be founded by the foresaide Peter of Cole Church*» [229].

Визначальним у внеску Дж. Стоу до розбудови лондонського тексту є також те, що він вдавався не лише до повних детальних описів окремих локацій, але й до перерахування значимих подій, які відбувалися у цих локаціях, таким чином зберігаючи відбиток ренесансного міста у своєму творі та формуючи його цілісний образ у свідомості читача. Показовою є, приміром, конкретизована репрезентація Лондонського мосту: «*this bridge ouer the said riuer of Thames, I*

affirme, as in other my descriptions, that it is a worke verie rare, hauing with the draw bridge 20. Arches made of squared stone, of height 60. foote, and in bredth 30. foote distant one from another 20 foote, compact and ioyned together with vaults and cellers, vpon both sides be houses builded, so that it seemeth rather a continuall streete then a Bridge» [229].

Однак, Дж. Стоу не обмежував свою увагу винятково Лондонським мостом, включивши до розділу також описи таких локацій як «*Fleet bridge*», «*Oldborne bridge*», «*Cowbridge*», «*Bridge ouer the town ditch*» та загальний опис таких локацій як «*Bridges ouer the course of Walbrooke.; Horshewe bridge.; Walbrooke vaulted ouer and paued with stone*», формуючи цілісне уявлення про об'єктний склад лондонського тексту [229].

Звертаючись до розгляду міських брам, Дж. Стоу задіював діахронічний контекст, пропонуючи читачеві низку історичних відомостей про забудову Лондона: «*Gates in the wall of this Citie of olde time, were foure: to wit, Aeldgate for the east, Aldersgate for the North, Ludgate for the West, and the Bridgegate ouer the riuer of Thames for the South, but of later times for the ease of Citizens and Passengers, diuers other gates and posterns haue beene made, as shall be shewed*» [229]. Однак, незважаючи на те, що на початку розділу Дж. Стоу вказав, що у Лондоні було чотири брами, він вдався до опису десяти таких локацій, зокрема «*Aldersgate*», «*Posterne by the Tower*», «*Aeldgate*», «*Bishopsgate*», «*Posterne of Moregate*», «*Posterne of Cripplegate*», «*Posterne out of Christs hospitall*», «*Newgate*», «*Ludgate*», та «*Bridge Gate*».

Описуючи міські брами, особливу увагу Дж. Стоу звертав на Ньюгейт. Згідно хроністу, Ньюгейт було засновано на честь короля Генріха I: «*...next gate on the West, and by North, is termed Newgate, as latelier builded then the rest, and is the fift principall gate. This gate was first erected about the raigne of Henrie the first, or of king Stephen, vpon this occasion*» [229]. Однак, увагу автора привернула не стільки історія заснування цієї брами, скільки її сучасна функція. Дж. Стоу зазначав, що Ньюгейт використовувався як в'язниця: «*This gate hath of long time beene a Gaile, or prison for fellons and trespassers, as appeareth by Records in the*

raigne of king Iohn, and of other kings, amongst the which I find one testifying that in the yeare 1218. the third of king Henrie the third, the king writeth vnto the shiriffes of London, commaunding them to repayre the Gaile of Newgate, for the safe keeping of his prisoners, promising that the charges layd out should be allowed vnto them vpon their accompt in the Exchequer» [229]. Це є примітним з точки зору дослідження, оскільки до Дж. Стоу ренесансні топографи обходили стороною подібні «маргінальні» місця і могли звернутися лише до опису Тауера як в'язниці для королівських осіб.

Дж. Стоу, втім, також звертався і до опису Тауера та у розділі «*Of Towers and Castels*» своєї праці зазначав: «*The Citie of London <...> hath in the East a verie great and a most strong Palatine Tower, whose turrets and walles doe rise from a deepe foundation, the mortar therof being tempered with the bloud of beasts. In the west part are two most strong Castels <...> To begin therefore with the most famous Tower of London*» [229], підкреслюючи таким чином визначальний та засадничий характер Тауера для формування образу Лондона у свідомості реципієнта.

Деталізований опис Тауера, дозволив Дж. Стоу заглибитися в історію його створення та проаналізувати та розвінчати домінуючі у сучасному йому суспільстві легенди про заснування Тауера, зокрема, про його заснування Юлієм Цезарем: «*...Tower of London, situate in the East, neare vnto the riuer of Thames, it hath beene the common opinion: <...> that Iulius Cæsar, the first conquerour of the Brytains, was the originall Authour and founder aswell thereof, as also of many other Towers, Castels, and great buildings within this Realme: but <...> Cæsar remained not here so long, nor had hee in his head any such matter, but onely to dispatch a conquest of this barbarous Countrey, and to proceede to greater matters*» [229]. Автор виокремив найбільш вірогідну версію про заснування Тауера Вільгельмом Завойовником: «*And therefore leauing this, and proceeding to more grounded authoritie, I find in a fayre Register booke containing the acts of the Bishops of Rochester, set downe by Edmond de Hadenham, that William the first, surnamed Conquerour, builded the Tower of London, to wit, the great white and square Tower there, about the yeare of Christ 1078*» [229].

Далі Дж. Стоу вдався до переліку та опису всіх подій, які відбувалися у Тауері: від коронацій до страт, починаючи з 1196 і по 1587 роки. За ці роки, відповідно до записів Дж. Стоу, Тауер слугував для найрізноманітніших цілей та викликав як позитивні асоціації, так і негативні. Так, зазначаючи позитивні події, хроніст наводить низку фактів: у період з 1196 до 1206 років Тауер використовувався як місце засідання суду; з 1344 року Тауер почали використовувати як монетний двір, зберігали та карбували у ньому золоті та срібні монети, а пізніше і всі інші види монет; у 1381 Тауер слугував як фортеця, що захистила Лондон від повстанців тощо. До негативних аспектів функціонального призначення Тауера відносилися переважно ув'язнення та страти, зокрема, короля Річарда II, королеви Анни Бoleйн, леді Кетрін Говард (дружини короля Генріха VII), Саймона Садбері, архієпископа Кентерберійського, лорда-канцлера Роберта Хейлза, скарбника Англії Вільяма Еплтона Фрієра, а також вбивства короля Генріха VI, Джорджа графа Кларенса, та малолітнього короля Едварда V і його брата. Таке різноманіття подій заклало неоднозначність у розуміння та розкодування символічного шару значень, пов'язаних із Тауером.

Окрім Тауера, Дж. Стоу вдався і до описів інших веж та замків Лондона, зазначивши такі локації як «*Tower on London Bridge*», «*Tower on the South of London Bridge*», «*Baynards Castle*», «*Tower of Mountfiquit*» та «*The right<s> that belonged to Robert Fitzwalter Chastalian of London, Lord of Wodeham, were these*» [229], надавши повний огляд пам'яток такого типу, які існували у сучасному йому місті та формували суттєву частину об'єктного складу ренесансного лондонського тексту.

Прикметно, що важливе місце у структурі ренесансного Лондона посідали навчальні заклади, які відігравали вкрай важливу роль у формуванні освітнього середовища і були потужним каналом розповсюдження ренесансних ідей і гуманістичного світогляду. Включення цього сегменту в опис Лондона, створений Дж. Стоу, має не тільки інформативно-сміслову, але й певне ідеологічне навантаження, адже воно свідчить про те, що освіта сприймається ренесансним топографом як важлива складова життя столиці і може бути поставлена в один

ряд з політичною владою і релігією. Так, Дж. Стоу зазначав, що у Лондоні існувало три найбільших школи при церквах, де навчали переважно філософії, та задіював позитивно-забарвлені стратегії опису, наголошуючи на оптимістично заохочувальній атмосфері, в якій відбувалося навчання: «*Vpon Festiuall dayes the Maisters made solemne meetings in the Churches, where their Scholers disputed Logically and demon stratiuely: some bringing Enthimems, other perfect Sillogismes: some disputed for shew, others to trace out the truth: cunning Sophisters were thought braue Scholers, when they flowed with wordes <...> there were some which on the other side with Epigrams and rymes, nipping & quipping their fellowes, and the faults of others, though suppressing their names, moued thereby much laughter among their Auditors*» [229]. Окрім цих шкіл у Лондоні існував правознавчий коледж, де діти заможних осіб навчалися щоб стати суддями або юристами, а також читали окремі лекції з хірургії, математики та інших дисциплін.

Втім, об'єктний склад лондонського тексту формувався не лише на сторінках топографічних та історіографічних творів, а й на сторінках художньої прози. В цьому плані на увагу заслуговують описи Лондона, що містяться у творчому доробку Дж. Лілі, Г. Робертса та Е. Спенсера, внесок яких до творення лондонського тексту буде розглянуто більш детально у розділі 4. Тут зупинимось лише на об'єктному складі.

У романі «Евфуес та його Англія» («*Euphues and His England*», 1580) Дж. Лілі наголошував, що Лондоном можна милуватися дуже довго, порівнюючи захоплення головного героя Лондоном із захопленням молодої леді своєю зачіскою: «*being arrived, he was as long in viewing of London as he was in coming to it; not far differing from gentlewomen who are longer a dressing their heads than their whole bodies*» [173, с. 203]. Окрім того, Дж. Лілі звертався до опису міської інфраструктури, наголошуючи на її розвиненості, вдаючись до переліку діючих у місті лікарень та церков, де завжди були готові допомогти людям, які того потребували: «*It hath divers hospitals for the relieving of the poor, six score fair churches for divine service*» [173, с. 418].

Долучився до опису міських локацій і Г. Робертс, який у своїх патріотичних памфлетах звеличував Лондон та його локуси. Він вдавався до зображення торгівельних районів міста, які забезпечували процвітання країни: «*he tooke his Coach with his company viewing the beauty of Cheape-side, and the riches of the inha/bitants, the Goldsmiths, Mercers, and other wealthy trades, all the way setting their commodities to sale: A sight which may delight any Prince in the world to behold*» [204]. Як бачимо, памфлетист намагається сформувати у читацького загалу позитивне ставлення до локацій, пов'язаних з торгівлею і підприємництвом, які у творах хроністів завжди перебували на третьому плані після сакралізованих об'єктів, пов'язаних з релігією і владою. У текстах Г. Робертса є також і апологетика Королівської біржі, названої так королевою Єлизаветою I, і зображення околиць поруч із цією будівлею: «*To grace this Royall Exchange, so named by our late Royall Queene, his Grace walked round about the Pawneaboue, and viewed with great pleasure the same <...> Heere they make great exchanges of their Marchandize, make their traffike to forraigne Countreyes, ship their men for seruice; so that their greatest affayres were euery day twice there effected*» [204].

Згадувані у хроніках, топографічних працях і художніх творах лондонські локації були репрезентовані і у поезії видатного єлизаветинця Е. Спенсера. У своїй поемі «Проталамійон» («*Prothalamion*», 1596) він репрезентував короткий поетичний екскурс лондонськими локаціями, які відіграли певну роль у національній історії та його особистому житті: «*An house of ancient fame: // There when they came whereas those bricky towers // The which on Thames' broad aged back do ride, // Where now the studious lawyers have their bowers, // There whilome wont the Templar-knights to bide, // Till they decay'd through pride; // Next whereunto there stands a stately place, // Where oft I gained gifts and goodly grace // Of that great lord, which therein wont to dwell, // Whose want too well now feels my friendless case*» [224]. Згадки про власний досвід до певної міри інтимізують простір лондонського тексту і водночас слугують аргументом на користь достеменності описуваного.

Таким чином, об'єктний склад тексту Лондона був широко представлений у доробку насамперед історіографів та топографів, які ставили за мету зафіксувати та описати місто як у синхронічному, так і у діяхронічному аспектах, задіюючи історичні довідки та посилання до праць попередників. Однак, частково топографія Лондона була представлена і у художній та публіцистичній літературі, зокрема у ренесансному романі Дж. Лілі, памфлетах Г. Робертса та поезії Е. Спенсера.

3.2. Природний ландшафт і урбаністичний простір: специфіка кореляції та її відображення в мистецтві слова

У ренесансній Англії природний ландшафт і урбаністичний простір формували особливу систему взаємодії, яка виразно відобразилася в мистецтві слова. Важливу роль у цьому процесі відігравали такі стратегії як сакралізація та глорифікаційна метафоризація.

Звертаючись до аспекту сакралізації простору, англійський ренесансний історик та хроніст Р. Фабіан залучав релігійний контекст. Описуючи Лондон, він зазначав: «*Christ is the very stone / That the city is set upon*» [136]. Нерідко ренесансні автори також вдавалися до ідеалізації та метафоризації вигляду та форми міста. Так, Р. Зуш порівнював Лондон із веселкою, зауважуючи, що такий вигляд міста принесе Англії блаженство: «*As that true Ensigne of th'Almighties Loue, / Liuely displayed in the Cloudy Skye, / The gazers eye astonished doth moue / To wonder at such strange varietie: / Rain-bow-resembling London, Englands Blisse, / The Heau'ns great Mercy, and Earths Maruell is*» [247].

Вдавався до метафоризації також Дж. Стоу, порівнюючи Лондон із луком, а Темзу з його міцною тятивою, та звеличуючи образ міста: «*By the Northside, he meaneth from the riuer of Thames in the east to the riuer of Thames in the west, for so stretched the wall in his time, and the Citie being farre more in length from East, to West, then in breadth from South, to North, and also narrower at both endes then in the middest, is therefore compassed with the wall on the land side, in forme of a bow, except denting in betwixt Creplegate and Aldersgate: but the wall on the southside,*

along by the riuer of Thames, was straight as the string of a bow, and all furnished with Towres or Bulworkes» [229].

Втім, глорифікаційний пафос ренесансних топографічних описів стосувався не лише власне характеру забудови міста, а й його гармонійного співіснування з природою. Описуючи Лондон, автори нерідко зверталися до звеличення його географічного розташування поруч із Темзою, яка наділяла місто природними багатствами, підкреслюючи таким чином фундаментальні взаємозв'язки між силами природи та соціокультурними процесами. Дж. Стоу наголошував на плодючості лондонських земель та величі, яку забезпечувала місту саме ріка Темза: *«But of these, none hath better right to assume unto it the name of a Ship-Roade, or Haven, than our London. For in regard of both Elements, most happy and blessed it is; as being situated in a rich and fertile soile, abounding with plentiful store of all things, and on the gentle ascent and rising of an Hill, hard by the Thames side, the most milde Merchant of all things that the world doth yeeld: which swelling at certaine houres with the Ocean Tides, by his safe and deepe Channell (able to entertaine the greatest Ships that be) daily bringeth in so great riches from all parts» [229].*

Ренесансний історик Дж. Спід також звертався до звеличення Лондона та ролі Темзи у розвитку міста, порівнюючи його із легендарним містом-державою Тіром, яке славилось своїми статками та яке називали «торжищем народів»: *«The wealth of this City (as Isa once speak of Nilus) grows from the Revenues and Harvest of her South bounding Thames; whose trafique for merchandizing, is like that of Tyrus, whereof Ezekiel speaks, and stands in abundance of Silver, Iron, Tinn, and Lead» [223].* Д. Спід також підкреслював значення столиці для судноплавства та морської торгівлі, називаючи її «володаркою моря», незважаючи на те, що Лондон прямого виходу до моря не мав: *«And for London her channel is navigable, straitned along with meadowing borders, until she taketh her full liberty in the German Seas. Upon this Thames the Ships of Tharsis seem to ride, and the Navy, that rightly is termed the Lady of the Sea, spreads her sail: Whence twice with lucky success hath been accomplished, the compassing of the universal Globe» [223].*

Звертаючись до опису місцевості, Д. Норден приділяв значну увагу Темзі, також вдаючись до етимологічних та історичних аспектів та підкреслюючи її значення у розвитку міста: «*That famous riuer which is commonly of vs called Temes, is of Ptolemey called Iamesa aestuarium, of Plinie Iamesais; of Caesar Tamesis. It seemeth to be compact of two names of riuers, Tame and Ise, which two riuers meete neere Wallingford in Barkeshire, where after a familier manner, they louingly conioyne and vnite them selues, and after a kinde of Matrimoniall order, of two they become one Tame, and Ise, becommeth Thamise holding that name, growing more and more famous, vntill with great pride it saluteth the maine sea*» [189].

Суголосно до своїх сучасників, значну увагу під час опису Лондона приділяв Темзі та її ролі у міському житті і В. Кемден. За його словами, місто розпочинається саме з Темзи: «*At the very first entrance, Stanes, in the Saxon tongue Stana, offereth it selfe to our sight, where Tamis hath a wooden bridge over it. This name it tooke of a meere-stone [boundary stone] heere in times past set up to marke out the jurisdiction that the Citie of London hath in the river*» [114]. Надалі автор звертався до історичних відомостей, поєднуючи їх із власне описом, а фокус розповіді рухався вздовж берега Темзи, простежуючи найвидатніші будівлі та місця, з якими були пов'язані славетні події минулого: «*Neere unto this stone is that most famous Medow Runingmead, commonly called Runimed, in which the Baronage of England assembled in great number in the yeere 1215 to exact their liberties of King John <...> And now with a great winding reach the river bendeth his course Northward by Gistleworth, for so was that called in old time which now is Thistleworth, where sometime stoode the palace of Richard King of Romans and Earle of Cornwall, which the Londoners in a tumultuous broile burnt to the ground*» [114].

Не оминав увагою природні принади Лондона і Дж. Лілі. Він звертався до опису Темзи: «*Close by this city runneth the famous river called the Thames, which from the head where it riseth, named Isis, unto the fall Medway (a) it is thought to be an hundred and fourscore miles*» [173, с. 418] та наголошував, що немає у Лондоні прекраснішого місця, ніж міст, перекинутий через неї «*And among all the strange and beautiful shows, methinketh there is none so notable as the bridge which crosseth*

the Thames ; which is in manner of a continual street well replenished with large and stately houses on both sides, and situate upon twenty arches hereof each one is made of excellent free-stone squared, every one of them» [173, с. 418].

Красу природних ландшафтів Лондона описував у своїй поезії і Е. Спенсер. У поемі «Проталамійон» («*Prothalamion*», 1596) поет вдавався до поетичного звеличення краси Темзи, порівнюючи її зі сріблом, а луки навколо неї з коштовним камінням: «*Along the shore of silver-streaming Thames; // Whose ruddy bank, the which his river hems, // Was painted all with variable flowers, // And all the meads adorn'd with dainty gems // Fit to deck maidens' bowers, // And crown their paramours // Against the bridal day»* [224]. Така метафорика безперечно формувала позитивні конотації навколо образу Темзи.

Памфлетист та романіст Г. Робертс також звертався до опису природної краси Лондону, розглядаючи місто крізь призму погляду короля Данії Крістіана IV, якого місто захопило своєю величчю та принадами: «*his Princely minde was much delighted in the same, and no doubt doth applaude this honorable Citie, both for beawtie, wealth, and pleasure: a most excellent note and honorable appearance of his gracious acceptance of their loues shewed, may be gathered, by his sodaine and silent comming a/gaine in person to view the state of this Citie»* [204]. Серед інших природних ландшафтів міста особливу увагу Г. Робертс приділяв Темзі, якою ходили торгові кораблі: «*to S. Paules Church, where he walked, and viewed the same, and from thence, to the top of the Steeple, where he tooke much delight to behold the beautious scituation of London, the pleasant Gardens and Fields adioyning, the richnes of the Thames, so surnished with Ships of great countenance and worth, as he graciously applauded the excellency thereof»* [204].

Грунтовним щодо репрезентації специфіки функціонування природних об'єктів урбаністичного простору є, насамперед, розвідка Дж. Стоу. Автор з великою пильністю та уважністю підходив до опису ландшафтів та забудови міста, вдаючись не лише до перерахування певних місць як Д. Норден, а й до їх детального опису. Визнаючи беззаперечну визначальну роль Темзи в міському житті Лондона, Д. Стоу поставив собі за мету описати всі «*auncient and present*

Riuers, Brookes, Boorns, Pooles, Wels, and Conduits of fresh water, seruing the Citie, as also of the ditch compassing the wall of the same for defence thereof» [229], тобто всі водні об'єкти, які взагалі існували у Лондоні. Примітним є те, що Дж. Стоу фокусував увагу не лише на існуючих водоймах, а й звертався на декілька століть назад, до історичних відомостей, задіюючи діяхронічний описовий аспект: *«Aunciently, vntill the Conquerors time, and 200 yeres after, the Citie of London was watered besides the famous Riuer of Thames, on the South part, with the riuer of the wels, as it was then called: on the west, with a water called walbrooke running through the midst of the citie into the river Thames, seruing the heart thereof» [229].* Це підкреслює багатшаровість міського простору, де ріки виконують роль життєдайних артерій, що формують символіку «живого організму» міста. Як бачимо, за рахунок деталізації та ефекту накопичення антропоморфізму створюється ефект персоніфікації Лондона, серцем якого проголошується ріка Темза.

Дж. Стоу структурував місто через географічний поділ на схід і захід, відзначаючи значення малих рік і потоків, що сприяло формуванню просторового коду, де локальні водойми позначають окремі зони міста й стають символічними межами між його частинами: *«And with a fourth water or Boorne, which ran within the Citie through Langboorne ward, watering that part in the East. In the west suburbs was also an other great water, called Oldborne, which had his fall into the riuer of Wels» [229].* Наприкінці опису Дж. Стоу зазначав, що природні джерела води висихали або занепадали, підкреслюючи перехід від природної екосистеми до штучної інфраструктури, що є характерною рисою урбаністичної еволюції Лондона: *«and after this manner was this citie then serued, with sweete and fresh waters, which being since decaid, other meanes haue beene sought to supplie the want, as shall be shewed: but first of the aforementioned Riuers and other waters, is to be said, as following» [229].*

На відміну від своїх сучасників, Д. Стоу не оминав увагою місця, у яких зосереджувалися представники нижчих прошарків населення, маючи на меті дати комплексний та всеосяжний опис міста. Втім, Д. Стоу відмічав принципову

розділеність Лондона на частини за декількома варіантами. Першим варіантом поділу був поділ зі сходу на захід на південну та північну половини: «*The Cittie of London diuided from east to west, into a south halfe, and a north halfe <...> and therefore I will beginne at the East, and so proceede thorough the high and most principall streete of the cittie to the west after this manner*» [229]. Лінія розділення міста таким чином, за Дж. Стоу, проходила від Олдгейт Стріт до ринку у центрі та закінчувалася поблизу Ладгейту.

Іншим варіантом поділу був природний поділ міського простору з півночі на південь на східну половину та західну половину, сформований особливостями ландшафту: «*Now from the North to the South, this Citie was of olde time diuided not by a large high way or streete, as from East to West, but by a faire Brooke of sweete water, which came from out the North fields through the wall, and midst of the Citie, into the riuer of Thames, which diuision is till this day constantly and without change maintained*» [229]. Лінія розподілу тяжіла до річки Волбрук, втім вихідною точкою розподілу була церква Святої Маргарет в Лотберрі, так само розподіл проходив через ринок у центрі, а кінцевою точкою була Темза.

Третім варіантом поділу міста було розділення на райони, кожен із яких підконтрольний певній відповідальній особі. Традицію цього поділу Д. Стоу проводив від римських звичаїв міського устрою: «*This Citie euen as Rome, is diuided into wardes: it hath yearely Shiriffes in steede of Consulles: it hath the dignitie of Senators in Aldermen. It hath under Officers, Common Sewers, and Conductes in streetes, according to the qualitie of causes, it hath generall Courtes: and assemblies upon appointed dayes*» [229]. Райони також ділилися на західні та східні, а їх загальне число становило двадцять чотири, поки за наказом Річарда II район з назвою «*Faringdon*» не було розділено на дві частини. Окрім того, у 1550 році було виокремлено ще один район поруч із Темзою.

Таким чином, на сторінках своєї праці Дж. Стоу вибудував цілісну інфраструктуру тогочасного Лондона, виокремивши тринадцять районів на східній стороні та дванадцять районів на західній. Він надав детальний опис кожного з перерахованих районів, враховуючи не лише власне топографічний

аспект (описи домів, церков, пам'ятників, визначних місць, ринків, розважальних закладів тощо), а й історичний та політичний контекст. Хроніст надавав певним описуваним локаціям і об'єктам як позитивні конотації (звеличення місць перебування шанованих лондонців та міських еліт), так і негативні (десакралізація старих церков після Реформації, негативні наслідки урбанізації, зокрема, зростання кількості злочинців та безробітних, тощо).

Отже, з точки зору специфіки функціонування урбаністичного простору Лондона, важливе місце посідали численні спроби структуризації простору, що знайшло відображення насамперед у топографічному письмі тогочасних письменників та хроністів. Втім, не оминали ренесансні «men of letters» і природні принади Лондона, надаючи чільне місце Темзі, образ якої пов'язувався із метафоризацією та закріпився у символічному прошарку лондонського тексту ренесансної доби.

3.3. Суспільне життя Лондона і лондонців у дзеркалі літератури

Суспільне життя Лондона доби англійського Ренесансу знайшло яскраве відображення в літературі того часу, яка стала своєрідним дзеркалом міської культури. Стрімка урбанізація, економічні зміни та зростання ролі столиці в політичному й культурному житті Англії зробили Лондон головним осередком суспільних процесів.

Соціальна модель, яка передбачає поділ простору, звичайно, не позбавлена певного динамізму. Вона чітко формулює багато типів асоціацій, які формують громадянина, від єпархії, парафії та її ризниці до приходів, дільниць, гільдій, шкіл, домогосподарства тощо. Проте цей динамізм обмежений громадянською елітою, «він не враховує дислокації та асиметрії, і він рухається в загальному напрямку від жіночої, домашньої сфери соціального спілкування до ієрархічної, патріархальної політичної культури» [175 с. 174].

Ця сфокусованість на міських елітах прослідковується перш за все у намаганнях авторів описати гідних лондонців як синів міста-матері та звеличити місця їх перебування. В. Сміт у своїй праці «Короткий опис відомого міста

Лондона» («*Breef Description of the Famous Cittie of London*», 1588) [222] присвятив одинадцять сторінок опису визначних місць та пам'ятників Лондона, потім поєднавши власне топографічний опис із екскурсом у історію держави загалом. Такий метод був покликаний побудувати цілісну, прив'язану до конкретних місць, соціально розмежовану структуру міста, що підпорядкована звеличеній королівській владі.

Т. Черчярд називав Лондон сонцем всієї країни та описував місто як символ порядку та мудрості, звеличуючи його та його благородних та порядних мешканців. Місто тут зображене як осередок формування законів та звичаїв, що визначає його провідну роль у становленні національної ідентичності англійців: «*This Citie claimes by tracte of tyme, a stately Ciuill trade, // And is a Lampe, or shynyng Sunne, to Countries sillie shade: // For Ciuill maners here began, and Order roote did take, // <...> // Here wit throwe wisdomed weldeth wealth, & worlde good tyme at/tends, / And God through trafficks toile & paine, a worlde of treasure sends: // Here states repaire, and lawes are tried, and noble customes shine, / Here dwells the Sages of the worlde, and all the Muses nine*» [120].

Окрім того Т. Черчярд звертався до зображення міста як недоторканого простору, «міста-дів», що символізує ідеалізоване уявлення про Лондон, поширене у ренесансній літературі: «*The Court it self, & Innes of court (where wit & knowledge floes,) / Haunts here as terme and time cōmands, and people comes & goes: / Here are Embastours feasted still, and forraine kynges haue bin, / Here are the wheeles of publike state, that bryngs the pagent in. / And here is now the Maiden toune, that keepes her self so cleane, / That none can touche, nor staine in trothe, by any cause or meane*» [120]. Як бачимо, метафоризація Лондона тут одночасно слугує і засобом його сакралізації.

Окрім того, Т. Черчярд виголошував різку нетерпимість стосовно «негідних» мешканців та закликав «вичистити» місто від них, оскільки Лондон є «ґрунтом» для королів та міських еліт, а нижчі прошарки населення мають бути вигнані з міста: «*Then here ought be no member left, that maie infecte the reste, / Whip faultors hence, and plague the worst, and make but of the beste: / Let stubburne route be*

taught to worke, bid paltrars packe awaie, / Giue Idell folke no lodgyng here, cause wantons leaue their plaie. / Searche out the haunts of noughtie men, & break the nest of theues, / Yea plucke their liurey oer their eares, and badges from their sleues: / That breeds misrule, and rudenesse showes, so shall the Ciuill seate, / <...> / This Citie is no harbryng place, for vessells fraught with vice, / Here is the soile and seate of kyngs, and place of precious price. / Here worthies makes their mantions still, & buildeth stately towers / Here sitts the Nobles of the realme, in golden hasles and bowers: / O London looke to thy renowne, thy fame hath stretched farre, / Thou art a staie in tyme of pease» [120]. Така різка критика на адресу нижчих прошарків населення та мігрантів відбиває типову для тогочасних лондонців нетерпимість по відношенню до «чужих», що є важливим елементом соціальної структури лондонського тексту.

Захоплення лондонськими традиціями та правлячими елітами виражав у своїх творах і Г. Робертс. Зокрема, він звертався до описів святкувань на честь візиту короля Данії Крістіана IV, репрезентуючи погляд пересічного громадянина, що пишається своїм містом: «*the Garde of our King appointed to giue their attendance, on the Gentleman Sewer, carryed vp his Kingly vvands, where wanted not any thing, that could possibly be gotten, with Wine and Beere, plentifull, all serued vp in most honourable manner, with the noyse and excellent Musicke of Drummes and Trumpets, which mooued his Highnesse to much delight*» [206]. Окрім того, Г. Робертс, подібно до інших ренесансних авторів, звертав увагу на масовість цих святкувань, підкреслюючи, що лондонці поважали та гордилися своїм містом та правителями: «*after his comming to the Court, innumerable was the numbers of Cittizens of London, as well of the better sort, and gentrie, as the Commons, & other adioyning parishes, and townes, which flocked therherto see the Parsons of these two beloued and famous Kinges*» [206].

Подібну стратегію для опису Лондона використовував і Д. Спід, однак зосереджуючи свою увагу власне на придворних та королівських особах та пов'язуючи будівлі із відповідними історичними фактами, направленими на звеличення королівської влади: «*And albeit the County is barren of Cities or Towns*

of great estate, yet is she stored with many Pricely Houses, yea and five of his Majesties, so magnificently built, that of some she may well say, no shire hath none such, as is None such indeed» [223].

Примітним у доробку Д. Спіда є те, що він однак не оминав увагою і місця, за якими традиційно закріпилася негативна конотація. Так, він згадував у своїй праці лондонський Тауер та підкреслював, що це місце принесло горе та смерть для багатьох гідних представників королівської знаті: *«But as these places were fatal for the last breath of these Princes, so other in this County have been graced with the body and beginning of other worthy Monarchs: for in Chersey Abby King Henry the Sixth, who was deposed and made away in the Tower of London, was first interred without all uneral pomp, but for his holy life was imputed a Saint, and lastly translated, and intombed at Winsor» [223].*

До детального розгляду соціальної структури та культурних особливостей, притаманних ренесансному Лондону, звертався також Дж. Стоу. У своєму доробку він детально описав церемоніальні моделі та ритуальні дії, зазначаючи, що Лондон мав найрозвинутішу систему обрядів та звичаїв, яка охоплювала і регулювала практично всі аспекти міського життя: *«I doe not thinke that there is any Citie, wherein are better customs, in frequenting the Churches, in seruing God, in keeping holy dayes, in giuing almes, in entertayning straungers, in solemnising Marriages, in furnishing banquets, celebrating funerals, and burying dead bodies» [229].* Звертаючись до походження лондонських звичаїв, Дж. Стоу задіював історичний та міфологічний аспекти для пояснення успадкування лондонцями римських звичаїв: *«According to the truth of Chronicles, this Citie is auncienter then Rome, built of the ancient Troyans and of Brute, before that was built by Romulus, and Rhemus: and therefore useth the ancient customes of Rome» [229].*

Вдаючись до загального опису мешканців Лондона, Дж. Стоу зазначав, що вони є славними та готовими завжди продемонструвати свою військову звитягу: *«This Citie <...> is glorious in manhooe: furnished with munitions: populous with inhabitants, insomuch that in the troublesome time of King Stephen, it hath shewed at a muster twenty thousand armed horsemen, & threescore thousand footmen, serviceable*

for the warres» [229]. Окрім того, Дж. Стоу наголошував, що лондонці відрізняються від інших міських жителів укладом життя та традиціями: «...*the Citizens of London, wheresoeuer they become, are notable before all other Citizens in ciuilitie of maners, attire, table, and talke. The Matrones of this Citie are the verie modest Sabine Ladies of Italie»* [229].

Описуючи лондонські звичаї, Дж. Стоу, подібно до своїх сучасників, вдавався до глорифікації міських еліт та звеличував видатних лондонців, зокрема, представників королівської родини, знатних осіб та священнослужителів, задіюючи релігійні та міфологічні імплікації: «*The Citie of London hath bred some, which haue subdued many kingdomes, and also the Romane Empire. It hath also brought forth many others, whome vertue and valour hath highly aduaunced, according to Appollo in his Oracle to Brute, sub occasu solis»* [229]. Хроніст детально описував звичаї, які стосувалися військових зборів та інших світських подій, до яких зверталися міські еліти: «*Most part of the Bishops, Abbots, and great Lordes of the land, as if they were Citizens and free men of London, had many fayre houses to resort unto, and many rich and wealthy Gentlemen spent their money there»* [229].

Не менш примітними були також звичаї, пов'язані із продаванням та покупкою коней, оскільки такі події були регулярними та завжди перетворювалися на шоу: «*Without one of the Gates is a plaine field, both in name and deed, where euery fryday, unlesse it be a solemne bidden holy day, is a notable shew of horses to bee solde, Earles, Barons, knights, and Citizens repaire thither to see, or to buy: there may you of pleasure see amblers pacing it dilicately: there may you see trotters fit for men of armes, sitting more hardly: <...> the boyes which ride these horses, sometime two, sometime three, doe runne races for wagers, with a desire of praise, or hope of victorie. In an other part of that field are to be sold all implements of husbandry, as also fat swine, milch kine, sheepe and oxen: there stand also mares and horses, fitte for ploughes and teames with their young coltes by them»* [229].

Окрему категорію звичаїв та обрядів складали святкові урочисті ходи на честь короля та королеви або інших членів королівської родини. Під час таких святкувань городяни вдягалися у костюми та поруч із обрядовими діями навіть

вдавалися до невеликих педжентів щоб розважити членів королівської родини: «...the Citie was adorned with silkes, and in the night with Lamps, Cressets, and other lights, without number, besides many Pageants, and straunge deuises there presented, the Citizens also rode to meet the King and Queene, clothed in long garments embrodered about with gold, and silks of diuerse colours, their horses gallantly trapped» [229]. Однак, як зазначав Дж. Стоу, пізніше лондонці почали відмовлятися від подібних тріумфальних святкувань на честь членів королівської родини та все більше вдавалися до театральних постановок, зокрема, педжентів, різних драматичних жанрів та творів на найрізноманітніші теми просто у якості повсякденної міської розваги: «Of late time in place of those Stage playes, hath beene vsed Comedies, Tragedies, Enterludes, and Histories, both true and fayned: For the acting whereof certaine publike places haue beene erected» [229]. Як бачимо, Дж. Стоу фіксує вкрай важливу тенденцію щодо кардинальної зміни функціонального статусу театального дійства як такого: від ідеологічно навантаженого ритуального дійства до розважальної культурної практики.

Втім педженти і святкові урочисті процесії залишалися вельми поширеним явищем в житті лондонців. Дж. Стоу зазначав, що суттєву роль мав статус Лондона як столиці королівства, тому у нього стікалися вельможі з різних частин Британії, щоб взяти участь у описуваних подіях: «This citty being the hart of the Realme, the Kinges chamber, and princes seate whereunto they made repayre, and shewed their forces, both of horses and of men, which caused in troublesome time, as of king Stephen, the Musters of this Cittie to be so great in number <...> in those dayes, the inhabitants & repayrers to this Citie of what estate soeuer, spirituall or temporal, hauing houses here, liued together in good amity with the citizens, euery man obseruing the custom es & orders of the Citty, & chose to be contributory to charges here, rather than in any part of the land wheresoeuer» [229].

Дж. Стоу не оминав увагою і пересічних лондонців, особливу увагу приділяючи ринковій культурі: «Men of all trades, sellers of all sorts of wares, labourers in euery worke, euery morning are in their distinct and seuerall places: furthermore, in London vpon the riuer side, betweene the wine in ships, and the wine to

be sold in Tauerns, is a common cookerie or cookes row: there dayly for the season of the yere, men might haue meate, rost, sod, or fried: fish, flesh, fowles, fit for rich and poore» [229]. Він детально прослідковував, де саме продавалися певні товари, і зазначав, що торговці нерідко змінювали своє місце, вказуючи на стихійність ринків в ті часи: «Men of trades and sellers of wares in this City haue often times since chaunged their places, as they haue found their best aduantage» [229].

Описуючи ринки, Дж. Стоу звертав увагу на велику кількість іноземних купців, які прибували до Лондона Темзою та виставляли на продаж свої унікальні товари: «*That Marchants of all nations had theyr Keyes and wharfes at this Citty whereunto they brought their Marchandises before, and in the raigne of Henry the second <...> the Arabians sent golde: the Sabians spice and frankensence: the Scithian armour, Babylon oyle, India purple garments, Egypt precious stones, Norway and Russia Ambergreece and sables, and the French men wine» [229]. Окрім того, Дж. Стоу зазначав, що іноземні купці мали певні переваги та знаходилися у привілейованому положенні порівняно з місцевими торговцями.*

Лондонські звичаї передбачали ритуальний календар релігійних і громадських подій та обрядів: «*Of sports and pastimes in this Citie, euerie thing hath his time, a time to weepe, a time to laugh, a time to mourn, and a time to daunce» [229].* Всі розваги загалом ділилися на літні та зимові. До літніх розваг належали такі як танці, стрибки, стрільба, боротьба та охота. Зимові розваги здебільшого були пов'язані із різними видами ковзання на замерзлому болоті, а також цькуванням ведмедів, биків та кабанів. Не обійшов увагою автор і Різдвяні звичаї: «*Against the feast of Christmas, euery mans house, as also their parish churches were decked with holme, Iuie, Bayes, and what soeuer the season of the yeare aforded to be greene: The Conduits and Standardes in the streetes were likewise garnished» [229].*

Пізніше виокремився та сформувався корпус весняних розваг, які були здебільшого приурочені до певних релігійних свят і поєднували християнські традиції із язичницькими. Так, напередодні Великодня влаштовували театралізоване святкування, пов'язане із принесенням з лісу викривленого дерева, яке, за віруваннями, мало принести людям честь та шану: «*In the weeke before*

Easter, had ye great shewes made for the fetching in of a twisted tree, or With, as they termed it, out of the Woodes into the Kinges house, and the like into euery mans house of Honor or Worship» [229]. На Великдень окрім церковних обрядів також влаштовували масштабні ігри та розваги переважно для молоді, представники якої змагалися один з одним, розважаючи глядачів: «*In Easter holy dayes they fight battailes on the water, a shield is hanged vpon a pole, fixed in the midst of the stream, a boat is prepared without oares to bee caried by violence of the water»* [229]. Не менш масштабними були і травневі святкування, з якими пов'язували вшанування богині Флори та прихід весни, а під час Великого Посту популярними були розваги, пов'язанні із кінним спортом та змаганнями у верховій їзді.

Прикметно, що Дж. Стоу також виражав засмучення тим фактом, що після Реформації та зміни економічного курсу у розвитку Лондона багато вуличних розваг та повсякденних святкувань були придушені новим режимом: «*...of olde time the exercising of wrestling, and such like hath beene much more vsed then of later yeares. The youthes of this Citie also haue vsed on holy dayes after Euening prayer, at their Maisters doores, to exercise their Wasters and Bucklers: and the Maidens, one of them playing on a Timbrell, in sight of their Maisters and Dames, to daunce for garlandes hanged thwart the streetes, which open pastimes in my youth, being now suppressed, worser practises within doores are to be feared: as for the bayting of Bulles and Bears, they are till this day much frequented, namely in Bearegardens on the Banks side, wherein be prepared Scaffolds for beholders to stand vpon»* [229].

Розглядаючи суспільне життя міста, Дж. Стоу вдавався і до опису різко негативних явищ, неодноразово наголошуючи, що справжньою «чумою» Лондона є пияцтво: «*The onely plagues of London, <are> immoderate quaffing among the foolish sort <...> to wit of quaffing, it continueth as afore, or rather is mightily encreased, though greatlie qualified among the poorer sort, not of any holy abstinencie, but of meere necessitie, Ale and Beere being small, and Wines in price aboue their reach»* [229]. Він також наголошував, що найбільшою проблемою міста є пожежі, які спричиняли п'яниці: «*immoderate quaffing <...> casualties by fire the houses in this citty being then builded all of timber and couered with thatch of straw or*

reed» [229]. Дж. Стоу зазначав, що вживалися заходи стосовно запобігання пожеж та останнім часом у місті не відбулося жодної великої пожежі. В цілому, він зберігав у своєму творі домінування глорифікаційного пафосу над пейоративним, продовжуючи домінуючу у нефікційній ренесансній літературі традицію залучення позитивних ідеологем з метою укріплення патріотичних настроїв серед стрімко зростаючого населення Лондона.

Таким чином, Дж. Стоу вбудував у структуру своєї праці розрізнення між власне фізичною структурою міста та його населенням, між «місцями» та «обрядами», що узгоджувалося з сучасною йому гуманістичною теорією. Зосереджуючись на недавній історії Лондона, а особливо на змінах у суспільному житті, які були наслідком Реформації та стрімкого економічного розвитку, Дж. Стоу поступово перейшов від традиційної для жанру топографічного опису персоніфікації до знеособлення міста та розуміння його як цілісної складної системи, яку неможливо вписати у рамки спрощеного персоніфікованого образу. Саме у доробку Дж. Стоу було закладено основи для зміни парадигми ренесансного топографічного письма та закладено основи нової схеми опису міста, яка почала активно розвиватися з середини XVII століття та мала на меті більш узагальнений погляд на місто як систему. Культурні факти, що впливали на розвиток Лондона, стали більш репрезентованими та очевидними для реципієнта.

Висновки до розділу 3

Період Ренесансу в Англії став епохою докорінних трансформацій у політичній, релігійній, економічній та культурній сферах, що зумовило перебудову світоглядних орієнтирів суспільства та формування нової системи цінностей. Ці процеси вплинули на колективну свідомість сучасників, спричинивши переорієнтацію суспільних уявлень про людину, її місце у світі та роль культурних осередків у житті нації. Одним із найбільш відчутних і водночас динамічних процесів XVI століття стала урбанізація, що надала місту провідного значення в соціальному та культурному просторі. Місто почало виступати не

лише як центр економічного життя, а й як місце, де формувалася й унаочнювалася нова національна самосвідомість та культурна ідентичність англійців.

Особливе місце у цьому контексті посів Лондон – столиця Англії. За часів Єлизавети Тюдор це місто поступово стало сприйматися не лише як політичний центр, але і як головний осередок соціокультурних практик. У колективній свідомості англійців Лондон закріпився як символ державності, культурного прогресу та духовного розвитку. Саме у період пізнього Ренесансу спостерігався активний розвиток літературної традиції: з'являлися нові жанрові форми, посилювався інтерес до літературних експериментів, а в текстах фікційної та нефікційної літератури дедалі частіше з'являвся урбанонім «Лондон». Це не лише вказувало на зростаючу роль міста в культурі, а й закладало підвалини для формування власне лондонського тексту ренесансної доби як цілісного багатовимірного конструкту.

До творення лондонського тексту єлизаветинської доби долучалися представники різних інтелектуальних і творчих середовищ. З одного боку, це були історики та хроністи (Дж. Норден, Д. Кемден, Дж. Спід, Дж. Стоу), які прагнули зафіксувати об'єктивну картину розвитку міста, описуючи його топографію, пам'ятки та історичні події. З іншого боку – письменники (Дж. Лілі, Р. Грін, Г. Робертс та ін.), які відтворювали багатовимірний образ Лондона у художньому дискурсі, наповнюючи його символічними смислами та культурними конотаціями.

Спираючись на типологію об'єктів міського тексту, запропоновану В. М. Топоровим, можна виокремити три основні категорії, що репрезентують лондонський текст англійської ренесансної літератури. По-перше, це матеріальні об'єкти міського простору: архітектурні споруди, житлові будинки, вулиці, укріплення та фортифікаційні об'єкти. По-друге, природні локуси, серед яких особливу роль відіграє Темза як головна водна артерія міста, що одночасно виконувала економічну, транспортну та символічну функції. По-третє, культурні явища, серед яких варто відзначити міські звичаї, традиції та обряди, які

формували унікальну культурну атмосферу Лондона й відображали специфіку повсякденного життя його мешканців.

З огляду на це, ренесансний Лондон постає не лише як географічний простір, а як багат шарова культурна реальність, відображена в історичних і художніх текстах, що й становлять основу для подальшого вивчення феномену лондонського тексту.

РОЗДІЛ 4

КЛЮЧОВІ ІДЕОЛОГЕМИ, СИМВОЛІКА ТА АКСІОЛОГІЧНІ МОДУСИ ЛОНДОНСЬКОГО ТЕКСТУ ШЕКСПІРІВСЬКОЇ ДОБИ

4.1. Гендерно маркована персоніфікація образу Лондона в англійській нефікційній прозі

Моделі для опису Лондона, як зазначалося раніше, походили з різних джерел, зокрема, з творів Арістотеля та інших праць з античної діалектики та риторики. Ці моделі мали багато спільних точок, адже вони виходили з однієї культурної парадигми і здійснювали постійний взаємовплив. Одним із засадничих аспектів опису Лондона ренесансними авторами була персоніфікація та сприйняття міста як жінки. На думку Т. Менлі, цей феномен пояснюється «тенденцією узгодити факти міської культури із законами природи» [175, с. 153]. Така «натуралізація» культурного факту була покликана необхідністю сприймати місто як «символічно покірного посередника між природою та вищими вимогами політичної культури, між буржуазною спільнотою та неофеодальним ладом» [175, с. 154].

В багатьох текстах, де описувався Лондон епохи Тюдорів та Стюартів, домінувала саме «гендерна парадигма» художньої образності. Вона мала політичні імплікації, що були направлені на стримування темпів міграційних процесів столиці та її підпорядкування аристократам та королівському двору. Присвоєння місту жіночої ідентичності зменшило ідеологічне занепокоєння, забезпечивши не лише «гендерну модель слухняного підкорення», але й «трансісторичну ідентичність, яка поглинала та придушувала просторові поділи та суспільні розриви, які проявляли справжній історичний динамізм міста» [175, с. 154].

Важливим для цієї стратегії персоніфікації є не просто те, що місто наділяється людськими рисами і це робить його більш «наближеним» до реципієнта, а й те, що репрезентуючи місто як втілення жіночої сутності, автори

«визнавали, що жінки є активними учасниками особливих процесів культури, але водночас бачили їх зверненими до природи, оскільки жінки мають більшу безпосередню спорідненість із природою» [192, с. 20]. Окрім того, варто звернути увагу на неоднозначність сприйняття жіночої персоніфікації міст. «Історія гендерної типізації, історія персоніфікації також є історією сексуальної амбівалентності», оскільки з давніх часів жіноче уособлення міста мало подвійну конотацію звеличення та приниження, зокрема Єрусалим називали «нареченою Христа», а Рим – «Вавилонською повією» [192, с. 21].

Архетипи «міста-дів» та «міста-блудниці» знайшли своє відображення і у ренесансному баченні урбаноніму Лондон та нерідко використовувалися поруч один з одним, щоб відобразити мінливість цього міста та суттєву відмінність його окремих частин.

Важливою подією, яка справила значний вплив на ренесансну візію гендерної парадигми, стало сходження королеви Єлизавети I на англійський престол (1558). Домінуюче у патріархальному суспільстві бачення жінки спричинило неоднозначність у реєпції нової королівської персони та і мало потужний культурний резонанс. Як зазначала Г. Храброва, «перебування жінки на троні розцінювалось в патріархальній державі як девіація» [87, с. 69], втім зважена політична стратегія та суттєва розбудова всіх сфер англійської держави і державності призвели до того, що значна частина тогочасного англійського суспільства (здебільшого протестанти, яких нова королева підтримувала) «з радістю вітала нову помазаницю Божу» [87, с. 69].

Правління королеви Єлизавети I закріпилося у англійській культурній свідомості як «золотий вік», а «образ королеви-дів» як культурний конструкт» сприяв суттєвим «позитивним змінам у ставленні соціуму до жіноцтва в цілому» [91, с. 13]. Прикметно, що гендерний ідеал фемінності, який традиційно включав такі риси як релігійність, зовнішня краса, сексуальність, слабкість, вразливість, внаслідок глорифікаційного пафосу, що був атрибутивною ознакою всіх мистецьких репрезентацій королеви, помітно розширився. До нього ввійшли характеристики, пов'язані з інтелектуальною сферою (освіченість, розум,

мудрість). Притаманні низовій прозі раннього Ренесансу (джестовим книгам і джестовим біографіям) акценти на природній гріховності жінки поступалися місцем компліментарним оцінкам.

Таким чином, зміна гендерних стереотипів, значною мірою спричинена успішним правлінням королеви Єлизавети I, зумовила формування і закріплення в масовій свідомості англійців сприйняття Лондона не лише як фемінного конструкту, а як позитивно забарвленого образу-символу, генетично укоріненого в архетипі «місто-діва».

Однак, незалежно від того, набувала персоніфікація позитивної чи негативної конотації, зображення міста значною мірою залежало від часових рамок, підпорядковуючи емпіричні неузгодженості міського життя єдиній, надособистісній ідентичності, що свідчило про формування єдиного міського тексту.

З глорифікаційної точки зору персоніфікований урбанонім Лондон нерідко виступав у гендерно-маркованих жіночих ролях «діви», «королеви», «володарки» або «героїчної матрони», уособлюючи материнське начало.

На фемінному началі персоніфікованого Лондона наголошував єлизаветинський письменник та видавець Р. Нікколс. Називаючи Лондон «королевою міст» та «володаркою острову» [Британії], він у своєму топографічному описі звеличував місто та підкреслював традиційно жіночу роль берегині, що зберігає рід та його славні традиції для нащадків: *«This Queene of citties, Lady of this Ile, / So happy seated both for ayre and soyle, / Famous in name from all antiquitie / To keepe the same vnto posteritie»* [187]. Нікколс також підкреслював «материнську» роль міста, що виплекало «синів слави» та «шанованих бриттів». В його творі Лондон постає як втілення ідеалу материнства, що закріплюється через асоціативний зв'язок з такими практиками, як «колисання дитини на колінах» або «виплекання дитини на своїх грудях»: *«Vpon her lap did nurse those sonnes of Fame, / Whose deeds do now nobilitate her name; / From her faire bosome sprang that royall stem, / Who, for the worlds imperiall Diadem / Did with his Brittons, famous then for armes»* [187].

Ренесансний історик Дж. Спід також звертався до звеличення жіночної сутності Лондона, залучаючи релігійний символічний шар та порівнюючи Лондон із іншим містом-дівою – Єрусалимом: «*This London (as it were) disdaining bondage, hath set her self on each side, far without the walls, and hath let her West gate in the midst, from whence with continual buildings (still affecting greatness) she hath continued her streets unto a Kings Palace, and joyned a second City to her self, famous for the Seat and Sepulchre of our Kings; <...> No walls are set about this City, and those of London are left, to shew rather what it was, than what it is: Whose Citizens, as the Lacedemonians did, do impute their strength in their men, and not in their walls, how strong soever. Or else for their multitude, cannot be circulated, but (as another Ierusalem) is inhabited without walls, as Zachary said*» [223]. Тут, автор наголошує на принциповій розімкнутості міського простору («це місто не має навколо себе мурів»), що одночасно свідчить про його великий потенціал щодо розширення меж і про те, що сучасній столиці Британії мури, як захисні споруди, вже не потрібні. А це безперечно говорить про могутність Лондона, яка забезпечується не стінами, а мужніми мешканцями міста. Прикметно, що залишкам старих стін Дж. Спід відводить вкрай цікаву функцію – вони зберігаються радше для того, щоб показати, яким Лондон був колись, тобто створюють фон для увиразнення величі сучасної столиці.

Дж. Спід також підкреслював значення Лондона для судноплавства та морської торгівлі, прирівнюючи його до самої Англії «володарки морів» та називаючи місто «володаркою моря», незважаючи на те, що Лондон прямого виходу до моря не мав: «*And for London her channel is navigable, straitned along with meadowing borders, until she taketh her full liberty in the German Seas <...> that rightly is termed the Lady of the Sea, spreads her sail: Whence twice with lucky success hath been accomplished, the compassing of the universal Globe*» [223].

Суголосну думку мав і відомий памфлетист Т. Деккер. Звертаючись до топографічного опису Лондона (зокрема, його двох центральних частин – Сіті та Вестмінстера) у своєму памфлеті «*The Dead Tearme*» (1608), він вдавався до гендерно маркованої персоніфікації Лондона на рівні опису назви міста та

міфології його заснування. Т. Деккер писав, що свою сучасну назву Лондон отримав через «шлюб» з легендарним королем Лудом, змінивши свою сутність разом із назвою на жіночу, ніби жінка, яка традиційно після одруження змінює своє прізвище на прізвище чоловіка: «*Lud challenging me as his owne, tooke away none of my dignities, but as women married to great persons, loose their old names, so did I mine being wedded to that king and (after himselfe) was crowned with the Title of Laire-lud, that is to say, the Cittie of Lud or Ludstone, vpon whych some nations cald me London*» [128].

Окрім того Т. Деккер звеличував Лондон у його новому жіночому уособленні, називаючи його найвеличнішою королевою та мудрою матір'ю королів та королев Англії: «*Thou goodliest Queene, euen ouer the greatest Citties! <...> A blessed Mother thou art, for no lesse then one hundred and thréescore Emperours, Kinges, and Queens, hast thou borne in thy Wombe <...> stored are thy breastes with wisdom, and the glory thereof shines in the government of thy Rulers*» [128]. Фемінність як позитивна характеристика міста посилюється також і через глорифікаційну метафорику: за Деккером, Лондон – володарка всіх наук та годувальниця всіх англійських земель: «*the Mistris of the Sciences, a Nurse to all the shiers in England*» [128], яка завжди залишається відданою королівській владі: «*From that day haue / euer since flourished, euer since haue / swelled vp in greatnes, euer since haue / bin loued of our kings, because euer since haue to our kinges bin loyall*» [128]. Як бачимо, три важливі функції столиці – центр освіти, торгівлі і політичних рішень – зафіксовані цим звеличувальним пасажем, напряду детерміновані лояльністю щодо королівської влади.

Втім, з плином часу стрімкі темпи суспільного розвитку та урбанізації наклали відбиток і на традиційні наративні стратегії ренесансної літератури факту. Зі сходженням короля Якова I на англійський престол окремі автори, зокрема, історики, топографи поступово відхилялися від домінуючої за часів Єлизавети Тюдор гендерно маркованої парадигми, вдаючись до гендерно нейтральних засобів глорифікації або і зовсім відмовляючись від персоніфікованого уособлення міста у своїх текстах.

4.2. Глорифікація і пейоративізація Лондона в творах ренесансних письменників

Серед ключових ідеологем лондонського тексту шекспірівської доби доцільно також виокремити політичні імплікації, які виражалися переважно через позитивні та негативні аксіологічні модуси. Лондон зображувався амбівалентно, як простір, в якому сусідять багатство і злидні, велич і злочинність, що породжувало різні візії урбаністичного простору та буття англійської столиці. Дихотомія сприйняття міста відповідно закріпилася у символічному шарі лондонського тексту шекспірівської доби, що виявлявся у пейоративних та глорифікаційних репрезентаціях Лондона.

Однією із найпродуктивніших літературних форм для творення ідеологічних імплікацій у добу Ренесансу був памфлет. Як зазначала українська дослідниця К. М. Васирина, «памфлет, завдяки своїй гнучкій структурі та стислості, ідеально підходив для задоволення попиту на швидку, засвоювану, хоча й не завжди повністю достовірну інформацію» [235, с. 6], що створювало плідне підґрунтя для втілення пропагандистських модусів. За своїми жанровими та стилістичними особливостями памфлети поділялися на три великі групи: релігійно-політичні, літературно-критичні та соціально-побутові [235, с. 6]. Кожна група мала свої специфічні риси та набір стабільних ознак, які детермінували домінуючі евалюаційні стратегії та політичні імплікації.

Лондон, як столиця та потужний торговий і соціокультурний центр, що приваблював людей з усіх кінців країни, нерідко ставав предметом уваги і зображення у елізаветинських памфлетах, написаних у період формування національної самосвідомості англійців.

Одні із найбільш яскравих емоційно-маркованих візій Лондона представлені у творах так званих «університетських умів». Під цією назвою мають на увазі групу англійських письменників та драматургів кінця XVI століття, які здобули освіту в Оксфорді чи Кембриджі та зробили вагомий внесок у розвиток літератури доби Ренесансу. Виховані у стінах своїх *alma mater* як справжні патріоти своєї

держави, представники «університетських умів» мали активну громадянську позицію та нерідко використовували свої твори як арену для осмислення поточних політичних процесів, державного устрою та моральних проблем сучасного їм суспільства. «Університетські уми» мали досить різне, але загалом критичне ставлення до політики уряду та пуританського руху, який набирив сили в Англії кінця XVI ст., та активно виступали проти утисків пуританами театрального мистецтва та свободи думки у навчальних закладах.

Одним із найпопулярніших елізаветинських памфлетистів, чиї твори здійснили суттєвий вплив на структурування ренесансного лондонського тексту, був Роберт Грін (1558-1592). Відомий не лише як автор памфлетів, а і як драматург, романіст і поет, він прославився завдяки своїм сміливим експериментам у літературній царині та непересічній особистості. Жанровий діапазон творчого доробку Р. Гріна був «по-ренесансному широким» [76, с. 9] та включав драматичні твори, любовні та пасторальні романи, а також поезії, переважно включені до прозових творів, і памфлети. Як зазначали українські дослідниці Н. М. Торкут та О. В. Островерхова, він ще за життя здобув репутацію «жіночого Гомера» [76, с. 6], втім, найвагомішим внеском Р. Гріна у історію літератури вважається його внесок у становлення конні-кетчерівського памфлету.

Як зазначала у своїй науковій розвідці К. М. Василина, Р. Грін одним із перших серед «університетських умів» «звернувся до шахрайської тематики та спробував створити літературний прецедент» [11, с. 29]. Його літературне новаторство мало маньєристичний характер та визначалося перш за все поєднанням елементів поезики різних жанрів (зокрема, памфлету та джестової оповідки). На думку К. М. Василяни, у творах Р. Гріна «стильовий малюнок ранньої конні-кетчерівської памфлетистики відзначався поєднанням риторичності, підсиленої патетики, яскравої метафорики з арготизмами та елементами розмовної мови» [10, с. 11], а викривальний пафос, який був притаманний англійському ренесансному памфлету, поєднувався із «відвертою апологетикою крутіїства» [10, с. 11].

З-під пера Р. Гріна вийшло п'ять «антологій злочинства» [12, с. 14] («Видатне викриття шахрайства» («*A Notable Discouevy of Coozenage*», 1591), «Друга частина конні-кетчерства» («*The Second Part of Conycatching*», 1591), «Третя частина конні-кетчерства» («*The Third Part of Conycatching*», 1591) «Диспут між конні-кетчером та конні-кетчеркою» («*A Disputation Between a Hee Conny-Catcher and a Shee Conny-Catcher*», 1592), «Передвісник Чорної книги» («*A Blacke Bookes Messenger*», 1592)), у яких автор не лише вдавався до творчого експерименту у царині жанру конні-кетчерівського памфлету, а й виявляв принципово новаторський підхід до структурування образів персонажів (поєднання осуду злочинства із захопленням шахрайською майстерністю, звернення до образу жінки-шахрайки, перша у англійській ренесансній літературі репрезентація жінки легкої поведінки тощо).

Шалений успіх, який отримали конні-кетчерівські памфлети призвів до появи низки послідовників (Г. Четтл, Т. Деккер, С. Роулендз та ін.), що вдавалися до наслідування авторської стилістики Р. Гріна у власних численних творах, що сприяли розвитку «шахрайської» літератури загалом.

Наразі особистість засновника конні-кетчерівського памфлету та його творчий доробок викликають неабиякий інтерес у науковій спільноті, як у зарубіжному, так і у вітчизняному літературознавстві. Р. Гріну присвячені численні наукові розвідки таких дослідників, як С. Льюїс [170], Дж. Парр [191], Б. Річардсон [202], М. А. Скура [220], К. М. Васирина [10, 11, 12, 235], Н. М. Торкут [76], О. В. Філатова [83], О. В. Островерхова [76] та ін.

Як і більшість елизаветинських памфлетистів, Р. Грін вдавався до критики тогочасного Лондона, що знайшло відображення у його творах та укорінилося у лондонському тексті англійського ренесансу. На противагу глорифікації, притаманної Дж. Лілі, Р. Грін вдавався до викривального пафосу при зображенні англійської столиці, звертаючи свою увагу до міських «низів» та висвітлюючи у своєму доробку життя маргінальних прошарків суспільства, які стрімко розросталися завдяки пришвидшенню темпів урбанізації.

З точки зору лондонського тексту найбільш примітним є твір Р. Гріна «Передвісник Чорної книги» («*A Blacke Bookes Messenger*») (1592), який виступає «оригінальною жанровою маргіналією» [10, с. 13], що увібрала у себе специфіку поеми памфлету, джесту, автобіографії, новели, трактату та пенітенціалії. Формуючи структуру цього твору, автор вдався до художнього прийому рамкової композиції: п'ять частин джестової біографії шахрая Неда Брауна обрамлені викривальними авторськими коментарями Р. Гріна щодо злочинного способу життя головного героя.

Автор вдавався до зображення Лондона як притулку для найрізноманітніших та найвправніших злочинців, починаючи із самого протагоніста: «*he was a man infamous for his bad course of life, and well known about London; he was in outward show a gentlemanlike companion, attired very brave, and to shadow his villainy the more would nominate himself to be a martial man, who when he had nipped a bung or cut a good purse*» [147]. Не менш вправними та обізнаними у різних способах ошукування описані і його товариші, які обманювали довірливих громадян на вулицях Лондона: «*There are a number of my companions <...> being men for all companies, will by once conversing with a man so draw him to them that he shall think nothing in the world too dear for them, and never be able to part from them until he hath spent all he hath. If he be lasciviously addicted, they have Aretine's tables at their fingers ends to feed him on with new kind of filthiness <...> Not a whore or quean about the town but they know, and can tell you her marks, and where and with whom she hosts*» [147].

Окрім того Р. Грін описував лондонських злодіїв спритними у вигадках та застерігав від розмов з ними, бо вони швидко вигадували як обдурити людину, особливо якщо вона опинилася у складній ситуації, таким чином показуючи Лондон як небезпечне місце, у якому людина повинна бути надзвичайно обачливою, інакше вона буде ошукана та обкрадена: «*If they see you covetously bent, they will tell you wonders of the philosopher's stone, and make you believe they can make gold of goose-grease, only you must be at some two or three hundred pounds' cost, or such a trifling matter, to help to set up their stills, and then you need not care*

where you beg your bread, for they will make you do little better if you follow their prescriptions <...> And if he see you are caught with that bait, he will make as though he would leave you, and feign business about the court, or that such a nobleman sent for him, when you will rather consent to rob all your friends than be severed from him one hour» [147].

Особливо небезпечним автор вважав місто на свята та засуджував шахраїв, що вбиралися подібно до купців щоб ошукати громадян, називаючи їх «ганьбою» лондонських джентльменів: *«We have about London that (to the disgrace of gentlemen) live gentlemenlike of themselves, having neither money nor land nor any lawful means to maintain them, some by play, and they go a-mumming into the country all Christmas time with false dice, or if there be any place where gentlemen or merchants frequent in the city or town corporate, thither will they, either disguised like young merchants or substantial citizens, and draw them all dry that ever deal with them» [147].*

Одним із найпопулярніших місць для вчинення злочинів Р. Грін називав площу перед Собором Св. Павла, де збиралися як місцеві жителі, так і мешканці навколишніх населених пунктів. Так, Р. Грін пов'язував цю локацію із місцем, де постійно знаходяться злодії, що планують ошукати людей або викрасти їх гаманці: *«There are some do nothing but walk up & down Paul's or come to men's shops to buy wares with budgets of writings under their arms, & these will talk with any man about their suits in law, and discourse unto them how these and these men's bonds they have for money that are the chiefest dealers in London, Norwich, Bristol, and suchlike places, & complain that they cannot get one penny» [147].* Р. Грін наголошував, що жертвами злодіїв можуть стати представники найрізноманітніших прошарків населення, як прості мешканці, так і аристократи: *«Walking up and down Paul's, I saw where a nobleman's brother in England came with certain gentlemen his friends in at the west door, and how he put up his purse, as having bought something in the Churchyard» [147].*

Втім, злочини коїлися не лише на площі перед собором, а й у самому приміщенні: *«as soon as the throng grew great, and that there was justling in Paul's*

for room, I stepped before the gentleman and let fall a key, which stooping to take up, I stayed the gentleman that he was fain to thrust by me, while in the press two of my friends foisted his purse and away they went withal, and in it there was some twenty pound in gold. Presently putting his hand in his pocket for his handkerchief, he missed his purse, and suspected that he that let fall the key had it, but suppositions are vain, and so was his thinking, seeing he knew me not, for till this day he never set eye of his purse» [147]. Таким чином, у творі Р. Гріна відбувається десакралізація цієї локації та дискредитація її як символу, до якого прив'язані потужні релігійні контексти.

Суттєву частину свого твору Р. Грін присвятив також опису популярної у тогочасному Лондоні практики «звідництва». Однією із локацій, яку він пов'язував із місцями зосередження повій та домами розпусти, був Вайтчепел: *«using continually into Whitechapel, had a haunt into Petticoat Lane to a trugging-house there, and fell into great familiarity with a good wench that was a friend of mine, who one day revealed unto me how she was well thought on by a maltman, a wealthy old churl, and that ordinarily twice a week he did visit her» [147].*

Р. Грін наголошував, що чоловіки, які користувалися послугами повій, також були огидними та нечесними, що репрезентувало неоднорідність міського населення англійської столиці: *«This senex fornicator, this old lecher <...> he was a stout stiff old tough churl <> The old fox that knew the ox by the horn was subtile enough to spy a pad in the straw <...> wherefore he stood stiff and denied all» [147].* Окрім того, автор описував Лондон як місце, у якому чоловіки можуть обмінятися жінками, наче конокради товаром, що суттєво дискредитувало сакральність шлюбу: *«I hope you that hear me talk of marriage do presently imagine that sure she was some virtuous matron that I chose out <...> yet I waxed weary, and stuck to the old proverb that change of pasture makes fat calves <...> I thought that in living with me two years she lived a year too long, and therefore casting mine eye on a pretty wench, a man's wife well known about London, <...> a kind knave and one every way as base a companion as myself, agreed to me, and we bet a bargain that I should have his wife and he should have mine, conditionally that I should give him five pounds to boot,*

which I promised, though he never had it. So we, like two good horse-corsers, made a chop and change and swapped up a roguish bargain, and so he married my wife, and I his» [147].

Нерідко жінки легкої поведінки також використовувалися звідниками заради того, щоб заманювати чоловіків та додатково ошукувати їх, ніби викриваючи: *«What bad woman was there about London whose champion I would not be for a few crowns to fight, swear, and stare in her behalf to the abuse of any that should do justice upon her? I still had one or two in store to crossbite withal, which I used as snares to trap simple men in, for if I took but one suspiciously in her company, straight I versed upon him and crossbit him for all the money in his purse» [147].*

Підвищена увага Р. Гріна до цього аспекту міського життя слугує основою для розкодування образу міста як осередку розпусти та морального занепаду, що створює суттєвий прошарок негативних конотацій навколо образу англійської столиці та наділяє ренесансний лондонський текст амбівалентністю.

Втім, як зазначалося раніше, памфлетний жанр не вичерпувався лише критичними зразками (хоча вони і перебували на вістрі уваги тогочасного суспільства), а автори-памфлетисти, описуючи Лондон, нерідко вдавалися і до глорифікаційних стратегій.

Показовими у цьому сенсі є твори Генрі Робертса (1560 – 1620). Знаний, насамперед, як романіст та представник «формульної» літератури, яка почала розвиватися в Англії у період Ренесансу, Г. Робертс здебільшого послуговується увагою літературознавців «не за блиск його творів, а за свідчення прояву нового імперського духу в простих людях» [246, с. 176]. До дослідження специфіки його романів «Виклик Фортуні» («*A Defiance to Fortune*», 1590) та «Феандр. Цнотливий лицар» («*Pheander. The Maiden Knight*», 1595) вдавалися у своїх розвідках К. В. Тарасенко [68, 69, 70], Л. Райт [246], К. Матусек [176], Г. Тігель [232], Л. Стівенсон [228], К. Хардін [155] та ін.

З точки зору лондонського тексту, натомість, примітними є патріотичні памфлети Г. Робертса, у яких він вдавався до оспівування нових національних героїв, зокрема, серед мореплавців, оскільки і сам був мореплавцем. Видатні

подорожі та вчинки «синів Англії» [246, с. 176] інспірували його на написання численних памфлетів, присвячених оспівуванню Ф. Дрейка, Х. Гілберта, Т. Кевендіша, Р. Дадлі та ін.

У своєму памфлеті «Звучання труби слави» («*Fames Trumpet Soundinge*», 1589), присвяченому серу В. Майлдмею та серу М. Калтропу, Г. Робертс звертався не лише до прославлення цих «шанованих лондонців», а й вдавався до глорифікації самого міста, що поставало на сторінках твору як осередок, що плекав та поширював протестантизм, який тогочасні англійці вважали єдиною правильною доктриною християнства: «*To famous London, sweet Christ encline thine care, // Maintaine their honour, her Lord Mayor doo blesse, // To Aldermen haue thou a Fathers care, // Whose paines are great thy Gospell to encrease. // Most zealously thy name which dooth professe // Aduancing daily thy religion, // Of zeale to thee, and truth to English Crowne*» [205].

Окрім того, Г. Робертс закликав лондонців до патріотизму та відданості своїй країні та її столиці: «*Whose redines for Prince and Countries good, // Is daily seene when she in neede doth stand, // Their purse their men, all bent to venture blood, // Whether to sea, or seruice on the land, // Yea all alike be prest at her commaund. // God and S. George our London harts still sayth, // For Countries cause, and Quéene Elizabeth*» [205].

У памфлеті «Труба слави» («*The Trumpet Of Fame*», 1595), звеличуючи «героїв-мореплавців» та називаючи їх подорожі «справами на честь Лондона», Г. Робертс вдавався до глорифікації британського імперіалізму та морської експансії. Саме Лондон поставав, за його словами, центром захисту країни та осередком її слави: «*There hath not bene prepared to the sea, // Whom London shall you haue these ships of fame, // The braue Defiance, glorious in her name: // mirall of this gallant company, // whose force ere this, the Spaniards proud did trie. // where in the seas she drenched hath their bones*» [207].

Суттєвий внесок у розбудову глорифікованого образу Лондона зробив Джон Лілі (1554-1606), якого вважають одним із найяскравіших представників «єлизаветинського літературного Олімпу» та тогочасним «законодавцем

літературної моди» [72, с. 25]. До дослідження його творчого доробку зверталось чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Н. Торкут [72], Л. Фоміна [85], В. Джеффері [164], Дж. О'Хара [190], Дж. Вілсон [242] та ін.

Дж. Лілі відомий насамперед завдяки своєму роману «Евфуес. Анатомія розуму» («*Euphues: The Anatomy of Wit*», 1579), який отримав надзвичайний успіх у читацької аудиторії та справив суттєвий вплив на тогочасну літературну спільноту. Саме завдяки цьому роману у тогочасній літературі зародилося явище «евфуїзму», яке характеризувало піднесений, наповнений риторичними фігурами, вишуканими метафорами та алюзіями на античних авторів стиль роману, орієнтований на елітарного освіченого читача, та репрезентувало «неповторне мовностилістичне обличчя англійської прози XVI століття» [72, с. 25].

Як зазначає у своїй науковій розвідці Н. М. Торкут, «у творчій біографії навіть таких успішних та самодостатніх «men of letters», як Томас Лодж, Роберт Грін, Томас Неш, були періоди захоплення евфуїзмом» [72, с. 26]. Окрім того, таких ренесансних авторів, як Н. Бретон, Г. Робертс, Е. Манді, Б. Річ нерідко називали «епігонами Лілі» [72, с. 26], зважаючи на їх захоплення авторською манерою цього видатного письменника. До звеличення Дж. Лілі та його творчого доробку зверталися і інші його сучасники, зокрема Б. Джонсон називав Дж. Лілі «взірцем досконалості» [72, с. 26], а В. Вебб наголошував, що «Джон Лілі заслуговує на найвищі похвали <...> враховуючи його виняткове красномовство та сміливе поєднання влучних слів і речень» [237, с. 46], та закликав сучасників, які досліджували ораторську майстерність, запозичувати приклади красномовства з творів Дж. Лілі «в усіх частинах риторики, у влучних фразах, у лаконічних реченнях, у галантних тропях, у плавній мові» [237, с. 47].

Суттєвим є внесок Дж. Лілі і до творення лондонського тексту епохи Ренесансу. Свій наступний роман – «Евфуес та його Англія» («*Euphues And His England*», 1580) Дж. Лілі присвятив оспівуванню численних принад елізаветинської Англії, не оминаючи увагою і її столицю. Зважаючи на домінуючий глорифікаційний пафос твору, автор звертався до зображення Лондона як величного принадного міста, у якому панують повага та

доброзичливість між людьми, зокрема, повага до чужоземців: «*And at the last they came to London, where they met divers strangers of their friends, who in small space brought them familiarly acquainted with certain English gentlemen who much delighted in the company of Euphues, whom they found both sober and wise, yet sometimes merry and pleasant. They were brought into all places of the city and lodged at the last in a merchant's house, where they continued till a certain breach*» [173, с. 290].

Однією із ключових ідеологем, які Дж. Лілі задіявав у своєму романі, було зображення Лондона як ринку. Акцентуючи увагу на багатстві та різноманітності міста, автор називав його «ринком усієї Європи», на якому можна знайти все, що побажаєш: «*It hath in it twenty and six cities, of the which the chiefest is named London; a place both for the beauty of building, infinite riches, variety of all things, that excelleth all the cities in the world, insomuch that it may be called the storehouse and mart of all Europe <...> What can there be in any place under the heavens that is not in this noble city either to be bought or borrowed?*» [173, с. 417]. Дж. Лілі також підкреслював стрімкі темпи урбанізації та зростання міста, яке швидко переймало на себе роль центру країни: «*To this place the whole realm hath his recourse, whereby it seemeth so populous that one would scarce think so many people to be in the whole island as he shall see sometimes in London*» [173, с. 418].

Продовжуючи розглядати Лондон крізь призму метафори «ринку всієї Європи», Дж. Лілі виписував його як місце надзвичайних можливостей, у якому кожен – і місцевий мешканець, і чужоземець, можуть збагатитися: «*This maketh gentlemen brave and merchants rich, citizens to purchase and sojourners to mortgage*» [173, с. 418]. Втім, Дж. Лілі наголошував не лише на фізичному збагаченні, а й на моральному, звеличуючи моральні чесноти лондонців, які, попри безліч можливостей, не вдаються до розпусти та повчають молодих людей стриманості, не обмежуючи їх, а навчаючи: «*...they that be rich keep it from those that be riotous, not detaining it from the lusty youths of England by rigour, but increasing it until young men shall savour of reason; wherein they show themselves treasurers for others, not hoarders for themselves. Yet although it be sure enough,*

would they had it; in my opinion it were better to be in the gentleman's purse than in the merchant's hands» [173, с. 419].

Втім, незважаючи на переважання глорифікаційного пафосу, Дж. Лілі не вдавався до сліпої ідеалізації англійської столиці. Залучаючи символіко-метафоричний шар образу Лондона, він називав його «світовим садом», у якому зустрічаються як прекрасні рослини, так і отруйні бур'яни: «*When we come into London we shall walk in the garden of the world, where among many flowers we shall see some weeds, sweet roses and sharp nettles, pleasant lilies and pricking thorns, high vines and low hedges; all things (as the famfe goeth) that may either please the sight or dislike the smell, either feed the eye with delight or fill the nose with infection*» [173, с. 287]. Вдаючись до такої метафоризації, Дж. Лілі втілював притаманну ренесансному суспільству дихотомічну візію міста, водночас захоплюючись Лондоном і закликаючи до обачності щодо спокус, які підстерігали подорожуючих у ньому.

Суттєву частину свого твору Дж. Лілі присвятив звеличенню королеви Єлизавети I, образ якої став невід'ємною частиною символічного шару лондонського тексту англійського Ренесансу. Особливу увагу письменник приділяв чеснотам королеви та її мудрому правлінню, у традиціях евфуїзму використовуючи численні звернення до історичних діячів давніх часів.

Описуючи милостивість королеви, Дж. Лілі порівнював її із такими видатними правителями як Юлій Цезар (100 до н. е. – 44 н. е.): «*This mighty and merciful Queen, having many bills of private persons that sought beforetime to betray her, burnt them all; resembling Julius Caesar, who, being presented with the like complaints of his commons, threw them into the fire, saying that he had rather not know the names of rebels than have occasion to revenge, thinking it better to be ignorant of those that hated him than to be angry with them*» [173, с. 436] або імператор Антонін Пії (86-161): «*This clemency did Her Majesty not only show at her coming to the crown but also throughout her whole government, when she hath spared to shed their bloods that sought to spill hers, not racking the laws to extremity but mitigatiug the rigour with mercy; insomuch as it may be said of that Royal Monarch as it was of*

Antoninus surnamed the godly Emperor, who reigned many years without the effusion of blood» [173, с. 437]. Окрім того, Дж. Лілі залучав релігійні та міфологічні алюзії для розбудови глорифікаційного пафосу навколо образу «королеви-дів», звеличуючи її цнотливість та порівнюючи період її правління із правлінням легендарного царя Риму Нуми Помпілія, єврейської пророкиці Девори, легендарної цариці Ассирії Семіраміді та величної цариці Пальміри Зенобії: «*If virginity have such force then what hath this chaste virgin Elizabeth done <...> What greater marvel hath happened since the beginning of the world than for a young and tender maiden to govern strong and valiant men, than for a virgin to make the whole world, if not to stand in awe of her, yet to honour her <...> Insomuch as her peace may be called more blessed than the quiet reign of Numa Pompilius, in whose government the bees have made their hives in the soldiers' helmets <...> more to be marvelled at than the regiment of Deborah who ruled twenty years with religion, or Semiramis that governed long with power, or Zenobia that reigned six years in prosperity»* [173, с. 439].

Дж. Лілі задіював численні глорифікаційні стратегії та звертався до звеличувального патріотичного пафосу у описах Лондона, прагнучи репрезентувати образ столиці як серця Англії та центру Європи, у сфері як суспільного, так і політичного життя.

Зустрічалася глорифікація Лондона і у драматичних творах, зокрема, у педжентах, які являли собою театралізовані процесії, що рухалися вулицями міста. Власне тексти педжентів включали «описи процесії, серію мікро-вистав з ремарками та авторськими інструкціями щодо виконання сценічного дійства під час святкової церемонії» [93, с. 12-13] та нерідко мали на меті звеличення короля чи королеви, лорда-мера або інших значимих для міста та держави осіб. Показовим у цьому плані є педжент Е. Манді «Тріумф возз'єднаної Британії» («*The Trivmphes Of Re-Vnited Britania*», 1605).

Як і багатьох інших ренесансних письменників, Ентоні Манді (1560-1633) відносять до так званих «авторів другого ряду» [93, с. 3], втім його творчий доробок включає чимало різножанрових творів, які вирізняються своїм

новаторським підходом та творчими експериментами. У літературній царині Е. Манді показав себе не лише як поет, прозаїк та драматург, а й як перекладач, втілюючи «суто ренесансний ідеал всебічно розвиненої особистості» [93, с. 3]. До дослідження його життєвого та творчого шляху вдавалися як українські, так і зарубіжні літературознавці, зокрема, Г. А. Лещенко (Штефан) [33, 93], Д. Бергерон [109], М. Бредбрук [113], Дж. Кері [115], Д. Гамільтон [154], К. Тьорнер [234], Дж. Спенс [226] та ін.

Педжент «Тріумф возз'єднаної Британії» (1605) був написаний Е. Манді на честь сера Леонарда Голлідея та його вступу на посаду лорда-мера Лондона та у алегоричній формі репрезентував ключові події національної історії, звертаючись і до глорифікації Лондона. Подібно до памфлетів Г. Робертса, педжент Е. Манді сповнений патріотизму, а Лондон зображується як джерело наснаги для мореплавців, які втомилися та прагнуть позбавитися від тягара своєї подорожі: «*All hayle faire London, to behold thy Towers, // After our voyage long and dangerous: // Is Seamens comfort, thanks vnto those powers, // That in all perils haue preferued vs.*» [185]. Окрім того, автор підкреслював статус столиці як головного торговельного центра, до якого стікалися багатства з усього світу, натомість Лондон рятував мореплавців, даючи їм прихисток від лих, що спіткали їх у подорожах: «*Our Royall Exchange hath made a rich returne, // Laden with Spices, Silkes, and Indico, // Our wines that for our absence long did mourne, // Now find releafe from all their former woe*» [185].

Е. Манді також продовжував традиції своїх сучасників, актуалізуючи у своєму педженті міф про Лондон як про «Нову Трою», популярний серед ренесансних «men of letters»: «*Then built I my New Troy, in memorie // Of whence I came, by Thamesis faire fide*» [185]. Як зазначала українська дослідниця Н. М. Торкут, «сприйняття Лондона як нової Трої породжувало ціле мереживо асоціативних зв'язків, які поступово фіксувалися у культурній пам'яті англійців і згодом використовувалися з пропагандистською метою» [73, с. 31]. Саме з цією метою Е. Манді у алегоричному ключі репрезентував епізоди правління англійських монархів, звеличуючи їх, і розповідав про біди, спричинені

ворожнечею між династіями та жителями різних регіонів країни. Завершив свій педжент Е. Манді звеличенням короля Якова I та підкресленням його благодетельності у перебуванні на англійському престолі.

У такий спосіб Е. Манді долучався до творення лондонського тексту, де образ міста набував не лише топографічних, а й міфологічно-історичних вимірів. Глорифікація та репрезентація Лондона як «Нової Трої» вписувала його в контекст національної історії та надавала місту символічного статусу центру відродженої й об'єднаної Британії.

Причетний до творення лондонського тексту і видатний єлизаветинський поет Едмунд Спенсер (1552-1599), якого за його непересічний талант ще за життя називали «поетом поетів» або «князем поетів» [94, с. 73]. Його доробок налічував численні поетичні твори, що вирізнялися різножанровістю, багатогранністю та оригінальністю творчих експериментів. Як зазначала українська дослідниця М. Щербина, саме Е. Спенсеру англійська «національна літературна традиція завдячує появою оригінального версифікаційного феномену (спенсерової строфи), помітним оновленням жанрового діапазону та ідейно-концептуального простору поезії, а також унікальним поєднанням античних, середньовічних і ренесансних тенденцій» [95, с. 32].

Дослідженню життєвого та творчого шляху Е. Спенсера присвячено чимало розвідок як українських (Л. Привалова [48], І. Білоконенко [5], С. Ніколаєнко [41], М. Щербина [94, 95] та ін.), так і зарубіжних (П. Чейні [118], П. МакЛейн [178], А. Гамільтон [153], П. Бейлі [106], Дж. Хейлс [152] та ін.) літературознавців.

Найвизначнішою працею Е. Спенсера вважається поема «Королева фей» («*The Faerie Queene*», 1590-1596), за яку у 1591 році поета удостоїли високого звання Поета-лауреата [94, с. 73]. У цій алегоричній поемі Е. Спенсер вдавався до оспівування та звеличення королеви Єлизавети Тюдор, уособлюючи її позитивні риси у образах персонажів твору. До його доробку також належить цикл сонетів «Аморетті» («*Amoretti*», 1595), у якому поет запропонував власну схему римування, пасторальна поема «Пастуший календар» («*The Shepheardes Calender*», 1579), яка містила полеміку автора щодо тогочасних соціально-

політичних перетворень у Англії, та поема «Повернення Коліна Клаута» («*Colin Clout's Come Home Again*», 1595), у якій він художньо осмислив свій досвід знайомства з англійським королівським двором, тощо.

Звертався Е. Спенсер і до глорифікації англійської столиці, долучаючись до творення ренесансного лондонського тексту. У своїй поемі «Проталаміон» («*Prothalamion*», 1596), написаній з приводу весілля доньок Едварда Сомерсета, графа Вустера, він описував Лондон як місце, у якому домінує радість, створюючи таким чином позитивно забарвлений образ англійської столиці: «*At length they all to merry London came*» [224]. Поет також звертався до персоніфікації образу міста, називаючи його своєю «найдобрішою нянькою» та задіював біографічний аспект, звеличуючи Лондон як місце, що дало йому життя: «*To merry London, my most kindly nurse, // That to me gave this life's first native source, // Though from another place I take my name*» [224].

Окрім того, що Е. Спенсер звертався до опису Темзи як принадної красивої локації (про що згадувалося у пункті 3.2), він підкреслював її значення як місця, що навіює втіху та відганяє негативні думки: «*Through discontent of my long fruitless stay // In princes' court, and expectation vain // Of idle hopes, which still do fly away // Like empty shadows, did afflict my brain, // Walk'd forth to ease my pain // Along the shore of silver-streaming Thames*» [224].

Таким чином, Едмунд Спенсер зробив свій внесок у творення ренесансного лондонського тексту, надаючи англійській столиці позитивно-емоційне забарвлення та символічну значущість, та увиразнив образ міста у поетичній царині, підкресливши його роль не лише як політичного й соціального центру, а й як значущого особистісно-біографічного та культурного топосу.

Тож, полярність оцінок Лондона в художніх творах значною мірою детермінована, хоча і не вичерпується, жанром творів і політичними поглядами авторів. Конні-кетчерівські памфлети Р. Гріна, функція яких викрити вади тогочасного суспільства, фокусували увагу на негативних іпостасях Лондона (місто-блудниця, осередок розпусти, ошуканства і шахрайства), тоді як у памфлетах Г. Робертса, що відбивали думку «пересічного англійця», у педжентах

Е. Манді, поезії Е. Спенсера та у романі Дж. Лілі, який був адресований придворній публіці, Лондон глорифікувався та метафорично ототожнювався із образом королеви Єлизавети І.

4.3. Тауер як символічний топос у історичних хроніках В. Шекспіра

У кожного міста є своя візитна картка – пам'ятка, за якою можна впізнавати місцевість, навіть жодного разу не побувавши там. Знаменита лондонська фортеця Тауер – візитівка не лише самої столиці, а й усієї країни. Тож цілком природно, що ця локація, яка має багатовікову історію, посідає важливе місце в літературних творах, де йдеться про визначні історичні події та долі видатних особистостей. Тауер, який був і королівською резиденцією, і арсеналом, і в'язницею, зрештою став символом влади, таємниць та інтриг, що знайшло відбиток в літературі. За часів Ренесансу Тауер неодноразово ставав однією із ключових локацій у літературному доробку тогочасних авторів. Як зазначалося раніше, до його зображення зверталися англійські ренесансні топографи, такі як Д. Норден, та історики В. Кемден, Дж. Спід, Дж. Стоу та інші.

Тауер неодноразово згадується і у художніх творах англійських ренесансних авторів, зокрема, у творах В. Шекспіра. Для нього, як і для всього англійського народу, Тауер насамперед асоціюється із спогадами про злочини правителів країни. Згідно з тюдорівським міфом, що закріпився у свідомості ренесансних англійців завдяки хронікам Полідора Вергілія, Рафаеля Голіншеда і Томаса Мора, саме тут за наказом Річарда III було вбито його брата Георга Кларенса і племінників – юних принців, які мали більше прав на престол, ніж Річард Глостер. Достеменно відомо, що у Тауері перебували в очікуванні страти такі відомі публічні особи, як Томас Мор, королева Анні Болейн (друга дружина Генріха VIII і матір королеви Єлизавети І), Волтер Релі (мореплавець, філософ, письменник).

Окрім того, Тауер зіграв важливу роль і у житті самого В. Шекспіра. Там протягом 1601–1603 років відбував покарання його покровитель – третій граф Саутгемптон, Генрі Різлі, якого було ув'язнено за участь у заколоті графа

Ессекса [97, с. 130-131]. Саме він був адресатом шекспірівських поем «Венера і Адоніс» («*Venus and Adonis*», 1593) та «Лукреція» («*The Rape of Lucrece*», 1594), а також, згідно з дослідницькою гіпотезою прихильників «автобіографічного» підходу, адресатом шекспірівського Сонетарію та прототипом Білявого Юнака, до якого звернені перші 126 сонетів. Вважається, що саме з ув'язненням графа Саутгемптона та його звільненням у квітні 1603 року із Тауера пов'язаний переломний період у творчості В. Шекспіра [97, с. 134]. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що граф Саутгемптон був достатньо значущою людиною у житті Барда, і це не могло не вплинути на формування образу Тауера у його художній спадщині.

Як місце дії, Тауер у Шекспіра фігурує у «Генріху VI» («*History of Henry VI*», 1590–1591) та «Річарді III» («*History of Richard III*», 1592). Окрім того, він згадується в історичних хроніках «Річард II» («*History of Richard II*», 1595) та «Генріх VIII» («*History of Henry VIII*», 1612).

У хроніці «Генріх VI» (у трьох частинах) В. Шекспір створює двоякий образ Тауера: він постає одночасно і як фортеця, і як тюрма. У першій та другій частинах неодноразово згадується, що у Тауері зберігається зброя та припаси, що необхідні англійській армії для ведення війни та оборони від заколотників: «*Duke of Gloucester. I'll to the Tower with all the haste I can, // To view the artillery and munition; // And then I will proclaim young Henry king*» [210].

Під час сварки герцога Глостерського з єпископом Вінчестерським Тауер також згадується як фортеця, захопивши яку можна оволодіти британською короною, тобто Тауер показано як місце зосередження військової сили та могутності: «*Duke of Gloucester: Peace, mayor! thou know'st little of my wrongs: // Here's Beaufort, that regards nor God nor king, // Hath here distrain'd the Tower to his use. // Winchester: Here's Gloucester, a foe to citizens, // One that still motions war and never peace, // O'ercharging your free purses with large fines, // That seeks to overthrow religion, // Because he is protector of the realm, // And would have armour here out of the Tower, // To crown himself king and suppress the prince*» [210].

Таким чином, Тауер набуває певних символічних конотацій, постаючи осередком потужної військової сили, опорою влади.

У другій частині цієї хроніки Тауер також зображений не лише як місце зберігання припасів, а і як фортеця, яка має певне стратегічне значення під час ведення війни, в ній розміщуються військові резерви та вона виступає форпостом військової оборони, оскільки її неодноразово намагаються захопити: «*Lord Scales: How now! is Jack Cade slain? // First Citizen: No, my lord, nor likely to be slain; for they have won the bridge, killing all those that withstand them: the lord mayor craves aid of your honour from the Tower, to defend the city from the rebels. // Lord Scales: Such aid as I can spare you shall command; // But I am troubled here with them myself; // The rebels have assay'd to win the Tower. // But get you to Smithfield, and gather head, // And thither I will send you Matthew Goffe; // Fight for your king, your country and your lives; // And so, farewell, for I must hence again*» [211].

Однак, із розгортанням подій конотація образу Тауера змінюється, тож у третій частині цієї хроніки він постає уже як місце незаконного ув'язнення та вбивства. Саме тут тримають зрадженого прибічниками короля Генріха VI, і саме сюди прямує Річард Глостер (майбутній Річард III), щоб вбити його: «*King Edward IV (Plantagenet): Where's Richard gone? // George Plantagenet (Duke of Clarence): To London, all in post; and, as I guess, // To make a bloody supper in the Tower*» [211].

Зустрівшись із Річардом у Тауері, король Генріх розуміє, що саме тут відбудеться його вбивство та передрікає, що його страхи та провидіння, які траплялися йому у його в'язниці, будуть виправдані: «*Henry VI: Hadst thou been kill'd when first thou didst presume, // Thou hadst not lived to kill a son of mine. // And thus I prophesy, that many a thousand, // Which now mistrust no parcel of my fear, // And many an old man's sigh and many a widow's, // And many an orphan's water-standing eye— // Men for their sons, wives for their husbands, // And orphans for their parents timeless death— // Shall rue the hour that ever thou wast born*» [212].

У цій сцені В. Шекспір вдається до підсилення негативного емоційного забарвлення Тауера шляхом залучення провиденційних мотивів та вкладає у

промову короля Генріха апеляцію до страшних прикмет, які свого часу були необачно проігноровані: *«The owl shriek'd at thy birth,—an evil sign; // The night-crow cried, aboding luckless time; // Dogs howl'd, and hideous tempest shook down trees; // The raven rook'd her on the chimney's top, // And chattering pies in dismal discords sung. // Thy mother felt more than a mother's pain, // And, yet brought forth less than a mother's hope, // To wit, an indigested and deformed lump, // Not like the fruit of such a goodly tree. // Teeth hadst thou in thy head when thou wast born, // To signify thou camest to bite the world: // And, if the rest be true which I have heard, // Thou camest—»* [212].

Сцена жорстокого вбивства також відбувається у стінах Тауера і, помираючи, король Генріх наголошує, що Річардом буде пролито ще багато крові, зокрема, і у Тауері: *Richard III (Duke of Gloucester): I'll hear no more: die, prophet in thy speech: [Stabs him] // For this amongst the rest, was I ordain'd. // Henry VI: Ay, and for much more slaughter after this. // God forgive my sins, and pardon thee!»* [212].

Найбільш повним та яскравим є образ Тауера, який В. Шекспір створює у історичній хроніці «Життя і смерть короля Річарда III». Саме у цьому творі драматург актуалізує найбільш жорстокі та страшні конотації, уже у першому акті п'єси описуючи сцену вбивства герцога Кларенса, якого Річард сам ув'язнив, навіявши королю загрозу від Кларенса, а потім ще й підіслав до нього вбивць: *«George Plantagenet (Duke of Clarence): How darkly and how deadly dost thou speak! // Your eyes do menace me: why look you pale? // Who sent you hither? Wherefore do you come? // Both. To, to, to— // George Plantagenet (Duke of Clarence): To murder me? // Both? Ay, ay. // George Plantagenet (Duke of Clarence): You scarcely have the hearts to tell me so, // And therefore cannot have the hearts to do it. // Wherein, my friends, have I offended you? // First Murderer: Offended us you have not, but the king. // George Plantagenet (Duke of Clarence): I shall be reconciled to him again. // Second Murderer: Never, my lord; therefore prepare to die»* [215].

Тут також актуалізується відомий релігійний символічний аспект: після злочину один із вбивць нарікає, що йому хотілося б вимити руки, як це колись зробив Пілат. Таким чином драматург вчергове підкреслює, що герцог Кларенс

був невинний, та прирівнює його вбивство до страти Ісуса, підсилюючи негативне емоційне забарвлення як самої цієї сцени, так і локації загалом: *«First Murderer: Take that, and that: if all this will not do, // [Stabs him] I'll drown you in the malmsey-butt within. // [Exit, with the body] Second Murderer: A bloody deed, and desperately dispatch'd! // How fain, like Pilate, would I wash my hands // Of this most grievous guilty murder done!»* [215].

До Тауера з оманливо добрими намірами відсилає Річард і двох дітей короля Едуарда, своїх племінників, які, передчуваючи лихо, виказують своє занепокоєння та страх перед тимчасовим місцем їх перебування. Принц Едуард Валлійський говорить, що не любить Тауер та не хоче там перебувати: *«Richard III (Duke of Gloucester): Where it seems best unto your royal self. // If I may counsel you, some day or two // Your highness shall repose you at the Tower: // Then where you please, and shall be thought most fit // For your best health and recreation. // Prince Edward: I do not like the Tower, of any place»* [215].

Натомість Принц Річард відкрито виказує страх перед Тауером, говорить, що не зможе заснути, оскільки там було вбито його дядька герцога Кларенса: *«Richard III (Duke of Gloucester): My lord, will't please you pass along? // Myself and my good cousin Buckingham // Will to your mother, to entreat of her // To meet you at the Tower and welcome you. // Richard Plantagenet (Duke of Gloucester): What, will you go unto the Tower, my lord? // Prince Edward. My lord protector needs will have it so. // Richard Plantagenet (Duke of Gloucester). I shall not sleep in quiet at the Tower. // Richard III (Duke of Gloucester). Why, what should you fear? // Richard Plantagenet (Duke of Gloucester). Marry, my uncle Clarence' angry ghost: // My grandam told me he was murdered there»* [215].

Принц Едвард розуміє, що боятися варто не мертвих, а живих, однак зрештою діти погоджуються піти до Тауера, передчуваючи лихо, яке нерозривно пов'язане з цим місцем: *«Prince Edward. I fear no uncles dead. // Richard III (Duke of Gloucester). Nor none that live, I hope. // Prince Edward. An if they live, I hope I need not fear. // But come, my lord; and with a heavy heart, // Thinking on them, go I unto the Tower»* [215].

Саме до Тауера надсилає Річард III людину, що погодилася виконати його злочинний наказ, таким чином справджуючи лихі передчуття племінників: *«Richard III (Duke of Gloucester): Darest thou resolve to kill a friend of mine? // Sir James Tyrrel: Ay, my lord; // But I had rather kill two enemies. // Richard III (Duke of Gloucester): Why, there thou hast it: two deep enemies, // Foes to my rest and my sweet sleep's disturbers // Are they that I would have thee deal upon: // Tyrrel, I mean those bastards in the Tower»* [215].

Тауер стає місцем страшного злочину – дітовбивства та водночас і могилою для маленьких принців: *«Richard III (Duke of Gloucester): Kind Tyrrel, am I happy in thy news? // Sir James Tyrrel: If to have done the thing you gave in charge // Beget your happiness, be happy then, // For it is done, my lord. // Richard III (Duke of Gloucester): But didst thou see them dead? // Sir James Tyrrel: I did, my lord. // Richard III (Duke of Gloucester): And buried, gentle Tyrrel? // Sir James Tyrrel: The chaplain of the Tower hath buried them; // But how or in what place I do not know. // Richard III (Duke of Gloucester). Come to me, Tyrrel, soon at after supper, // And thou shalt tell the process of their death»* [215].

Важливим є той факт, що в історичній хроніці «Життя і смерть короля Річарда III» Шекспір до певної міри одухотворяє Тауер та описує сцену, у якій королева Єлизавета благає його, наче людину, пожаліти своїх дітей: якщо у людей, що засудили їх на смерть, немає жалю, то хай хоч старе каміння зжалиться над принцями: *«Queen Elizabeth: Stay, yet look back with me unto the Tower. // Pity, you ancient stones, those tender babes // Whom envy hath immured within your walls! // Rough cradle for such little pretty ones! // Rude ragged nurse, old sullen playfellow // For tender princes, use my babies well! // So foolish sorrow bids your stones farewell»* [215].

Персоніфікація та антропоморфізація відігравали суттєву роль при структуруванні лондонського тексту доби Ренесансу. Новаторським у творчому підході В. Шекспіра є те, що він звертається не до персоніфікації міста в цілому, а вдається до антропоморфізації окремої локації – Тауера, у такий спосіб збагачуючи та насичуючи лондонський текст додатковими сенсами.

У п'єсі «Генріх VIII» Тауер постає місцем ув'язнення, де герцог Бекінгемський, граф Герфордський, граф Стеффордський і граф Нортемптонський, яких король підозрює у державній зраді, очікують на вирок. При цьому герцог Бекінгемський таке ув'язнення сприймає як прямий шлях до загибелі, він не бачить сенсу виправдовуватися чи доводити свою невинність та покладається лише на волю Бога: «*Duke of Buckingham: Lo, you, my lord, // The net has fall'n upon me! I shall perish // Under device and practise. // Brandon: I am sorry // To see you ta'en from liberty, to look on // The business present: 'tis his highness' pleasure // You shall to the Tower. // Duke of Buckingham: It will help me nothing // To plead mine innocence; for that dye is on me // Which makes my whitest part black. The will of heaven // Be done in this and all things! I obey*» [213].

Його підтримує і лорд Абергені, наголошуючи, що єдиним виходом є підкорення волі короля та надія на Бога: «*O my Lord Abergavenny, fare you well! // Brandon: Nay, he must bear you company. The king // [To Abergavenny] Is pleased you shall to the Tower, till you know // How he determines further. // Lord Abergavenny: As the duke said, // The will of heaven be done, and the king's pleasure // By me obey'd*» [213].

Таке ставлення персонажів до ув'язнення в Тауері можна трактувати як намір автора нагадати про королівське свавілля та злочини, які там відбувалися, а також підкреслити негативні конотації, пов'язані із цією локацією.

Окремо варто зазначити, що у п'єсі «Генріх VIII» Тауер також виступає тим місцем, де члени королівської родини та вельможні особи втрачають свій особливий статус: лише після потрапляння туди на них може накладатися певна відповідальність. Так, приміром, висуваючи звинувачення архієпископу Кентерберійському Кранмеру, єпископ Вінчестерський Гардинер наголошує, що Кранмер має бути відправлений до Тауера, оскільки через свій статус члена королівської ради не може бути засудженим. У Тауері ж він матиме статус пересічного громадянина та буде підкорюватися загальним законам: «*Archbishop Cranmer: ... I do beseech your lordships, // That, in this case of justice, my accusers, // Be what they will, may stand forth face to face, // And freely urge against me. // Duke of*

Suffolk: Nay, my lord, // That cannot be: you are a counsellor, // And, by that virtue, no man dare accuse you. // Gardiner: My lord, because we have business of more moment, // We will be short with you. 'Tis his highness' pleasure, // And our consent, for better trial of you, // From hence you be committed to the Tower; // Where, being but a private man again, // You shall know many dare accuse you boldly, // More than, I fear, you are provided for» [213].

Подібну тезу виголошує й сам король Генріх VIII, відсилаючи Кранмера до Тауера. На думку короля, проти архієпископа Кентерберійського й брата короля ніхто не наважиться свідчити, а проти пересічного громадянина, ув'язненого у Тауері, свідків знайдеться більше: «*Henry VIII: ...I have, and most unwillingly, of late // Heard many grievous, I do say, my lord, // Grievous complaints of you; which, being consider'd, // Have moved us and our council, that you shall // This morning come before us; where, I know, // You cannot with such freedom purge yourself, // But that, till further trial in those charges // Which will require your answer, you must take // Your patience to you, and be well contented // To make your house our Tower: you a brother of us, // It fits we thus proceed, or else no witness // Would come against you» [213].*

Цікаво, що Генріх VIII при цьому не надає Тауеру негативного емоційного забарвлення: він називає його новим тимчасовим «домом» для свого брата, задіюючи позитивні асоціації із відчуттям захищеності та зручним простором, і вбачає необхідність переміщення Кранмера до Тауера насамперед заради того, щоб провести справедливий суд. Отже зі слів короля, Тауер постає місцем, де всі люди рівні перед законом, та символом справедливого судочинства. Натомість, сам архієпископ Кентерберійський перебування у Тауері вважає серйозним випробуванням для свого духу та способом очищення, а Тауер бачиться йому як певне Чистилище на землі: «*Archbishop Cranmer: [Kneeling] I humbly thank your highness; // And am right glad to catch this good occasion // Most thoroughly to be winnow'd, where my chaff // And corn shall fly asunder: for, I know, // There's none stands under more calumnious tongues // Than I myself, poor man» [213].*

В. Шекспір вдається до сакралізації простору Тауера заради посилення драматичної напруги і надання додаткового значення зображуваним подіям. При цьому Тауер постає як місце не тільки фізичного, але й духовного випробування. Крім того, за допомогою сакралізації увага акцентується на темах правосуддя і покаяння, а сама локація наповнюється новим змістом, перетворюючись на потужний символічний елемент лондонського тексту.

Попри те, що В. Шекспір переважно зображав Тауер як місце, де панує жорстокість та смерть, можна прослідкувати і намагання автора зберегти історичне підґрунтя. Так, приміром, в історичній хроніці «Річард II» Тауер не має різко негативних конотацій, оскільки, згідно з історичними відомостями, на початку правління короля Річарда II він був ще фортецею, а не в'язницею, тобто переховування в ньому було цілком безпечним. Зважаючи на це, зрозумілою стає як поведінка герцога Болінгброка, який не називає перебування Річарда II у Тауері ув'язненням, так і поведінка самого короля, який не боїться цього місця та не думає, що воно принесе йому смерть: *«King Richard II: I'll beg one boon, // And then be gone and trouble you no more. // Shall I obtain it? // Henry IV: Name it, fair cousin. // King Richard II: 'Fair cousin'? I am greater than a king: // For when I was a king, my flatterers // Were then but subjects; being now a subject, // I have a king here to my flatterer. // Being so great, I have no need to beg. // Henry IV: Yet ask. // King Richard II: And shall I have? // Henry IV: You shall. // King Richard II: Then give me leave to go. // Henry IV: Whither? // King Richard II: Whither you will, so I were from your sights. // Henry IV: Go, some of you convey him to the Tower. // King Richard II: O, good! convey? conveyers are you all, // That rise thus nimbly by a true king's fall»* [214].

Втім, попри те, що Тауер в ті часи ще не був місцем страшних злочинів і страт, драматург акцентує увагу на похмурому й непривабливому вигляді фортеці: *«Queen: This way the king will come; this is the way // To Julius Caesar's ill-erected tower, // To whose flint bosom my condemned lord // Is doom'd a prisoner by proud Bolingbroke»* [214].

Він знову вдається до часткової антропоморфізації, присвоюючи Тауеру фізичні особливості, які традиційно властиві людському тілу. Це дозволяє актуалізувати смисловий прошарок лондонського тексту, пов'язаний із персоніфікацією міста та сприйняттям локусу як живої істоти, що за аналогією із людиною має власне «тіло».

Отже, художній образ Тауера, який фігурує в історичних хроніках В. Шекспіра, виростає із загальної культурно-історичної спадщини та особистого досвіду автора. Оскільки для ренесансного драматурга і його сучасників Тауер був перш за все в'язницею та місцем страт, то відповідними є і конотації художнього образу у згаданих п'єсах. Тауер в них здебільшого постає як похмуре, негативно марковане місце, пов'язане насамперед із злочинними намірами, вбивствами та королівським свавіллям, що супроводжувалося ув'язненням політичних опонентів. Найбільш негативну конотацію Тауер має в історичній хроніці «Річард III» та у третій частині хроніки «Генріх VI». В історичних хроніках «Річард II» та «Генріх VIII», а також у першій і другій частинах «Генріха VI» негативна конотація (ув'язнення, страждання, смерть) поєднується із нейтральною (захищеність, очищення душі від гріхів тощо).

Різномпланова й багатовимірна візія Тауера у творчому доробку В. Шекспіра істотно впливає на структурування лондонського тексту. Завдяки внеску драматурга актуалізуються уже існуючі та утворюються нові смислові аспекти, які поглиблюють розуміння культурного й історичного значення Тауера для міста. В. Шекспір не тільки використовує Тауер як тло для своїх п'єс, але й перетворює його на динамічний простір, де переплітаються політичні інтриги, особисті трагедії та глибинні загальнолюдські проблеми. Його твори сприяють тому, що Тауер починає сприйматися не просто як історична будівля, а як метафора різних аспектів людського життя та суспільних відносин. Це сприяє формуванню складного і багатого лондонського тексту, де кожен елемент має багатозначне значення.

Отже, творчість В. Шекспіра відіграє ключову роль у створенні й розвитку літературного образу Лондона, збагачуючи його новими інтерпретаціями та

розширюючи культурне значення міста у свідомості нації. Шекспірівське багатовимірне бачення Тауера сприяє тому, що він перетворюється на символічний об'єкт і стає одним із центральних елементів лондонського тексту, який відображає не лише історичні події, а й вічні теми людського буття.

4.4. Морально-дидактичні імплікації в тексті Лондона часів Єлизавети Тюдор і Якова Стюарта

Одним із центральних семантичних аспектів лондонського тексту ренесансної літератури було активне запозичення, переробка та включення біблійного матеріалу до творів як фікційної, так і нефікційної літератури. Найбільш широким було застосування релігійних алюзій та алегорій у творах дидактичного та моралізаторського спрямування, зокрема, у проповідях, трактатах, памфлетах та п'єсах.

Центральним компонентом релігійного контексту, що впливав на формування лондонського тексту англійського Ренесансу, було звернення англійців до алегоричного відтворення образу Лондона у творах, заснованих на біблійних сюжетах, пов'язаних із Єрусалимом. Як зазначав П. Колінсон, «англійці були щиро зацікавлені лише в одному місті (Єрусалимі) та одній країні (Ізраїлі) як у парадигмі для самовизначення» [123, с. 29]. Тогочасні письменники вдавалися до відтворення як позитивних, так і негативних варіантів репрезентації міста, здебільшого спираючись на книги Єврейського Писання, на Книгу Плачу Єремії та Євангелія, структуруючи амбівалентну ідеологічну складову лондонського тексту.

Ренесансні візії Лондона як «Нового Єрусалима» різнилися між собою від репрезентації його як образу ідеального богообранного топосу, до творів, що були зосереджені на викритті та засудженні його гріхів. Використання алегоричного образу Єрусалима як об'єкта ідеалізації та зневаги водночас призвело до того, що «позитивні конотації призводили до негативних, і навпаки» [238, с. 13]. Так, падіння Єрусалима вбачалося ренесансними авторами як справедлива «божа кара», а гнів Бога на Єрусалим вважався виправданим лише зважаючи на

піднесений статус міста. Відтак автори фікційних та нефікційних творів вдавалися до закодування особливостей, притаманних сучасному їм Лондону, у образі Єрусалима, формуючи світогляд своїх реципієнтів, як «підданих унікально привілейованої нації» [238, с. 11].

Дихотомічний характер структурування образу англійської столиці крізь призму релігійних імплікацій сприяв виникненню у лондонському тексті специфічного ідеологічного конструкту, який Д. Шугер назвала «звичкою мислення ранньомодерного англійського суспільства» [216, с. 110]. Саме цей конструкт, що формувався на сторінках робіт ренесансних «men of letters», допомагав організувати ідеї, переконання та цінності, домінуючі у тогочасному строкатому лондонському суспільстві, сприяв становленню релігійної та національної самосвідомості лондонців зокрема та англійців загалом.

Особливу увагу у аспекті структурування релігійних імплікацій лондонського тексту англійської ренесансної літератури представляють твори «Плач Христа над Єрусалимом» («*Christ's Tears Over Jerusalem*», 1593) Т. Неша та «Дзеркало для Лондона та Англії» («*A Looking Glass For London And England*», 1594) Т. Лоджа та Р. Гріна.

Один із представників так званих «університетських умів», Томас Неш (1567-1601) був видатним памфлетистом єлизаветинської епохи, що отримав свою славу перш за все як вправний та гострий розумом сатирик. Його перу належать, зокрема, такі викривальні соціально-побутові памфлети як «Пірс Безгрошовий» («*Pierce Penniless*», 1592), та «Плач Христа над Єрусалимом» («*Christ's Tears Over Jerusalem*», 1593), релігійно-політичний памфлет «Мигдаль для папуги» («*An Almond for a Parrot*», 1590), спрямований на критику та висміювання прихильників пуританства, а також роман «Нещасливий мандрівник» («*The Unfortunate Traveller*», 1594), жанрова природа якого є однією із найпопулярніших тем для літературознавчих дискусій.

На думку сучасної української дослідниці Л. Д. Федоряки, творчий шлях письменника значним чином сформувало його навчання у Кембриджському коледжі і «саме навчання в одному з найпрестижніших освітніх закладів Європи

суттєво вплинуло на становлення світоглядних переконань, обумовило вибір проблемно-тематичного спектру літературного доробку і до певної міри детермінувало ідейно-концептуальний зміст й жанровостилістичну палітру його творчості» [82, с. 52]. Т. Неш мав активну громадянську та творчу позицію, неодноразово виступав проти придушення культури та освіти пуританами, висловлюючи своє обурення у формі гостро-сатиричних памфлетів, а також виступав на захист поетичного та драматичного мистецтва, оскільки «вбачав у п'єсі той культурний феномен, що забезпечує людині безсмертя, поліпшує мораль суспільства та має властивість накопичувати духовний досвід для прийдешніх поколінь» [80, с. 10].

Однією з характерних рис творчості Т. Неша, яка вирізняла письменника на тлі його талановитих співвітчизників, Л. Д. Федоряка називала тяжіння до «створення трюків та вигадок» [80, с. 8]. На думку дослідниці, Т. Неш був «віртуозом-імпровізатором» [80, с. 8], який неодноразово «приміряв маски» [80, с. 8] та тяжів до вигадування «екстраординарних стилістичних прикмет» [80, с. 8] у своїх творах. Як зазначала Л. Д. Федоряка, письменник частіше за все «одягав на себе маску людини байдужої, неуважної, несхильної до критичного аналізу оточуючої дійсності, такого собі недолугого простака чи блазня» [80, с. 9], однак насправді за цим вигаданим амплуа «приховувався пристрасно-спостережливий і спроможний на гостре слівце літератор, котрий уважно фіксував побачене й почуте» [80, с. 9].

Окрім того, письменник не боявся висвітлювати у своїх творах найактуальніші теми, зокрема, він вважається «чи не єдиним автором, якому належить безпосередня репрезентація пандемії» [81, с. 129], відображена у поезіях, присвячених чумі, що охопила Лондон у 1592-1594 роках, хоча тема чуми була однією із найактуальніших у часи Ренесансу.

Втім, не завжди сміливість приносила Т. Нешу славу та визнання. Так, вважається, що саме надто провокативна п'єса «Собачий острів» («*The Isle of Dogs*», 1597), написана у співавторстві з іншим представником «університетських умів» Беном Джонсоном, стала причиною поспішного зникнення Т. Неша із

Лондона у 1597 році. Наразі п'єса вважається втраченою, а всі її існуючі примірники знищеними, однак достеменно відомо, що вона викликала суттєве невдоволення королівського двору та призвела до ув'язнення Бена Джонсона. На думку дослідників, «назва п'єси була саркастичним перифразом загальновизнаних епітетів, що апологетизували Лондон» [82, с. 60], та містила критику королеви Єлизавети, «змальовуючи її радників як ручних собачок» [203, с. 128].

Вивченню доробку Т. Неша присвячено численні наукові розвідки. У зарубіжному літературознавстві до дослідження його життєвого і творчого шляху зверталися Г. Хіббард [160], Ч. Ніколл [188], В. Девіс [127], Р. Лемсон та Г. Сміт [169] та ін. У вітчизняному літературознавстві окремої уваги заслуговують ґрунтовні праці дослідниці Л. Д. Федоряки [78, 79, 80, 81, 82], які присвячені вивченню та аналізу найрізноманітніших аспектів творчого доробку Т. Неша.

Особливе місце у творах цього представника когорти «університетських умів» посідає Лондон, «амбівалентний образ якого червоною ниткою проходить крізь усю творчість Неша» [78, с. 19]. Лондонські локації або й, власне, місто нерідко з'являлися на сторінках його творів, зокрема, у романі «Нещасливий мандрівник» зустрічаються згадки лондонських будівель та Лондонського мосту, у п'єсі «Останнє бажання і заповіт Літа» Лондон згадується як місце, у якому лютує чума, а памфлет «Пірс Безгрошовий» сповнений згадок міських локацій, таких як, наприклад, асоційований із англійським парламентом Вестмінстер або райони Саутворк та Шордіч, у яких збиралися шахраї та жінки легкої поведінки.

Однак, як зазначалося раніше, найбільш прикметним з точки зору структурування релігійних конотацій лондонського тексту англійської ренесансної літератури є памфлет Т. Неша «Плач Христа над Єрусалимом». Письменник розділив його на дві відокремлені, втім компаративно пов'язані частини, у підзаголовку зазначивши, що власне єрусалимський сюжет використано як алегорію на сучасне автору суспільство, оскільки він має стати застереженням для Лондона: «*Christ's Tears Over Jerusalem. Whereunto is annexed A comparative admonition to London*» [186].

Перша структурна частина твору Т. Неша присвячена переказу біблійного сюжету про падіння Єрусалима, мешканці якого прогнівили Бога, вдаючись до гріховного життя та відмовившись від навернення до шляху порядності: «*O Jerusalem, Jerusalem, which killest the prophets and stonest them that are sent unto thee, that is, which art guilty of all the accusations my father till this time would not in pity lay against thee, yea, feared to be cruel in once suspecting thee of, though now they are proved, How often would I have gathered thy children together, as the hen gathereth her chickens together under her wings, and ye would not! How often would I have revoked, reduced, & brought you into the right way, but you would not! Therefore your habitation shall be left desolate. So that in these words most evidently you see he cleareth himself, and leaveth them unexcusable*» [186]. Письменник дорікав Єрусалиму за його гріхи, втім водночас сумував, що його спіткала така доля: «*O Jerusalem, Jerusalem, that stonest and astoniest thy prophets with thy perverseness, that lendest stony ears to thy teachers, and with thine iron breast drawest unto thee nothing but the adamant of God's anger, what shall I do to mollify thee? The rain mollifieth hard stones; O, that the stormy tempest of my tears might soften thy stony heart! Were it not harder than stone, sure ere this I had broken and bruised it with the often beating of my exhortations upon it*» [186].

Таке ставлення автора до біблійного топосу дає можливість чітко відстежити, що Єрусалим є лише алегоричним втіленням Лондона, долею якого насправді переймається Т. Неш, що він експліцитно виявляв у переході до другої частини свого памфлету: «*Hitherto stretcheth the prosecution of thy desolation. Now to London must I turn me, London that turneth from none of thy left-hand impieties. As great a desolation as Jerusalem hath London deserved. Whatsoever of Jerusalem I have written was but to lend her a looking-glass. Now enter I into my true tears, my tears for London, wherein I crave pardon though I deal more searchingly than common soul-surgeons accustom, for in this book wholly have I bequeathed my pen and my spirit to the prosternating and enfurrowing the frontiers of sin*» [186]. Використовуючи біблійний сюжет як морально-дидактичний матеріал, Т. Неш актуалізував релігійні конотації, що сформувалися у свідомості англійців ранньомодерної

епохи, та закликав їх не повторити долю Єрусалима, образ якого посів чільне місце серед релігійно-забарвлених конститuentів лондонського тексту англійського Ренесансу.

У своєму памфлеті автор також вдавався до прямого викриття найбільш розповсюджених проблем лондонського суспільства, застосовуючи релігійні алюзії. Так, засуджуючи надмірну пихатість та гординю, Т. Неш актуалізував біблійний сюжет про Вавилонську башту, порівнюючи із нею пиху лондонців: *«Pride shall be my principal aim, which in London hath platformed another skyundersetting tower of Babel. Jonathan shot five arrows beyond the mark; I fear I shall shoot fifteen arrows behind the mark in describing this high-towering sin»* [186]. Саме гординю Т. Неш вважав за «матір» всіх інших негараздів, які спіткали лондонське суспільство, та наголошував, що саме це стало причиною вигнання Адаму та Єви з Раю, таким чином через задіяння цього біблійного сюжету застерігаючи Лондон, який може спіткати подібне лихо: *«O pride, of all heaven-relapsing preamunires the most fearful; thou that ere this hast disparadised our first parent Adam, and unrighteoused the very angels, how shall I arm mine elocution to break through the ranks of thy highly stumbling-blocks <...> thou at haphazard embarked'st for England. Where, hearing rich London was the full-streamed well-head, unto it thou hasted'st, & there hast dwelt many years, begetting sons and daughters. Thy sons' names are these: ambition, vainglory, atheism, discontent, contention. Thy daughters': disdain, gorgeous attire and delicacy»* [186].

Вчергове повертаючись до порівняння Лондона із Єрусалимом, Т. Неш застерігав англійську столицю від повторення долі свого біблійного праобразу та закликав лондонців покаятися та навернутися до праведного життя: *«London, look to ambition, or it will lay thee desolate like Jerusalem. Only the ambitious shaking off the yoke of the Romans was the bane of Jerusalem <...> The Jews, ever when they mourned, rent their garments, as it were to take revenge on them for making them proud and ambitious, and keeping them all the while from the sight of their nakedness. Then they put on sackcloth, and that sackcloth they sprinkled over with dust, and overwhelmed with ashes <...> it signified that, whereas they had lifted themselves*

above their creation, and forgot by whom and of what they were made, now they repented & returned to their first image; in all prostrate humility they confessed that the breath of the Lord (as easy as the wind disperseth dust) might disperse them, and bring them to nothing. Did ambition afford us any content, or were it aught but a desire of disquiet, it were somewhat» [186].

Іншою негативною рисою лондонського суспільства, яку викривав Т. Неш у своєму творі, була жадібність. Він актуалізував сюжет про вбивство Христа та порівнював жагу до збагачення лондонців із безбожністю вбивць Христа: «*For this, O London, if (like Zaccheus) thou repentest not, and restor'st tenfold, thy house shall be left desolate unto thee. The cries of the fatherless and widow shall break off the angels' hosannas and alleluias, and pluck the stern of the world out of God's hand till he hath acquitted them. Oppression is the price of blood; into your treasuries you put the price of blood, which the Jews that killed Christ feared to do <...> There is no religion in you but love of money. Any doctrine is welcome to you, but that which beats on good works <...> Beguile not yourselves, for as there is no prince but will have his laws as well not broken as not spoken against, so will God revenge himself as well against the breakers of his laws as against those that speak against them*» [186].

Письменник засуджував невдоволеність лондонців, закликаючи їх пригадати спустошення Єрусалима та не повторити його помилки: «*Discontent makes heretics. Discontent is the cause of all the traitors beyond sea. Discontent caused Jerusalem's house to be left desolate unto her. Discontent (O London) will be thy destitution, if thou takest not the better heed*» [186]. Т. Неш закликав Лондон до каяття, порівнюючи його імовірну долю із долею таких біблійних локацій як Єрусалим та Содом, які жорстоко розплатилися за свій грішний спосіб життя: «*London, thy heart is the heart of covetousness; all charity and compassion is clean banished out of thee; except thou amendest, Jerusalem, Sodom, and thou shall sit down and weep together*» [186].

Особливу увагу Т. Неш приділяв викриттю лихварства, що було одним із центральних негативних складових міського життя ренесансного Лондона та одним із засадничих конститuentів тогочасного лондонського тексту: «*Riches have*

hurt a great number in England, who if their riches had not been, had still been men and not Timonists. Riches, as they have renowned, so they have reproached London. It is now grown a proverb that there is no merchandise but usury. I dare not affirm it, but questionless, usury cryeth to the children of prodigality in the streets: All you that will take up money or commodities on your land or possibilities, to banquet, riot and be drunk, come unto us and you shall be furnished; for gain we will help to damn both your souls and our own. God in his mercy never call them to their audit. God in his mercy rid them all out of London, & then it were to be hoped the plague would cease, else never» [186].

Наприкінці памфлету Т. Неш в черговий раз звернувся до актуалізації релігійних імплікацій, наголошуючи, що всі біди, які спіткали Єрусалим, насправді стосуються Лондона, якому варто остерігатися повторення гріхів біблійної столиці: *«London, look to thyself, for the woes that were pronounced to Jerusalem are pronounced to thee. Thou, transgressing as grievously as she, shalt be punished as grievously. Fly from sin; take no pride or vainglory in it, for pride or vainglory in sin is a horrible sin, though it be without purpose to sin» [186].* Окрім того, Т. Неш просив Бога змилюватися над Лондоном, називаючи його чи не єдиним містом, що було схожим на Єрусалим: *«O dear Lord, for Jerusalem didst thou die, yet couldst not drive back the plagues destinate to Jerusalem. No image or likeness of thy Jerusalem on earth is there left, but London. Spare London, for London is like the city that thou loved'st. Rage not so far against Jerusalem, as not only to desolate her, but to wreak thyself on her likeness also» [186].*

Таким чином, у памфлеті «Плач Христа над Єрусалимом» Т. Неш звертався до популярної у ренесансній памфлетистиці теми моралізаторсько-дидактичного викриття вад тогочасного англійського суспільства. У своєму творі автор залучив біблійний контекст та релігійні імплікації, актуалізуючи візію Лондона як «Нового Єрусалима», що суттєво сприяло закріпленню цієї ідеологем у лондонському тексті англійської ренесансної літератури.

Ще однією відомою фігурою англійського Ренесансу був Томас Лодж (1558-1625). Як і Р. Грін та Т. Неш, Т. Лодж належав до так званих

«університетських умів», творчі здобутки яких «поставили англійську ренесансну прозу в один ряд із найкращими досягненнями європейського Відродження» [75, с. 4], і, хоча сучасні літературознавці вважають Т. Лоджа «письменником «другого ряду»» [75, с. 5], до його доробку належить чимало як прозових, так і драматичних і поетичних творів.

За часів життя Т. Лодж зарекомендував себе як поборника світського мистецтва та одного із численних опонентів пуританської памфлетистики, що була націлена на пригнічення мистецького різноманіття на користь релігійної літератури. Перший авторський твір Т. Лоджа «На захист Поезії, Музики і театральних видовищ» («*Defence of Poetry, Music and Stage Plays*») (1579) став його «своєрідною етико-естетичною програмою» [75, с. 12], у якій він не лише виступив на захист поезії та театру, а й одним із перших переконливо довів важливу суспільно-громадську роль мистецтва.

Жанровий діапазон Т. Лоджа включав найрізноманітніші твори. Його памфлети, такі як, наприклад, «Протест проти лихварів» («*Alarum Against Usurers*») (1584), були сповнені різкої критики лихварства як однієї із найбільш гострих проблем англійського ренесансного суспільства, містили викривальну сатиру щодо фінансових махінацій, якими послуговувалися лихварі, та застереження для людей, що збиралися звернутися до їх послуг. Не менш майстерним Т. Лодж був і у написанні любовної лірики. В. Мінто зазначав, що «любовні поеми Лоджа мають вишукану делікатність і витонченість: вони насичені ніжнішою та щирішою пристрастю, ніж ми можемо побачити в будь-кого з його сучасників» [180, с. 198]. Його поему «Метаморфози Сцілли» («*Scyllaes Metamorphosis, Enterlaced with the Unfortunate Love of Glaucus*») (1589) вважають однією із перших еротичних поем в Англії та навіть припускають, що саме вона стала основою, на яку спирався В. Шекспір під час написання своєї поеми «Венера та Адоніс» («*Venus and Adonis*») (1593) [75, с. 18]. Не менш вишуканими вважаються і сонети Т. Лоджа: «легші та менш компактно побудовані, ніж сонети Констебля чи Денієла; вони мають дивовижну принадність солодких мрій та непідробної ніжності» [180, с. 198].

Наприкінці ж свого творчого шляху Т. Лодж звернувся до епічних форм письма і з-під його пера вийшло п'ять романів, що відображали поступову зміну поглядів автора: від легкого життєстверджувального пафосу та пасторальної ідилії до підсилення дидактизму та песимістичних настроїв, поєднаних із філософським аналізом ренесансних гуманістичних ідеалів. Пізні твори письменника – «Життя і смерть Вільяма Довгої Бороди» («*The Life and Death of William Longbeard*») (1594) та «Американська Маргарита» («*A Margarite of America*») (1596) – звернені до повного розвінчання ілюзій героїв та ствердження песимістичної парадигми через трагічні загибелі головних героїв. Обидва романи позначені пильною увагою автора до внутрішнього світу головних героїв та насичені стильовими елементами ман'єризму, що згодом «цікавим чином поєднуються із елементами бароко» [75, с. 20].

Дослідженню життя та творчості Т. Лоджа присвячено численні наукові розвідки зарубіжних та вітчизняних авторів. До аналізу його доробку зверталися такі вчені, як Е. Тенні [230], М. Екклз [133], Дж. Джонс [166], В. Мінто [180], Ч. Сіссон [219], В. Девіс [127], Р. Хельгерсон [157], К. Вілсон [243], А. Хедфілд [150], Н. М. Торкут [75] та ін.

Як зазначалося раніше, з точки зору тексту міста найбільш прикметним є твір Т. Лоджа «Дзеркало для Лондона та Англії» («*A Looking Glass For London And England*») (1594), написаний у співавторстві з памфлетистом Р. Гріном. Написана на злобу дня, п'єса мала шалений успіх у глядацької аудиторії та активно ставилася на підмостках лондонських театрів у 90-ті роки XVI століття. Створена під суттєвим впливом традицій середньовічного мораліте, п'єса має потужний моралізаторський компонент та, просякнута духом ренесансної памфлетистики, поєднує викривальний пафос із гострою сатирою.

Сюжет п'єси спирається на біблійну історію про пророка Йону та падіння Ніневії, втім водночас містить чимало авторських вигадок. Як свідчить назва, Р. Грін та Т. Лодж застосовують релігійний контекст для того, щоб викрити гріхи сучасного їм Лондона та Англії та закликати своїх співгромадян до покаяння,

алегоричним чином представляючи біблійні локації та персонажів як «дзеркало», що відображує англійську столицю та його громадян елизаветинської епохи.

Як зазначалося раніше, найбільш популярним біблійним топосом, що нерідко використовувався як алегорія Лондона у англійській ренесансній літературі, був Єрусалим, втім, Р. Грін та Т. Лодж відійшли від домінуючої парадигми, обравши «дзеркалом» ренесансного Лондона Ніневію. У біблійному контексті Єрусалим та Ніневія (столиця Ассирії) завжди виступали антиподами, втілюючи протистояння християнства та язичництва. Єрусалим вважався містом, що дочекалося приходу Господа, містом, у якому люди шукали шлях до святості та правди, тоді як Ніневія та її жителі були звернені до примноження могутності та влади над чужими землями. Саме цей контекст поклали в основу свого твору Р. Грін та Т. Лодж, розширивши ренесансний лондонський текст додатковими релігійними імплікаціями.

Так, у образі Ніневії та її мешканців автори втілили гріхи тогочасного лондонського суспільства, які потребували викриття та повчання. Текст п'єси сповнений дидактичних коментарів, вкладених у вуста пророка Осії, який виконує роль спостерігача та хору, наставляючи англійців. Так, вступний акт п'єси присвячено висвітленню пихатості та гордині у образі короля Расні, що вважав себе богом на землі: «*Rasni is god on earth, and none but he*» [148, с. 11]. Саме цей порок, на думку Р. Гріна та Т. Лоджа, був притаманний ренесансним лондонцям, тому вони закликали своїх співвітчизників до покаяння та смиренності: «*Iniquity seeks out companions still, // And mortal men are armèd to do ill. // London, look on, this matter nips thee near: // Leave off thy riot, pride, and sumptuous cheer; // Spend less at board, and spare not at the door, // But aid the infant, and relieve the poor; // Else seeking mercy, being merciless, // Thou be adjudged to endless heaviness*» [148, с. 24].

Не менше уваги автори приділили і темі розпусного способу життя та подружньої зради. Р. Грін неодноразово звертався до пейоративного пафосу та зображення Лондона як осередку розпусти у своїх памфлетах, тож «Дзеркало для Лондона та Англії» містить подібні мотиви. Ніневія, у образі якої втілено Лондон,

зображена містом, у якому люди повсюдно вдаються до зрад або хтивості: від королівського двору до пересічних жителів, чим прогнівили Бога: «*A fury now from Heaven to lands unknown // Hath made the prophet speak, not to his own. // Fly, wantons, fly this pride and vain attire, // The seals to set your tender hearts on fire. // Be faithful in the promise you have passed, // Else God will plague and punish at the last. // When lust is hid in shroud of wretched life, // When craft doth dwell in bed of married wife, // Mark but the prophets, we that shortly shows, // After death, expect for many woes*» [148, с. 39]

Пришвидшення темпів урбанізації та стрімке зростання низових прошарків населення також наклали свій відбиток на рецепцію Лондона у творі Р. Гріна та Т. Лоджа. Автори виражали своє занепокоєння суттєвою перебудовою звичної соціальної ієрархії та засуджували бунти, які нерідко виникали у єлизаветинському Лондоні: «*Where servants against masters do rebel, // The commonweal may be accounted hell; // For if the feet the head shall hold in scorn, // The city's state will fall and be forlorn. // This error, London, waiteth on thy state: // Servants, amend, and, masters, leave to hate; // Let love abound, and virtue reign in all; // So God will hold his hand, that threateneth thrall*» [148, с. 69].

Окрему сюжетну лінію Р. Грін та Т. Лодж присвятили викриттю лихварства, що було однією із серйозних проблем ренесансного лондонського суспільства та глибоко укорінилося як один із мотивів лондонського тексту: «*Where hateful usury Is counted husbandry; // Where merciless men rob the poor, // And the needy are thrust out of door; // Where gain is held for conscience, // And men's pleasure is all on pence; // Where young gentlemen forfeit their lands, Through riot, into the usurer's hands; // Where poverty is despised, and pity banished, And mercy indeed utterly vanished: // Where men esteem more of money than of God, // Let that land look to feel his wrathful rod: For there is no sin more odious in His sight // Than where usury defrauds the poor of his right. // London, take heed, these sins abound in thee; // The poor complain, the widows wrongèd be; The gentlemen by subtlety are spoiled; // The ploughmen lose the crop for which they toiled: // Sin reigns in thee, O London, every hour: // Repent, and tempt not thus the heavenly power*» [148, с. 29-30].

За сюжетом п'єси бідний громадянин Ніневії Алкон змушений звернутися до лихваря за позикою для того, щоб прогодувати свою сім'ю, але його позика була конфіскована на користь недоброчесного лихваря. Звернувшись до суду, чоловік виявив, що лихвар підкупив суддів, а закон стає на сторону того, хто може заплатити. Таким чином, автори вдавалися до викриття корупції, яка розросталася через стрімкий ріст кількості недобросовісних торговців та лихварів у тогочасному Лондоні: *«Fly, judges, fly corruption in your court; // The judge of truth hath made your judgment short. // Look so to judge, that at the latter day // Ye be not judged with those that wend astray. // Who passeth judgment for his private gain, // He well may judge he is adjudged to pain»* [148, с. 45].

Всі сюжетні лінії, впроваджені Р. Гріном та Т. Лоджем, мали за кульмінацію найбільш жорстокі сцени: зрадника Расні самого зрадили, а Алкон став красти, як колись обікрали його. За задумом авторів, ці сцени мали стати уроком для лондонців та попередити їх, що будь-яка дія має наслідки: *«Look, London, look; with inward eyes behold // What lessons the events do here unfold. // Sin grown to pride, to misery is thrall: // The warning-bell is rung, beware to fall. // Ye worldly men, whom wealth doth lift on high, // Beware and fear, for worldly men must die. // The time shall come, where least suspect remains, // The sword shall light upon the wisest brains; // The head that deems to overtop the sky, // Shall perish in his human policy. // Lo, I have said, when I have said the truth, // When will is law, when folly guideth youth, // When shew of zeal is pranked in robes of zeal, // When ministers powl the pride of commonweal, // When law is made a labyrinth of strife, // When honour yields him friend to wicked life, // When princes hear by others' ears their folly, // When usury is most accounted holy, // If these shall hap, as would to God they might not, // The plague is near: I speak, although I write not»* [148, с. 87-88].

Втім, незважаючи на висвітлення численних негативних сторін ренесансного Лондона, автори наголошували на можливості навчитися на представлених у п'єсі моральних уроках та покаятися, як покаялися всі показані грішники: *«O London, maiden of the mistress-isle, // Wrapt in the folds and swathing-clouds of shame, // In thee more sins than Ninivie contains! // Contempt of God, despite*

of reverend age. // Neglect of law, desire to wrong the poor, // Corruption, whoredom, drunkenness, and pride. // Swoln are thy brows with impudence and shame, // O proud adulterous glory of the west!// Thy neighbours burns, yet dost thou fear no fire // Thy preachers cry, yet dost thou stop thine ears; // The larum rings, yet sleepest thou secure. // London, awake, for fear the Lord do frown: // I set a looking-glass before thine eyes. // O, turn, O, turn, with weeping to the Lord» [148, с. 109-110].

Задіюючи образ Ніневії, яка нехтує божими законами та потопає у гріхах, Р. Грін та Т. Лодж використовували його не лише для суто дидактичної функції, слідуючи традиціям мораліте, але й актуалізували нагальний історико-політичний контекст, відтворюючи у образах безбожних ніневійців, яких навернули на істинний шлях, конфлікт між католиками та протестантами, що справив суттєвий вплив на формування ренесансного лондонського тексту. Закликаючи до покаяння, автори наголосили, що Лондон не постав перед божим судом лише завдяки молитвам своєї королеви, та закликали прихильників католицизму відмовитися від своєї богопротивної віри та навернутися до протестантизму, як ніневійці навернулися до проповідей Йони: *«And think the prayers and virtues of thy queen // Defer the plague which otherwise would fall! // Repent, O London! lest for thine offence, // Thy shepherd fail, whom mighty God preserve, // That she may bide the pillar of His church // Against the storms of Romish Anti-Christ! // The hand of mercy overshadow her head, // And let all faithful subjects say, Amen!» [148, с. 110].*

Таким чином, у творі «Дзеркало для Лондона та Англії» Р. Грін та Т. Лодж вдалися до викривального пафосу та алегоричного закодування образу Лондона через перенесення рис тогочасного лондонського суспільства на популярний біблійський сюжет про падіння та покаяння Ніневії, актуалізуючи та розширюючи наявний релігійний прошарок семантики ренесансного лондонського тексту.

Висновки до розділу 4

Ключові ідеологеми ренесансного лондонського тексту реалізувалися спільно з уявленнями про Лондон не лише як про просторовий топос, а як про багатогранне явище, що закріпилося у колективній свідомості англійців у вигляді

символічних образів. Одним із засадничих принципів у рецепції міста була гендерно маркована персоніфікація, до якої значною мірою зверталися історіографи та топографи XVI століття. Вона сформувалася під впливом традиційної топографічної культури та посилилася завдяки ідеологічному ототожненню постаті королеви Єлизавети I як «королеви-дів» з образом Лондона як «міста-дів». Проте вже наприкінці XVI століття цей підхід поступово трансформувався: місто почало мислитися авторами нефікційних текстів як складна багатокомпонентна система, що справило суттєвий вплив на його візію у літературі.

Політичні імплікації лондонського тексту пізнього Ренесансу проявлялися переважно через позитивно та негативно забарвлені оціночні модуси. Так, у творі Дж. Лілі «Евфуес та його Англія» Лондон поставав у героїзованому світлі – як втілення могутності держави й центр слави, тісно пов'язаний з образом Єлизавети I. Водночас у памфлетах Р. Гріна акцентувалися негативні явища – шахрайство, лихварство, релігійний фанатизм. Автори у викривально-моралістичному ключі відображали проблеми соціального життя, формуючи критичну візію столиці та висловлюючи свою громадянську позицію щодо політичних реалій тогочасся.

Серед сталих символів ренесансного лондонського тексту особливе місце посідав Тауер. Завдяки історичній значущості та літературним інтерпретаціям він трансформувався з образу простого фортифікаційного об'єкта на ключовий символічний топос Лондона. У хроніках В. Шекспіра («Річард II», «Генріх VI») Тауер постає як багатозначна локація – водночас оборонна фортеця і місце ув'язнення, яке драматург трактував не лише як кару, а і як шлях до очищення. Водночас у «Річарді III» цей локус набув негативного забарвлення, уособлюючи «криваву тюрму», пов'язану з численними злочинами й трагедіями.

Значний пласт семантики лондонського тексту формували релігійно-метафоричні інтерпретації. Враховуючи поширеність біблійних образів у культурі доби Відродження, автори часто осмислювали Лондон як «Новий Єрусалим» (Т. Неш) або як «Ніневію» (Т. Лодж, Р. Грін). Через ці метафори вони не лише

підкреслювали духовне значення міста, а й зверталися до критики морального стану суспільства, вплітаючи біблійні алюзії у морально-дидактичний дискурс.

Таким чином, лондонський текст англійської ренесансної літератури остаточно сформувався у пізньоренесансний період як складна семіотична система. У ньому поєдналися різні символи та ідеологеми: від гендерних персоніфікацій до політичних, релігійних і культурних конотацій. Лондон у літературі єлизаветинської доби постає не просто географічним простором, а багатошаровим культурним феноменом, що увібрав у себе ідеї, конфлікти та уявлення епохи. Це відкриває широкі перспективи до подальшого осмислення феномену тексту Лондона.

ВИСНОВКИ

Місто здавна відігравало суттєву роль у культурному житті суспільства, здійснюючи безпосередній вплив на його мешканців та слугуючи «дзеркалом» соціальних процесів. Активне включення образу міста до літературних творів призвело до того, що воно перестало розумітися лише як топос, на тлі якого відбуваються події, а набувало рис багатовимірного текстового конструкту, що водночас відображає та формує буття міських мешканців.

Такі зміни призвели до необхідності пошуків нових дослідницьких парадигм та залучення до літературознавчого інструментарію, понятійно-категоріального апарату та методів дослідження із суміжних наук. Однією із найбільш продуктивних у даному контексті є теорія тексту міста, яка наразі перебуває на перехресті наукового інтересу науки про літературу, семіотики та урбаністики.

У першому розділі дисертаційного дослідження було проаналізовано текст міста як теоретичний конструкт та систематизовано досвід сучасної гуманітаристики стосовно співвідношення термінів «текст» та «текст міста». Теорія тексту міста базується на розширеному розумінні поняття «текст», тлумачення якого здавна було предметом дискусій у галузі лінгвістичних наук. Численні дослідники (М. Бахтін, Р. Барт, В. А. Кухаренко, О. О. Селіванова та ін.) наголошували на багатозначності цього терміну й неможливості звести його до єдиного визначення. Вагомий внесок у розбудову теорії тексту зробили представники наукових шкіл постструктуралізму та семіотики. Ж. Дерріда наголошував на знаковій природі тексту та закликав до тлумачення реальності як безкінечного тексту, відкритого до інтерпретацій, а Ю. М. Лотман підкреслював, що текст існує лише у взаємозв'язку з позатекстовими елементами, та розглядав текст як систему знаків, що завжди спирається на історичний та культурний контекст, у якому існує.

Перехід від традиційного тлумачення тексту як замкненої лінгвістичної одиниці до його інтерпретації як відкритої семіотичної системи, пов'язаної з культурними й соціальними процесами, заклав підвалини для виникнення власне поняття «текст міста».

Поняття «текст міста» було введене у літературознавчий обіг В. М. Топоровим у 1984 році, втім, спроби наукового осмислення цього феномену існували задовго до оформлення наукової теорії. Першими до дослідження міста та його впливу на суспільство почали звертатися філософи та соціологи початку ХХ століття (Г. Зіммель, М. Вебер, Л. Мамфорд), фокусуючи свою увагу на характерних рисах міського простору, що накладали відбиток на міських мешканців та вкорінювалися у їх ментальності. Не меншу популярність має текст міста і у сучасних фахівців у галузі соціології. Дослідники, зокрема, Ф. Бродель, М. де Серто, К. Дей, М. В. Карповець та ін., неодноразово зверталися до витлумачення міста, як тексту, який, так само як текст літератури, потребує осмислення та «прочитання» реципієнтом.

Велику увагу науковці приділяли насамперед вивченню текстів столичних міст і мегаполісів. Численні наукові розвідки присвячено дослідженню особливостей функціонування міського простору мегаполісів як складних текстів, що потребують пильного спостереження (Д. Фрісбі), а також вивченню «вуличних текстів» великих міст та їх взаємозв'язків із лінгвістичними категоріями (Г. Савицька). Останнім часом у фокус уваги дослідників потрапляє вивчення відмінностей процесів структурування текстів маленьких міст та мегаполісів, що утворилися внаслідок глобалізації (С. Сессен).

Не менш важливими для розуміння феномену тексту міста є і культурологічні розвідки (В. С. Доній), у яких місто розглядається як текст культури, для повного розуміння якого необхідно залучати міждисциплінарний підхід, ґрунтовно аналізуючи та інтерпретуючи історичну та культурну спадщину міста як поточної, так і попередніх епох. Нерідко культурологи також послуговуються здобутками постструктуралістів та семіотиків, звертаючись до розуміння тексту міста як окремої знакової системи (Н. В. Шмідт).

Підвалини для формування теорії тексту міста у літературознавстві були закладені у дослідженнях М. П. Анциферова. Розглядаючи місто як єдиний «організм», він виділяв три основні аспекти дослідження міського простору: топографічний, функціональний та культурологічний (аналіз духовних цінностей). Особливу увагу дослідник приділяв саме третьому аспекту аналізу та наголошував на необхідності залучення діяхронічного методу, оскільки текст міста конкретної епохи завжди спирається на культурно-історичний досвід цього топосу.

Суттєвий вплив на формування тексту міста мали також семіотичні розвідки (Ю. М. Лотман, Н. Є. Медніс). У своїх роботах Ю. М. Лотман розглядав місто як складну семіотичну систему та «генератор культури». Досліджуючи знакову природу міста як тексту, науковець виділив два типи міст: концентричні (звернені до централізації та замкненості структури) та ексцентричні (хаотично розбудовані). Спираючись на його доробок, Н. Є. Медніс порівнювала семіотичну структуру тексту міста та тексту художнього твору та виділяла три рівні формування образу міста та перенесення цього образу у площину художнього тексту (виділення домінантних точок міського простору, формування узагальненого художнього образу міста, становлення маркерів тексту міста).

Певну увагу дослідженню тексту міста приділяли і науковці у галузі урбаністичних студій та геокритики (Й. М. Гурр, Е. Пріето). Представники цих галузей розглядали урбанізований простір як певну модель, що включає декілька рівнів організації: від власне фізичного до метафоричного, представленого у літературних творах.

Зверталися до розгляду тексту міста і представники українського літературознавства. У фокусі наукових досліджень вітчизняних вчених поставали такі аспекти тексту міста як цикли творення тексту міста (В. А. Левицький), вплив жанрових особливостей літературного твору на структурування тексту міста (К. В. Борискіна), відображення образу міста як знаку у свідомості автора літературного твору (О. М. Ніколенко та Т. В. Шарбенко), імагологічні проєкції міського тексту (Ю. Д. Крюкова (Клімчук)).

Текст міста, як цілісна наукова теорія, вперше був обґрунтований В. М. Топоровим. Основною його рисою дослідник називав семантичну зв'язність всього корпусу текстів, що стосуються конкретного локусу, та виділяв три категорії елементів тексту міста: «об'єктний» склад (будівлі, пам'ятки); «природні» (ландшафт і характер забудови) і «культурні» явища; «душевні» стани, що зазвичай закодовані за допомогою визначеного набору символів, що залишається зрозумілим та впізнаваним у творах різних жанрів, авторів та періодів.

Окрім літературних творів, що виступають «субстратними» стосовно тексту міста, В. М. Топоров виділяв субстратні елементи природної сфери (кліматично-метеорологічний і ландшафтний аспекти опису міського тексту), матеріально-культурної сфери (планування, характер забудови, інші фізичні особливості міста) та духовно-культурної сфери (міфи і перекази, пророцтва, літературні твори та пам'ятки мистецтв, філософські, соціальні та релігійні ідеї, визначні фігури історії і літературні персонажі, всі варіанти спіритуалізації і персоніфікації міста). Саме субстратні елементи духовно-культурної сфери та літературні тексти, на думку дослідника, виступали засадничими для формування тексту міста.

Втім, незважаючи на численні спроби наукового осмислення тексту міста та існування широкої прецедентальної аналітики міських текстів, у літературознавчому дискурсі і досі немає єдиного визначення цього феномену. Окрім того, існують певні розбіжності у використанні та тлумаченні термінів, пов'язаних із теорією тексту міста. Зокрема, автором дисертації наголошено, що терміни «локальний текст» та «міський текст» не є повними термінологічними синонімами, а співвідносяться як родове та видове поняття. Окрім того, проведена спроба узагальнити досвід існуючих наукових розвідок та запропоновано тлумачити текст міста як певні надтекстові утворення, що формуються у масовій свідомості та зберігаються у колективній пам'яті широкого кола реципієнтів в результаті взаємодії текстових та позатекстових структур.

Синонімічним, але не тотожним, постає поняття «міський текст». Міський текст, сформований окремим автором, відображає особистісно-біографічний

вимір і несе прикмети свого часу, тому його можна розглядати як цілісну, завершену семантично-семіотичну структуру. Натомість текст міста, що акумулює мистецькі інтерпретації, закорінені у творчому, психологічному й біографічному досвіді представників різних епох, постає як відкрите, поліморфне утворення, яке водночас зберігає певну внутрішню єдність завдяки топонімічному, ландшафтному та урбаністичному компонентам. Якщо ж ідеться про текст міста в літературі певного історичного періоду, то використання обох понять є можливим.

У другому розділі дисертаційного дослідження проведено оглядовий аналіз конкретно-орієнтованих практичних досліджень, що ґрунтуються на основі теоретичних розвідок з теорії тексту міста та фокусуються переважно на визначенні особливостей структурування та функціонування міських текстів європейських топосів. Суттєвим є корпус досліджень навколо таких локацій, як Рим (К. В. Борискіна, Р. Джуліані, С. А. Фокіна, М. Віролайнен, В. С. Василенко, А. В. Моторін, А. М. Ранчин, Г. Кнабе та ін.) та Париж (С. О. Кочерга, Дж. Джонс, А. М. Марченко, Н. В. Рibaкова, О. А. Бігун, Т. В. Марченко та ін.). Не оминаються увагою вчених також Вільнюс (І. Відугіріте), Венеція (Н. Є. Медніс, Д. Лавін та ін.), Прага (Ю. Д. Крюкова (Клімчук), А. Є. Бобраков-Тимошкін та ін.), Рига (Н. Шром, Н. Л. Вершиніна) та ін.

В українському літературознавстві виокремився потужний корпус досліджень, присвячений вивченню текстів українських міст, зокрема, Києва (Т. І. Гундорова, В. А. Левицький, О. С. Філатова, О. Б. Киричок, В. А. Малахов, Я. О. Поліщук, Г. Рарот, В. І. Дмитренко та ін.) та Львова (С. М. Андрусів, Г. Ю. Грабович, Ю. С. Миколенко, Т. В. Белімова, Н. С. Євстаф'євич, Т. С. Возняк та ін.), а також окремі розвідки з харківського (Я. В. Цимбал), чернівецького (О. Д. Харлан), волинського (Л. К. Оляндер), слобожанського (О. О. Бровко), гуцульського (О. Р. Салій), карпатського (М. М. Лаюк) та інших міських та регіональних текстів.

У другому розділі також здійснено ґрунтовний аналіз та систематизовано наявні наукові розвідки, орієнтовані на вивчення особливостей тексту Лондона.

З точки зору соціології та культурології, перш за все, розглядалися соціальні процеси, які відбувалися у Лондоні та знаходили своє відображення у лондонському тексті. Так, до фокусу уваги дослідників потрапляли такі явища як урбанізація (К. Бексон), дихотомічність розуміння міського простору як осередку науки та освіченості та як притулку для зростаючої злочинності (Р. Вільямс, К. Васирина, Л. Федоряка та ін.), політично-економічні зміни та їх вплив на структурування соціокультурного субстрату лондонського тексту (Дж. Вайт). Окрім того, з'являлися розвідки імагологічного спрямування (П. Рау), у яких аналізувалося імагообраз Лондона у текстах авторів-іноземців.

Продуктивними у сфері дослідження лондонського тексту виявилися також урбаністичні та геокритичні студії. Розглядаючи Лондон крізь призму урбанізму, науковці (Дж. Фінч, Й. М. Гурр) акцентували свою увагу на принципах функціонування міського простору у літературних наративах та наголошували на тому, що найбільш повно урбаністичні візії у літературі структуруються навколо локусів-мегаполісів, зокрема, Лондона. Зосереджені на вивченні текстів переважно XIX-XXI століть, урбаністи виділяли як ключові категорії тексту Лондона «монструозність» міста та його ризоматичність, уподібнюючи таким чином літературну візію Лондона до характеру його надмірно урбанізованої забудови.

Дослідження з точки зору геопоетики, натомість, фокусувалися на «відбитку», який накладає місто на індивідуальну рецепцію авторів та реципієнтів. Звертаючись до геопоетичного осмислення лондонського тексту, Е. Цо визначила його ключовою категорією характеристику «*London-ness*» (лондонськість), спираючись на доробки П. Акройда та С. Грінблатта. Основними показниками категорії «*London-ness*» вона визначила нестабільність та контекстуальну обумовленість, наголошуючи на різноманітності лондонського тексту та необхідності залучення міждисциплінарного підходу до його вивчення.

Власне літературознавці також неодноразово зверталися до дослідження лондонського тексту, зосереджуючись переважно на аналізі художніх репрезентацій окремих періодів історії міста або його окремих локацій та частин.

Зокрема, у дослідницьких колах (Дж. Вулфріс, Ю. Хоровітс, М. Баумгартен) популярним для вивчення особливостей структурування та функціонування тексту Лондона було ХІХ століття, яке завдяки індустріалізації вважалося підґрунтям для формування «нової міської ідентичності» лондонців. Не менш продуктивним є інтерес науковців (зокрема, П. Чайлдса) і до лондонського тексту у творах ХХ століття, у якому виявлялися порівняно нові у порівнянні з попередніми епохами принципи репрезентації реальності та міського простору. Новаторськими з точки зору теорії тексту міста були дослідження, засновані на міждисциплінарному методі та спрямовані на виявлення «ментальності» Лондона (Н. Плесске). Включення у дослідницьку аналітику імагологічного аспекту дозволило проаналізувати та виявити специфіку структурування імагообразу Лондона у творах авторів-іноземців початку ХІХ століття (Л. С. Прохорова) та першої третини ХХ століття (Л. В. Воробйова).

Втім, незважаючи на досить великий корпус літературознавчих розвідок, присвячених лондонському тексту, в українських літературознавчих студіях він представлений лише у доробку О. Б. Поронюк (Павлової), сфокусованому на структуруванні лондонського тексту у період модернізму. У світовому літературознавстві, натомість, існують лише поодинокі спроби наукового осмислення лондонського тексту англійської ренесансної літератури (Л. Менлі) або його окремих елементів (І. Арчер, А. Бартон, М. Джеймс та ін.).

Зважаючи на це, автором дисертаційного дослідження було запропоновано алгоритм полікритичного аналізу лондонського тексту, який враховує не лише засадничі принципи виокремлення основних категорій тексту міста (об'єктний склад, природні та матеріально-культурні особливості), але й є орієнтованим на наукове осмислення урбаністичного буття як феномену англійської ренесансної культури. На думку автора дисертаційного дослідження, розгляд лондонського тексту елизаветинської епохи має відбуватися крізь призму культурної поетики та включати в себе відбір та літературознавче дослідження тих концептуальних ознак лондонського тексту, які формують відносно стійку сітку семантичних

констант, виявлення метафоричного шару лондонського тексту та аналіз його ключових ідеологем у реалізації принципу «література – це культура в дії».

Відповідно у третьому та четвертому розділах дисертаційного дослідження було апробовано запропонований алгоритм аналізу та підтверджено висунуту автором наукову гіпотезу про те, що творення тексту Лондона як цілісного конструкту в англійській ренесансній літературі започатковується в період пізнього Ренесансу (час правління королеви Єлизавети Тюдор та Якова Стюарта) низкою лондонських текстів у творах багатьох тогочасних авторів.

Епоха Ренесансу у Англії ознаменувалася суттєвими змінами у всіх сферах суспільного життя, що призвели до перебудови домінуючих світоглядних концепцій та переорієнтації колективної свідомості реципієнтів. Одним із найбільш впливових соціокультурних процесів XVI століття стало пришвидшення темпів урбанізації, що спричинило зростання ролі міста у суспільному житті та його активного включення у культурний контекст.

Лондон, як столиця Англії, отримав особливий статус у світоглядній парадигмі ренесансних англійців, закріпившись у колективній свідомості не лише як політичний та адміністративний центр, а й як центр соціокультурного життя. Саме у цей період активно почала розвиватися жанрова парадигма як фікційної, так і нефікційної літератури, виникали й набували розквіту новаторські та експериментальні жанри поезії (сонет, алегорична поема, епіталама), прози (novel, роман з ключем, новела, конні-кетчерівський памфлет та ін.) та драматургії (педжент, історична хроніка, трагікомедія). Урбанонім Лондон дедалі частіше почав фігурувати на сторінках творів ренесансних «men of letters», закладаючи підвалини для формування тогочасного тексту Лондона.

До творення лондонського тексту англійської ренесансної літератури зверталися як історики та хроністи (Дж. Норден, Д. Кемден, Дж. Спід, Дж. Стоу та ін.), так і романісти (Дж. Лілі), памфлетисти (Р. Грін, Т. Неш, Т. Деккер), поети (Е. Спенсер) та драматурги (Т. Лодж, Р. Грін, В. Шекспір).

Спираючись на типологію об'єктів міського тексту, запропоновану свого часу В. М. Топоровим, правомірно виділити три категорії об'єктів тексту

Лондона, які були репрезентовані у англійському ренесансному лондонському тексті: матеріальні об'єкти міського простору (лондонські будинки, вулиці, фортеці тощо); природні локації (Темза) та культурні явища (лондонські звичаї та обряди); та ключові ідеологеми, пов'язані із рецепцією Лондона не просто як топосу, а як комплексного явища, що закріпилося у свідомості реципієнтів набором визначених символів.

Однією із ключових ідеологем, яку пов'язували із англійською столицею ренесансні історіографи та топографи, була гендерно маркована персоніфікація міста, що утворилася під впливом домінуючої у період Ренесансу топографічної традиції та посилилася через ідеологічний зв'язок між рецепцією образу королеви Єлизавети I як «королеви-дів» та образу Лондона як «міста-дів». У такий спосіб літературні твори виконували вкрай важливу ідеологічну місію, виступаючи по суті «культурою в дії» (термін «нових істористів»). Гордість нації за свою столицю в контексті перемоги над «Непереможною Армадою» і високих темпів урбанізації помітно зростала внаслідок поширення друкованої продукції, в якій апологетика Лондона як столиці наймогутнішої держави лунала доволі часто. Втім, наприкінці XVI ст. тенденція до гендерно маркованої персоніфікації поступилася місцем репрезентації англійської столиці як складної багатокомпонентної системи, відкриваючи нові творчі перспективи для тогочасних авторів.

Політичні імплікації у лондонському тексті періоду пізнього Ренесансу виражалися переважно через стратегії глорифікації та пейоративізації. Глорифікаційний пафос у творі Дж. Лілі «Евфуес та його Англія» був покликаний створити позитивну візію Лондона як уособлення всієї держави, а також створити ауру звеличення навколо образу королеви Єлизавети I Тюдор, який став невід'ємною частиною символічного шару ренесансного лондонського тексту. Е. Спенсер у своїй поезії репрезентував лондонські локації як топоси із суттєвою позитивною конотацією.. Звеличення Лондона у творах Е. Манді та Г. Робертса були спрямовані на підсилення патріотичних настроїв серед громадян. Натомість негативний оціночний модус репрезентувався у творчості авторів-памфлетистів

(Р. Грін, Т. Лодж, Т. Неш), які вдавалися до викривально-моралізаторського письма. Вони зображали такі явища як конні-кетчерство, лихварство, пуританське святенництво, виражаючи таким чином громадянську позицію. Гостра критика певних суспільно-політичних практик, що були поширені у тогочасному Лондоні, безперечно впливала і на формування образу-іміджу англійської столиці. Поєднання глорифікаційного і пейоративного начал у лондонському тексті доби Ренесансу, з одного боку, відображало стан суспільних умонастроїв, а з іншого, надавало образу міста певної амбівалентності.

Серед семантичних констант ренесансного лондонського тексту слід виокремити Тауер. Завдяки своїй багатій історії та широкому включенню у тогочасні фікційні та нефікційні твори Тауер із простої топонімічної одиниці, що позначає певний об'єкт (фортецю), перетворився на центральний символічний топос. Найбільш репрезентативними є його імплікації у історичних хроніках В. Шекспіра, оскільки драматург продемонстрував напрочуд глибоке та багатовимірне бачення цього локусу. Так, у хроніках «Річард II» та «Генріх VI» (частини 1 та 2) В. Шекспір зображував Тауер як двояко забарвлену локацію, що слугувала як оборонною фортецею, так і місцем ув'язнення. Втім, саме ув'язнення нерідко поставало в уяві тогочасних реципієнтів як шлях до очищення, тож фортеця символізувала Чистилище на землі. Втім, Тауер як символічний топос лондонського тексту, насамперед, асоціюється не з нейтральними, а з негативними конотаціями, що актуалізувалися у образі, який В. Шекспір створив у хроніці «Життя і смерть короля Річарда III». До символічного шару тексту Лондона Тауер увійшов як кривава тюрма, у якій відбулося чимало злочинів, включаючи дітовбивство.

Потужним був і релігійно-метафоричний шар тексту Лондона єлизаветинської доби. Зважаючи на актуальність релігійних творів та зацікавленість міської спільноти у біблійних контекстах, ренесансні автори часто вдавалися до зображення Лондона як «Нового Єрусалима» (Т. Неш) та Лондона як Ніневії (Т. Лодж та Р. Грін), метафорично представляючи англійську столицю у образах двох біблійних міст, найбільш популярних серед єлизаветинців.

Задіюючи релігійну метафорику, автори вдавалися до викривально-дидактичних стратегій, втілюючи у образах біблійних топосів проблеми сучасного їм суспільства.

Таким чином, дослідження продемонструвало, що ключові компоненти тексту Лондона як цілісної багатовимірної системи, формування якої продовжується і сьогодні, знайшли переконливу художню репрезентацію в лондонських текстах пізнього Ренесансу. Численні зразки фікційної і нефікційної літератури, сфокусовані навколо Лондона та його локусів, заклали підвалини для формування унікального явища міського тексту елизаветинської доби, що увібрав у себе численні символічні імплікації та ключові ідеологеми доби, задовані у популярних образах та сюжетах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. XX ст. Тернопіль : Джура, 2000. 340 с.
2. Анциферов Н. П. Пути изучения города как социального организма. Опыт комплексного подхода. Ленинград : Сеятель, 1926. 155 с.
3. Белімова Т. В. Топос Львова у сучасній українській прозі. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2015. № 5. С. 3-6.
4. Бігун О. А. Дискурс речовізму в «паризькому тексті» Поля Верлена. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. Одеса : МГУ, 2017. Вип. 27 (1). С. 76-79.
5. Білоконенко І. С. Стилiстичні фігури і тропи в циклі сонетів Е. Спенсера «Amoretti». *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2010. Вип. 5. С. 148-154.
6. Борискіна К. В. Специфіка репрезентації «римського тексту» в п'єсі «Юлій Цезар» В. Шекспіра. *Ренесансні студії. Запоріжжя* : КПУ, 2011. Вип. 16-17. С. 57-69.
7. Бровко О. О. Слобожанський текст Олеся Досвітнього. *Вісник Луганського національного університету*. Луганськ, 2010. Вип. 4 (191). Ч. 2. С. 50–55.
8. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. Київ : Основи. URL: <https://surl.li/hkukgo> (дата звернення: 28.09.2021).
9. Василенко В. С. «Сеньйор Ніколо» Юрія Косача і гоголівський текст в українській літературі XX століття. *Слово і Час*. Київ, 2021. № 1 (715). С. 87-104.
10. Василина К. М. Англійський конні-кетчерівський памфлет в контексті шахрайської прози XVI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2001. 17 с.

11. Васирина К. М. Конні-кетчерівські памфлети Р. Гріна в контексті єлизаветинської памфлетистики. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2000. Вип. 4. С. 22-30.
12. Васирина К. М. Соціокультурні передумови виникнення жанру памфлету в Англії XVI ст. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 1999. Вип. 3. С. 4-16.
13. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ, 1998. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs01.htm> (дата звернення: 08.08.2021).
14. Возняк Т. С. Семантичні простори міста. 2009. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n42texts/voznjak.html> (дата звернення: 17.05.2021).
15. Воробьева Л. В. Лондонский текст русской литературы первой трети XX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Томск, 2009. 22 с.
16. Грабович Г. Ю. Тексти і маски. Київ : Критика, 2005. 312 с.
17. Гундорова Т. І. Київ як топос: міфологічна парадигма. *Біблія і культура*. 2001. № 3. С. 157–162.
18. Гундорова Т. І. У колиці міфу, або Топос Києва в літературі українського модернізму. *Київська старовина*. 2002. № 6. С. 74–82.
19. Гусейнова О. О. «Київський текст» у романах В. Домонтовича: поетика інтер'єру. *Вісник КНУ ім. Шевченка*. Київ, 2005. Вип. 73-75. С. 17-18.
20. Дмитренко В. І. Київський текст Валер'яна Підмогильного. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. Київ, 2011. Вип. XXIV, ч. 1. С. 360-368.
21. Доній В. С. Місто як текст: соціокультурний та літературознавчий аспекти аналізу. URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wpcontent/uploads/2013/10/2> (дата звернення: 22.05.2021).
22. Євстаф'євич Н. С. Львів як континуальний і просторовий надтекст у прозі письменників літературного угруповання «двадцятка». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Чернівці, 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 26-32.
23. Карповець М. В. Місто як світ людського буття: монографія. Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 258 с.

24. Киричок О. Б. «Етос» і «Етика» давнього Києва. *Образ міста в контексті філософії, історії, культури: Києвознавчі читання*. Київ : Парапан, 2005. С. 46–54.
25. Клімчук Ю. Д. Міський текст у термінологічному полі сучасного літературознавства: історія вивчення празьких мотивів та празького тексту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2013. Вип. 28 (277). С. 47–53.
26. Котинська К. Львів: перечитування міста. Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. 238 с.
27. Кочерга С. О. Паризький текст у творчості Лесі Українки. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. № 19. С. 70-75.
28. Крюкова Ю. Д. «Празький текст» у творчості європейських поетів-модерністів першої половини ХХ століття дис. ... канд. філол. наук (доктора філософії) : 10.01.05. Луцьк, 2021. 224 с.
29. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця : Нова Книга, 2004. 272 с.
30. Лаюк М. М. «Карпатський текст» у творчості Василя Герасим'юка. дис. ... канд. філол. наук (доктора філософії) : 10.01.01. Київ, 2018. 209 с.
31. Левицький В. А. Київський текст ХХ ст.: виміри реконструкції. *Літературознавчі студії*. 2010. Вип. 26. С. 335–341.
32. Левицький В. А. Структурні особливості у формуванні київського міського тексту. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. праць. Спеціальний випуск*. Київ, 2010. С. 225–232.
33. Лещенко Г. А. Ентоні Манді: біографія, творчі пошуки і художні здобутки. *Літературна галерея англійського Ренесансу (творчі біографії сучасників Шекспіра: монографія у 2 ч.*. Запоріжжя : КПУ, 2011. Ч. 1. С. 143-160.

34. Лілова О. Є. Джордж Гаскойн (1539? – 1577): літературний портрет на фоні епохи. *Літературна галерея англійського Ренесансу (творчі біографії сучасників Шекспіра: монографія у 2 ч..* Запоріжжя : КПУ, 2011. Ч. 1. С. 13-46.
35. Лотман Ю. М. Избранные статьи. М. : Гнозис, 1994. 560 с.
36. Лотман Ю. М. Семиосфера. СПб. : Искусство, 2000. 704 с.
37. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. *Семиотика города и городской культуры. Петербург.* Тарту, 1984. С. 30-46.
38. Малахов В. А. Образ міста в сучасному гуманітарному дискурсі. *Образ міста в контексті філософії, історії, культури: Києвознавчі читання.* Київ : Парапан, 2005. С. 16-18.
39. Марченко А. М. Паризький текст у прозі письменників молодшого покоління російської еміграції першої хвилі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02. Київ, 2009. 20 с.
40. Миколенко Ю. С. Львів як текст культури. *Освіта і наука.* Київ, 2015. С. 75-76.
41. Ніколаєнко С. В. Сонетарій Едмунда Спенсера крізь призму критики нового історизму. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія.* Київ, 2013. Вип. 26. С. 150-156.
42. Ніколенко О. М., Шарбенко Т. В. Столичний текст М. Гоголя і М. Булгакова. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. 200 с.
43. Оляндер Л. Волинський текст в українській та польській літературах (XIX–XX ст.). Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. 236 с.
44. Павленко І. Я. Дерадянізація та декомунізація українського урбанімікону (на матеріалі назв міського простору Запоріжжя). *Ідеологія та політика.* 2020. № 1 (15). С. 188-207.
45. Павлова О. Б. Лондонський текст англійської літератури першої третини XX століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Львів, 2017. 205 с.
46. Поліщук Я. О. Топографіка міста. *Із дискурсів і дискусій.* Харків : Акта, 2008. С. 117–162.

47. Поронюк О. Б. Урбаністичні мотиви в англійській поезії кінця XIX – початку XX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 37. С. 352–363.

48. Привалова Л. П. Е. Спенсер – поет і придворний. До дискусії про статус поезії й поета в єлизаветинській Англії. *Від бароко до постмодернізму: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ : «Ліра», 2014. №18 (1). С. 9-15.

49. Приходько Г. І., Приходченко О. О. Когнітивні площини дослідження тексту та дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Германістика та міжкультурна комунікація*. Херсон, 2022. Вип. 1. С. 36-41.

50. Прохорова Л. С. Лондонский городской текст русской литературы первой трети XIX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Томск, 2005. 21 с.

51. Рарот Г. Туга за Києвом. Образ Києва у польській літературі. *Образ міста в контексті філософії, історії, культури: Києвознавчі читання*. Київ : Парапан, 2005. С. 149-156.

52. Салій О. Р. «Сей край невичерпаної краси»: гуцульський текст в українській художній прозі кінця XIX – початку XX століття. Київ : Наукова думка, 2018. 326 с.

53. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

54. Соболь О. В. Гендерно маркована персоніфікація образу Лондона в англійській ренесансній літературі факту. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. № 99. С. 164-173.

55. Соболь О. В. Лондонський Тауер у творчості Вільяма Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2024. Вип. 39-40. С. 105-123.

56. Соболь О. В. Лондонський текст англійської літератури: діяхронічний аспект структурування. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,

м. Запоріжжя, 16-17 жовтня 2020 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С. 87-89.

57. Соболь О. В. Лондонський текст у творі Джона Стоу «Survey of London» (1603): структура і семантика. *Вісник науки та освіти*. Серія «Філологія». 2025. № 8. (38). С. 663-705.

58. Соболь О. В. Лондонський текст у творі П. Акройда «Шекспір. Біографія»: історичний факт vs художній домисел. *Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (08–11 жовтня 2020 р.)*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. Т. 2. С. 113-116.

59. Соболь О. В. Онтологізація шекспірового слова та образу у туристичних локаціях сучасного Лондона. *Слово як факт і фактор літератури. Всеукраїнська наукова конференція (XVIII Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер)*: Матеріали. Дніпро : Тріменс ЛТД, 2021. С. 65-66.

60. Соболь О. В. Осередки медицини в шекспірівському Лондоні як конституент тексту міста. *Міжнародна науково-практична конференція “Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук”*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21–22 липня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168-172.

61. Соболь О. В. Стратегії створення емоційної аури слова «Лондон» у художніх текстах англійського Ренесансу. *«Дістати звук»: емоційно-сміслові чинники художнього тексту. Всеукраїнська наукова конференція (XVIII Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер)*: Матеріали. Дніпро : Тріменс ЛТД, 2022. С. 73-75.

62. Соболь О. В. Текст Лондона у світлі дослідницької аналітики. *“Іноземна філологія у XXI столітті”*: Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 73-75.

63. Соболь О. В. Текст міста у фокусі наукових досліджень. *“Іноземна філологія у XXI столітті”*: тези доповідей XIII Міжнародної наукової конференції. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С. 87-90.

64. Соболь О. В. Текст міста у фокусі українських літературознавчих розвідок. *“Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи”*: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, м. Запоріжжя, 29 квітня 2025 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 401-406.

65. Соболь О. В. Текст міста як теоретичний конструкт та перспективи його вивчення в світлі геопоетики. *Художні феномени в історії та сучасності («Географічний простір і художній текст»)*: Тези доповідей VII Міжнародної наукової конференції. Харків, 2020. С. 100-101.

66. Соболь О. В. Теорія тексту міста В. М. Топорова та перспективи її імплементації в шекспірознавчий дискурс. *Філологія у сучасному світі*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 серпня 2021 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. С. 59-61.

67. Суходуб Т. Д. Культура як текст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія*. 2014. Т. 27 (66). № 1-2. С. 224-234.

68. Тарасенко К. В. Письменник-єлизаветинець Генрі Робертс (1560? – 1620?): життєвий та творчий шлях. *Літературна галерея англійського Ренесансу (творчі біографії сучасників Шекспіра: монографія у 2 ч..* Запоріжжя : КПУ, 2011. Ч. 1. С. 47-74.

69. Тарасенко К. В., Лещенко Г. А. Специфіка репрезентації мотиву меланхолії в романістиці Генрі Робертса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 60. Т. 2 Одеса : «Гельветика», 2023. С. 143-147.

70. Тарасенко К. В., Полежаєв Ю. Г. Специфіка репрезентації топоніміки в романістиці Генрі Робертса. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2025. № 8. (38) С. 692-705.

71. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического. М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. 624 с.

72. Торкут Н. М. Джон Лілі – законодавець літературної моди: творча біографія на тлі епохи. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2011. Вип. 16-17. С. 25-56.

73. Торкут Н. М. Епонім Брут як фактор міфотворчості: від етимологічної версії в середньовічних хроніках до націєтворчого концепту в культурі та політичних практиках англійського Ренесансу. *Слово як факт і фактор літератури: колективна монографія* / за наук. ред. Т. М. Потніцевої. Дніпро : «Візіон», 2023. С. 9-28.

74. Торкут Н. М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та «література факту»). Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2000. 406 с.

75. Торкут Н. М. Томас Лодж: життєвий шлях, літературна репутація і творчі здобутки. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 29-30. С. 3-21.

76. Торкут Н. М., Островерхова О. В. Єлизаветинець Роберт Грін: творчі злети й життєва драма. *Наукові записки Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. Харків, 2001. Вип. 1 (28). С. 6-12.

77. Торкут Н. М., Соболев О. В. Специфіка і функції паратексту у творі П. Акройда «Шекспір. Біографія». *Ренесансні студії*. Запоріжжя : «Гельветика», 2019. Вип. 31-32. С. 96-112.

78. Федоряка Л. Д. Образ Лондона у памфлетах Томаса Неша: локуси міста і авторська рецепція. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2024. Вип. 39-40. С. 16-28.

79. Федоряка Л. Д. Специфіка образу протагоніста в романі «Нещасливий мандрівник» Томаса Неша: від трікстера до конні-кетчера. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2019. Вип. 31-32. С. 20-36.

80. Федоряка Л. Д. Творчі пошуки Томаса Неша-сатирика в культурному контексті англійського Ренесансу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2009. 22 с.

81. Федоряка Л. Д. Томас Неш-НЕ сатирик: образ «чорної смерті» у його поезіях. *Філологічні трактати*. Суми, 2022. Т. 14. № 2. С. 126-141.

82. Федоряка Л. Д. Формування світоглядних уявлень Томаса Неша в соціокультурному контексті елизаветинської Англії. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2010. Вип. 10-11. С. 50-62.
83. Філатова О. В. Особистість Роберта Гріна як біографічного автора у світлі дослідницької аналітики. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 31-32. С. 56-71.
84. Філатова О. С. Київський «міський текст» 20-х років XX століття: «Анатомія», «Фізіологія», «Психологія». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 153-161.
85. Фоміна Л. Художня своєрідність комедії Джона Лілі «Ендіміон». *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2013. Вип. 20-21. С. 81-96.
86. Харлан О. Д. Чернівецький текст у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках». *Слово і час*. 2008. № 2. С. 27-32.
87. Храброва Г. М. Специфіка художньої репрезентації гендерного дискурсу в ранніх поемах В. Шекспіра : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Запоріжжя, 2012. 257 с.
88. Цимбал Я. В. «Харківський текст» 1920-х років: обірвана спроба. Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Київ, 2010. Вип. 18. С. 54-61.
89. Циховська Е. Д. Концепт міста та ідентифікація Львова в епістолярному й поетичному доробку Л. Стаффа. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2009. Вип. XXII. С. 174-178.
90. Чабаненко В. А. «Великий Луг Запорозький». Історико-топонімічний словник. Запоріжжя, 1999. 331 с.
91. Черняк Ю. І., Храброва Г. М. Художні стратегії формування іміджу королеви Єлизавети в літературі англійського Ренесансу. *Держава та Регіони : Науково-виробничий журнал. Серія : Гуманітарні науки*. Запоріжжя : КПУ, 2015. № 1. С. 8-15.

92. Шереметьєва В. К. Рецепція творчості Ф. Сідні в зарубіжному та вітчизняному літературознавстві кінця XX – початку XXI ст. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2013. Вип. 20-21. С. 211-224.
93. Штефан Г. А. Літературна спадщина Ентоні Манді: специфіка взаємодії традиції та новаторства. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2008. 19 с.
94. Щербина М. Життєвий шлях та творчі пошуки Едмунда Спенсера. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2010. Вип. 14-15. С. 73-96.
95. Щербина М. Поет-вигнанець за часів Шекспіра: випадок Едмунда Спенсера. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 27-28. С. 19-32.
96. Ackroyd P. London: The Biography. London : Chatto & Windus, 2000. 822 p.
97. Akrigg G. P. V. Shakespeare and the Earl of Southampton. London, 1968. 328 p.
98. Archer I. W. The Pursuit of Stability: Social Relations in Elizabethan London. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 334 p.
99. Bachmann-Medick D. Culture as Text: Reading and Interpreting Cultures. *Travelling Concepts for the Study of Culture*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2012. P. 99-118.
100. Bakhtin M. Estetica Da Criacao Verbal. 2000. URL: <https://surl.li/hldgaj> (дата звернення: 18.03.2021).
101. Barron C. London in the Later Middle Ages: Government and People 1200-1500. Oxford : Oxford University Press, 2004. 472 p.
102. Barthes R. Image, Music, Text. London : Fontana Press, 1977. 226 p.
103. Barthes R. S/Z. Essais. Paris : Éditions du Seuil, 1970. URL: <https://surl.li/mnwapf> (дата звернення: 17.02.2021).
104. Barton A. London Comedy and the Ethos of the City. *The London Journal*. London, 1978. Vol. 4. № 2. P. 158-180.
105. Baumgarten M. Urban Labyrinths: Dickens and the Pleasures of Place. *Literature & Place 1800–2000*. Oxford : Peter Lang, 2006. P. 69-85.

106. Bayley P. Edmund Spenser: Prince of Poets. London : Routledge, 2025. 192 p.
107. Beckson K. London in the 1890s: A Cultural History. New York : W.W. Norton, 1993. 445 p.
108. Bell W. G. Unknown London. London : John Lane, 1919. 254 p.
109. Bergeron D. M. Pageants and Entertainments of Anthony Munday: A Critical Edition. New York : Garland, 1985. 380 p.
110. Berry Ch. The Margins of Late Medieval London, 1430–1540. London : University Of London Press, 2022. 288 p.
111. Bhatt Sh. Exiled in Rome: The Writing of Other Spaces in Tacitus' *Annales. The Production of Space in Latin Literature*. Oxford : Oxford University Press, 2018. P. 215-234.
112. Boynton P. H. London in English Literature. Chicago : University of Chicago Press, 1913. 450 p.
113. Bradbrook M. C. Themes and Conventions of Elizabethan Tragedy. Cambridge : Cambridge University Press, 1957. 276 p.
114. Camden W. Camden's Britannia newly translated into English. London, 1695. URL: <https://surl.li/aylbdi> (дата звернення: 15.12.2022).
115. Carey J. Sixteenth and Seventeenth century prose. London : Sphere books Ltd, 1970. 442 p.
116. Certeau M. The Practice of Everyday Life. Los Angeles : University of California Press, 2011. 256 p.
117. Chandler D. Semiotics: The Basics. London : Routledge, 2007. 326 p.
118. Cheney P. G. Spenser's Famous Flight. A Renaissance Idea of a Literary Career. Toronto : Univ. of Toronto Press, 1993. 360 p.
119. Childs P. Modernism. The New Critical Idiom. London : Routledge, 2000. 226 p.
120. Churchyard Th. A Light Bondell of Liuly Discourses Called Churchyardes. London, 1580. URL: <https://surl.li/rtfpga> (дата звернення: 23.12.2022).

121. Cities, Texts and Social Networks, 400–1500. Experiences and Perceptions of Medieval Urban Space / ed. by C. Goodson, A. E. Lester, C. Symes. London : Routledge, 2017. 449 p.
122. City as a Linguistic Process and Experience / ed. by D. Smakman, P. Heinrich. London : Routledge, 2017. 260 p.
123. Collinson P. The Birth pangs of Protestant England: Religious and Cultural Change in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. New York : St. Martin's Press, 1988. 188 p.
124. Colson J. A portrait of a late medieval London pub: the Star inn, Bridge Street. *Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 37-55.
125. Crystal D. Dictionary of Linguistics and Phonetics, 6th ed. Blackwell, 2008. 555 p.
126. Davies M. Aliens, crafts and guilds in late medieval London. *Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 119-149.
127. Davis W. Idea and Act in Elizabethan Fiction. Princeton : Princeton Univ. Press, 1969. 312 p.
128. Dekker Th. The Dead Tearme. London, 1608. URL: <https://surl.lu/qptetg> (дата звернення: 18.12.2022).
129. Dekker Th. The Shoemaker's Holiday: A Comedy. Oxford : Macmillan, 2008. 126 p.
130. Derrida J. Dissemination. London, 1972. URL: <https://surl.li/utecvu> (дата звернення: 18.06.2021).
131. Derrida J. Gramatologia. 1973. URL: <https://surl.lu/vbwxnb> (дата звернення: 18.06.2021).
132. Duncan J. S. The city as text: the politics of landscape interpretation in the Kandy kingdom. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 229 p.
133. Eccles M., Jones D. Thomas Lodge and Other Elizabethans. London : Routledge, 1966. 526 p.
134. Eco U. A Theory of Semiotics. Indiana : University Press. 1976. 368 p.

135. Edwards C. Writing Rome. Textual Approaches to the City. Cambridge : Cambridge University Press. 1996. 164 p.
136. Fabyan R. The New Chronicles of England and France, in Two Parts. London, 1516. URL: <https://surl.li/erznlz> (дата звернення: 26.12.2022).
137. Finch J. Literary Urban Studies and How to Practice It. New York : Routhledge, 2022. 272 p.
138. Fokina S. A. Roman Text in Poetic Reflection of Alexandra Petrova. *Slavica Tergestina*. V. 25 (2020/II). P. 208–236.
139. Frisby D. Cityscapes of Modernity : Critical Explorations. Oxford : Polity, 2001. 392 p.
140. Frisby D. The metropolis as text. Otto Wagner and Vienna's «Second Renaissance». *The Hieroglyphics of Space. Reading and Expereincing the Modern Metropolis*. London : Routledge, 2002. P. 15-30.
141. Gallagher C., Greenblatt S. Practicing New Historicism. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 249 p.
142. Geertz C. Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. London : Hutchinson, 1975. P. 3-30.
143. Geffcken K. Rome and Her Monuments: Essays on the City and Literature. Wauconda : Bolchazy-Carducci Publishers, 1999. 616 p.
144. Ghadessy M. Textual Features and Contextual Factors for Register Identification. *Text and Context in Functional Linguistics*. London, 1999. P. 125-140.
145. Giannakopoulou G. Introduction to David Frisby's Archives and Streetscapes of Modernity. Glasgow : University of Glasgow, 2017. 45 p.
146. Greenblatt S. Learning to Curse: Essays in Early Modern Culture. N. Y. : Routledge, 1990. 188 p.
147. Greene R. The Black Book's Messenger. London, 1592. URL: <https://surl.li/zveuui> (дата звернення: 16.04.2023).
148. Greene R., Lodge T. The Looking Glass for London and England. London : Rothledge, 1965. 112 p.

149. Gurr J. M. Charting Literary Urban Studies: Texts as Models of and for the City. London : Routledge, 2020. 220 p.
150. Hadfield A. Thomas Lodge and Elizabethan Republicanism. *Nordic Journal of English Studies*. 2008. Vol. 4. P. 89-105.
151. Haemers J., Eersels B. Shaping Urban Politics from Below. Citizen Participation in Late Medieval Europe. *Words and Deeds*. Turnhout : Brepols Publishers, 2020. P. 7-33.
152. Hales J. A Biography of Edmund Spenser. Megali Verlag, 2023. 112 p.
153. Hamilton A. The Spenser Encyclopedia. London : Routledge, 2020. 858 p.
154. Hamilton D. B. Anthony Munday and the Catholics, 1560–1633. The USA : Ashgate, 2005. 268 p.
155. Hardin C. Recent Literature of the English Renaissance. *Studies in Philology*. North Carolina, 1933. Vol. 30. №. 2. P. 243-363.
156. Harding V. Families in later medieval London: sex, marriage and mortality. *Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 9-36.
157. Helgerson R. Lodge. *The Elizabethan Prodigals*. Berkeley : University of California Press, 1977. P. 105-169.
158. Heylyn P. *Cosmographie*. London, 1652. URL: <https://surl.li/lqeyzq> (дата звернення: 11.10.2022).
159. Heywood Th. The First and Second Partes of King Edward the Fourth. London, 1600. URL: <https://surli.cc/lfpicx> (дата звернення: 18.11.2022).
160. Hibbard G. Thomas Nashe. A Critical Introduction. London : Routledge and Kegan Paul, 1962. 262 p.
161. Horowitz E. London: Capital of the Nineteenth Century. *New Literary History*. 2010. Vol. 41. № 1. P. 111-128.
162. Hutcheon L. A Theory of Adaptation. New York : Routledge, 2006. 232 p.
163. James M. Society, Politics, and Culture: Studies in Early Modern England. Cambridge : Cambridge University Press, 1986. 492 p.
164. Jeffery V. M. John Lyly and the Italian Renaissance. N.Y. : Russell and Russell, 1969. 147 p.

165. Johnson R. The Nine Worthies of London. London, 1592.
URL: <https://surl.li/esjowl> (дата звернення: 19.01.2023).
166. Jones J. The City as Text: Reading Paris in Rayuela. *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*. Edmonton, 1991. Vol. 15, № 2. P. 223–34.
167. Judah P. B. London. *The New Age*. 1909. № 11. P. 36-37.
168. Kommunale Selbstinszenierung. Städtische Konstellationen zwischen Mittelalter und Neuzeit / ed. by M. Stercken, Ch. Hesse. Zürich : Chronos Verlag, 2018. 392 s.
169. Lamson R., Smith H. Renaissance England. Poetry and Prose from the Reformation to the Restoration. N.Y., 1956. 512 p.
170. Lewis C. S. English Literature in the Sixteenth Century Excluding Drama. Oxford : Clarendon Press, 1954. 454 p.
171. Lichtert K., Dumolyn J., Martens M. Images, Maps, Texts. Reading the Meanings of the Later Medieval and Early Modern City. *Portraits of the City*. Turnhout : Brepols Publishers, 2014. P. 1-9.
172. London 1500-1700: The Making of the Metropolis / ed. by A. L. Beier. London : Longman Publishing Group, 1986. 296 p.
173. Lyly J. Euphues: The Anatomy Of Wit; Euphues And His England. London : Routledge, 1916. 552 p.
174. Lynch K. Image of City. Massachusetts, 1964. URL: <https://surl.li/vaxcit> (дата звернення: 11.07.2021).
175. Manley L. Literature and Culture in Early Modern London. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 603 p.
176. Matussek K. D. Henry Robarts' "Pheander. The Maiden Knight". Critical Edition und Interpretation. *English and American Studies in German Summaries of Theses and Monographs*. Tübingen : Max Niemer Verlag, 1976. P. 73-74.
177. McEwan J. Charity and the city: London Bridge, c.1176–1275. *Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 223-245.
178. McLane P. Spenser's Shepheardes Calender: A Study in Elizabethan Allegory. Notre Dame, 1961. 370 p.

179. Medieval Urban Culture / ed. by A. Brown, J. Dumolyn. Turnhout : Brepols Publishers, 2017. 213 p.
180. Minto W. Characteristics of English Poets from Chaucer to Shirley. London, 1874. 418 p.
181. Montrose L. A. The subject of Elizabeth: Authority, Gender, and Representation. Chicago : University of Chicago Press, 2006. 341 p.
182. Moskvitina D., Korneliuk B. Cabbages and Kings: Posthumanistic Shakespeare on the Contemporary Ukrainian Stage. *Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance*. 2021. Vol. 24 (39). P. 213-220.
183. Muller J. E. Intermediality and Media Historiography in the Digital Era. *Acta Universitatis Sapientiae. Film and Media studies*. Transylvania, 2010. Vol. 2. P. 15–38.
184. Mumford L. The Culture of Cities. N.Y. : Harvest Books, 1970. 634 p
185. Mundy A. The Trivmphes of re-vnited Britania. URL: <https://mapoflondon.uvic.ca/TRIU2.htm>. (дата звернення: 13.07.2022).
186. Nashe Th. Christs teares ouer Ierusalem Whereunto is annexed a comparatiue admonition to London. London, 1613. URL: <https://surl.li/fgnwjd> (дата звернення: 16.02.2023).
187. Niccols R. Londons Artillery. London, 1616. URL: <https://surl.li/tjvuhe> (дата звернення: 24.01.2023).
188. Nicholl Ch. A Cup of News: The Life of Th. Nash. London and Boston : Poutleadge and Kegan Paul, 1984. 342 p.
189. Norden J. Speculum Britanniae. London, 1593. URL: <https://surl.li/ekfmuo> (дата звернення: 29.01.2023).
190. O'Hara J. E. The rhetoric of love in Lyly's «Euphues and his England» and Sidney's «Arcadia» (1590). Salzburg : Universität Salzburg, 1978. 169 p.
191. Parr J. Robert Greene and His Classmates at Cambridge. *PMLA*. Cambridge : Cambridge University Press, 1962. Vol. 77. №. 5. P. 536-543.
192. Paster G. K. The Idea of the City in the Age of Shakespeare. Athens : The University of Georgia Press, 2012. 264 p.

193. Payne M. Bankers and booksellers: evidence of the late fifteenth-century English book trade in the ledgers of the Bardi bank. *Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 165-189.
194. Peele G. The Life and Death of Jack Straw. London, 1593. URL: <https://surl.li/ilxdhg> (дата звернення: 08.12.2022).
195. Pleßke N. The Intelligible Metropolis: Urban Mentality in Contemporary London Novels. Bielefeld : Transcript Verlag, 2014. 576 p.
196. Political Works of James I. London, 1616. URL: <https://surl.li/okzdbx> (дата звернення: 11.12.2022).
197. Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe / ed. by K. Lichtert, J. Dumolyn, M. P. J. Martens. Turnhout : Brepols Publishers, 2014. 212 p.
198. Prieto Eric. Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond. *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies* / ed. by Robert T. Tally. New York : Palgrave Macmillan, 2011. P. 13–27.
199. Rajewsky I. O. Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermedialités*. Montréal, 2005. № 6. P. 43–64.
200. Rappaport S. L. Social Structure and Mobility in Sixteenth-Century London. New York : Columbia University, 1987. Vol. 1. 1410 p.
201. Rau P. English Modernism, National Identity and the Germans, 1890–1950. Farnham : Ashgate Publishing, 2013. 244 p.
202. Richardson B. Robert Greene's Yorkshire Connexions: A New Hypothesis. *Yearbook of English Studies*. Cambridge : Modern Humanities Research Association, 1980. Vol. 10. P. 160-180.
203. Riggs D. Ben Jonson: A Life. Harvard : Harvard University Press, 1989. 399 p.
204. Robarts H. Englands farevvell to Christian the fourth, famous king of Denmarke. London, 1606. URL: <https://surl.li/ttoiko> (дата звернення: 06.10.2022).
205. Robarts H. Fames trumpet soundinge. London, 1589. URL: <https://surl.li/khprqiv> (дата звернення: 26.01.2023).

206. Robarts H. The most royall and honourable entertainment, of the famous and renowmed king, Christiern the fourth, King of Denmarke. London, 1606. URL: <https://surl.li/hzmfkj> (дата звернення: 26.11.2022).
207. Robarts H. The Trumpet Of Fame. London, 1595. URL: <https://surl.li/iezsbo> (дата звернення: 26.01.2023).
208. Sassen S. The Global City. Prinston : Prinston University Press, 2013. 480 p.
209. Sawicka G. City as a Text. Linguistics Applied, 2011. Bydgoszcz : Uniwersytet Kazimierza Wielkiego. V. 4 [17]. P. 109-115.
210. Shakespeare W. History of Henry VI, Part I. London, 1591. URL: <https://surl.li/tnjsjx> (дата звернення: 10.09.2023).
211. Shakespeare W. History of Henry VI, Part II. London, 1590. URL: <https://surl.li/iaiaxd> (дата звернення: 11.09.2023).
212. Shakespeare W. History of Henry VI, Part III. London, 1590. URL: <https://surl.li/tapaur> (дата звернення: 05.10.2023).
213. Shakespeare W. History of Henry VIII. London, 1612. URL: <https://surl.lu/hprjnoe> (дата звернення: 29.09.2023).
214. Shakespeare W. History of Richard II. London, 1595. URL: <https://surl.li/kkeltb> (дата звернення: 15.11.2023).
215. Shakespeare W. History of Richard III. London, 1592. URL: <https://surl.lu/qbtqpu> (дата звернення: 21.11.2023).
216. Shuger D. K. Habits of Thought in the English Renaissance: Religion, Politics, and the Dominant Culture. Toronto : University of Toronto Press, 1997. 284 p.
217. Sims G. The Mysteries Modern London. London : Arthur Pearson Ltd, 1906. 192 p.
218. Simmel G. The Metropolis and Mental Life. Chicago, 1971. URL: <https://surl.lt/fsopje> (дата завернення: 25.01.2021).
219. Sisson Ch. J. Thomas Lodge the Man. *Thomas Lodge*. London : Routledge, 2016. P. 64-76.

220. Skura M. A. *Autobiography in the Third Person: Robert Greene 's Fiction and His Autobiography by Henry Chettle (1590–92). Tudor Autobiography: Listening for Inwardness*. Chicago : University of Chicago Press, 2008. P. 197-219.
221. Smith G. *Urban Narratives and the Spaces of Rome*. London : Routledge, 2021. 206 p.
222. Smith W. *Brief Description of the Famous Cittie of London*. London, 1588. URL: <https://surl.li/vhulri> (дата звернення: 17.02.2023).
223. Speed J. *An epitome of Mr. John Speed's theatre of the empire of Great Britain*. London, 1676. URL: <https://surl.li/onfsod> (дата звернення: 11.01.2023).
224. Spencer E. *Protalamion*. London, 1596. URL: <https://surl.li/xzpmnz> (дата звернення: 11.02.2023).
225. Spengler O. *The Decline of the West*. New York: Oxford UP, 1991. URL: <https://surl.lt/fdxchw> (дата звернення: 25.01.2021).
226. Spens J. *An Essay on Shakespeare's Relation to Tradition*. Oxford, 1916. 102 p.
227. Steer Ch. *Souls of benefactors at Grey Friars church, London. Medieval Londoners*. London : University Of London Press, 2019. P. 297-323.
228. Stevenson L. *The English Novel: a panorama*. London : Constable, 1961. 539 p.
229. Stow J. *A Survey of London*. Oxford, 1603. URL: <https://surl.lt/bpuwwh> (дата звернення: 29.01.2023).
230. Tenney E. *Thomas Lodge*. N.Y. : Russell and Russell, 1969. 202 p.
231. *Text and Image in the City: Manuscript, Print and Visual Culture in Urban Space* / ed. by J. Hinks and C. Armstrong. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2017. 190 p.
232. Tiegel G. *Eine kritische edition von Henry Roberts' «A Defiance to Fortune» (1590)*. Köln, 1973. 305 s.
233. Tso A. *The Literary Psychogeography of London: Otherworlds of Alan Moore, Peter Ackroyd, and Iain Sinclair*. Lethbridge, Springer Nature, 2020. 110 p.

234. Turner C. Anthony Mundy an Elizabethan Man of Letters. Berkeley, California : University of California Press, 1928. 234 p.
235. Vasylyna K. English Renaissance Pamphlet in Diachrony. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2024. С. 3-15.
236. Wallach Y. A City in Fragments: Urban Text in Modern Jerusalem. Stanford : Stanford University Press, 2020. 344 p.
237. Webbe W. A Discourse of English Poetrie: 1586. / ed. by E. Arber. Norderstedt : Hansebooks, 2017. 118 p.
238. Weisberg O. H. The City and the Word: London, “Jerusalem”, and the Early Modern English Nation. Michigan : Michigan Publishing, 2011. 215 p.
239. White C. Rome, the City as Text: Response. *The Classical Outlook*. Oxford : American Classical League, 2016. Vol. 91. №. 2. P. 56-63.
240. White J. London in the Twentieth Century: A City and Its People. London : Vintage, 2008. 560 p.
241. Williams R. The Country and the City. Oxford : University Press, 1975. 335 p.
242. Wilson J. D. John Lyly. Cambridge : Macmillan & Bowes, 1905. 148 p.
243. Wilson K. From Arden to America: Lodge's Tragedies of Infatuation. *Fictions of Authorship in Late Elizabethan Narratives: Euphues in Arcadia*. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 138-165.
244. Wolfreys J. Writing London: The Trace of the Urban Text from Blake to Dickens. London : Palgrave Macmillan, 1998. 263 p.
245. Words and Deeds. Shaping Urban Politics from below in Late Medieval Europe / ed. by B. Eersels and J. Haemers. Turnhout : Brepols Publishers, 2020. 224 p.
246. Wright L. Henry Robarts: patriotic propagandist and novelist. *Studies in Philology*. Cambridge, 1932. No32. P. 176-199.
247. Zouche R. The Doue: or Passages of Cosmography. Oxford, 1613. URL: <https://surl.li/chqjio> (дата звернення: 01.02.2023).